

Sairas ja tartuttava häiriöiden aiheuttaja?

Prostituoidun hahmo 1900-luvun alun wieniläisen
prostituutiodebatin asiantuntijakirjoituksissa

Mari Tanninen

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos

TURUN YLIOPISTO

Huhtikuu 2013

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta

TANNINEN, MARI: Sairas ja tartuttava häiriöiden aiheuttaja? Prostituoidun hahmo
1900-luvun alun wieniläisen prostituutiodebatin asiantuntijakirjoituksissa

Pro gradu -tutkielma, 91s.

Yleinen historia

Huhtikuu 2013

Tutkielmassani tarkastellaan wieniläisissä 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen asiantuntijateksteissä rakentuvia prostituoidun kuvia lähdetekstien moninäkökulmaisen ristiinluvun kautta. Kirjoitusten taustalla oli keskustelu Wienissä vuonna 1873 käyttöön otetun prostituution viranomaissäätelyn tulevaisuudesta. Säännöllisiin lääkärintarkastuksiin sekä käytöksen ja asumisen valvontaan perustuneen järjestelmän tavoitteena oli moraalien ja sosiaalisten normien ylläpito sekä sukupuolitautilien leviämisen ennaltaehkäisy. Tutkimukseni lähdeaineisto koostuu neljästä, muodoltaan hieman toisistaan poikkeavasta tekstistä, joiden kirjoittajat esiintyvät asemansa, koulutuksensa ja työnsä puolesta prostituutiokysymyksen asiantuntijoina. Heihin lukeutuu kaksi lääketieteen yliopistoprofessoria, lääkärin ammatinharjoittaja, notaarina työskennellyt oikeustieteen tohtori sekä poliisijohdon ylikomisario. Lähdeteksteistä kahdessa toivotaan säätelyn purkamista, kahdessa suunnitellaan sen kehittämistä paremmin tavoitteitaan vastaavaksi. Pro gradu -tutkielmassani niitä tarkastellaan osana 1800- ja 1900-luvuille tyypillistä, prostituoidun määrittelyyn, tuntomerkkien keräämiseen sekä kunniallisista naisista erottamiseen pyrkinyttä prostituutiotutkimuksen genreä. Sen piirissä harjoitetun tiedonkeruun tarkoituksena oli (kontrolli)toimenpiteiden mahdollistaminen ja perustelu. Käsitteelle prostituoitu annetut sisällöt ohjasivat argumentaatiota säätelyn puolesta tai sitä vastaan.

Wieniläisissä asiantuntijateksteissä toistuvia prostituoidun kuvia ovat häiriön ja moraalisen pahennuksen aiheuttaja, vaarallisen sukupuolen ja luokan edustaja, välttämätön paha, rakenteiden uhri, sukupuolitautilien ruumiillistuma, sairaas ja tartuttava, ympäristön turmelema sekä synnynnäinen prostituoitu. Prostituoituja kuvatessaan kirjoittajat viittaavat sekä kotimaisiin että kansainvälisiin tutkimuksiin, tilastoihin ja ajattelijoihin. Näin he sekä toistavat varhaisempia määritelmiä että muuntavat niitä yhteensopiviksi uuden ajan, paikan, tiedon ja kokemuksen kanssa. Heidän kuvauksensa sisältävät sekä jatkuvuuden elementtejä että murtumia suhteessa aiempiin debatteihin ja niiden osapuolille tyypillisiin diskursseihin. Uusia huolenaiheita ja ratkaisuehdotuksia ympäri Eurooppaa käytyihin prostituutiokeskusteluihin toivat vuosisadan vaihteessa syfilistutkimus, kansanterveydellinen ja sosiaalihygieninen ajattelu, kiinnostus perinnöllisyyden vaikutuksiin, keskustelut ihmisen seksuaalisuudesta, naisen asemasta ja sukupuolirooleista sekä sukupuolisuhteiden monimuotoistuminen suurkaupunkiympäristössä.

Asiasanat: asiantuntijat, degeneraatio, julkinen tila, prostituoidut -- määrittely, prostituutio -- historia -- 1800-luku -- 1900-luku, prostituutio -- lainsäädäntö, kansanterveys, seksuaalisuus -- historia, sukupuoliroolit, sukupuolitaudit, sosiaaliset ongelmat, terveystieteet, Wien

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Prostituutiodebatin alkuasetelmat	2
1.2. Kysymys prostituoidun kuvista	8
1.3. Wieniläisen asiantuntijatekstit tutkimuksen kohteena	12
2. Prostituution viranomaissäättely Wienissä	18
2.1. Keskustelun herääminen	18
2.2. Kontrollin perusteet	21
3. Prostituoitu modernissa yhteiskunnassa	25
3.1. Häiriöitä kaupungilla	25
3.2. Vaarallista luokkaa, ongelmallista sukupuolta	31
3.3. Välttämätön paha	40
4. Sukupuolitautipelko keskustelun ytimessä	46
4.1. Säättely haastettuna	46
4.2. Syfilis ja tippuri naisen hahmossa	51
4.3. Sukupuolitaudit koko kansan vitsauksena	58
5. Prostituutio yksilön ominaisuutena	63
5.1. Syntymästään piloilla	63
5.2. Ympäristönsä turmelemat	70
5.3. Eugeniikkaa ja uudelleen koulutusta	73
6. Lopuksi	79
Lähdeluettelo	85

1. Johdanto

Der zur Sensation gemachte Riehlprozess in Wien hat die Prostitution wieder zur beliebten Tagesgespräch gemacht.¹

Todetessaan prostituution jälleen nousseen päivän puheenaiheeksi lääkäri Heinrich Grün viittaa Wienissä vuonna 1906 sensaatioksi kohonneeseen oikeustapaukseen. Syytettyjen penkillä siinä istui Regine Riehl, bordellinomistaja, jota syytettiin vapaudenriistosta ja prostituoitujen taloudellisesta hyväksikäytöstä.² Kuten Grün seuraavana vuonna julkaistussa kirjoituksessaan antaa ymmärtää, ei tämän lehdistössä revitellyn skandaalin herättämä keskustelu ollut ainutkertainen tapaus. Prostituutio sekä siihen kohdistetut säätelytoimet olivat olleet Wienissä toistuva kirjoitusten, kokousten ja luentojen teema koko 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon. Vuosisadan vaihteessa keskustelu sai lisäpontta halki Euroopan pyyhkäisseeistä prostituutiodebattien aallosta. Kiinnostusta aiheeseen herättelivät sekä yleisempään väestölliseen huoleen yhdistynyt, uuden tutkimustiedon lietsoma syfilisepelko että pohdinnat ihmisen seksuaalisuudesta ja sukupuolten rooleista.³ Wienissä prostituoitujen määrän arvioitiin asukasluvun kasvun myötä nousseen kestävämmiin lukuihin - varsinkin, kun yhä useampien heistä oletettiin harjoittavan elinkeinoaan viranomaisilta salassa.⁴

Moniulotteiseksi ongelmakimpuksi hahmottuneesta prostituutiosta kirjoittivat ja puhuivat niin lääketieteen ja lain asiantuntijat, viranomaiset, kirkonmiehet ja sosialistit kuin feministitkin. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on asiantuntijakirjoituksissa rakentuva prostituoidun hahmo tai kuva, oletettu perustyyppi, jolle annetut ominaisuudet ohjasivat kannanottoja prostituution viranomaissäätelyn puolesta tai sitä vastaan. Prostituutiokeskustelun mielenkiintoisuutta ja merkitystä tutkimuskohteena alleviivaa useiden vuosisadanvaihteessa pinnalla olleiden

¹ Grün 1907, 1. *Sensaatioksi muodostettu Riehlin oikeudenkäynti Wienissä on tehnyt prostituutiosta jälleen yleisen/pidetyin päivän puheenaiheen.* (Kaikki suomennokset kirjoittajan. Suomennoksissa on pyritty ennen muuta sisällön välittämiseen, ei sanatarkkuuteen.)

² JUŠEK 1994, 127. Riehlin tapaus sai aikanaan osakseen paljon huomiota, mutta sen oikeudelliset seuraamukset olivat vaatimattomat.

³ CORBIN 1990, 246–250, 262–264; BALDWIN 1999, 419–430. Syfilis eli kuppa

⁴ Wienin alueen väkiluku seitsenkertaistui 1800-luvun mittaan. Voimakkainta kasvu oli vuosisadan viimeisillä vuosikymmenillä. Kahden miljoonan rajapyykki saavutettiin 1910. Prostituoituja kaupungissa oli vuosisadan vaihteessa arviolta 30 000-50 000, joista noin 2000 oli kontrollin alaisuudessa; JUŠEK 1989, 134; MADERTHANER & MUSNER 2008, 42.

tutkimusalojen sekä ajankohtaisten yhteiskunnallisten kysymysten ja teemojen risteäminen sen tiimoilta julkaistuissa kirjoituksissa. Näitä aiheita olivat esimerkiksi huoli väestön terveydestä ja perimän vaikutuksista, yhteiskuntaluokkien väliset jännitteet, kysymys naisen asemasta, käsitykset ihmisen seksuaalisuudesta sekä varhainen sosiologinen kiinnostus yhteiskunnan marginaali-ilmiöitä kohtaan. Samalla prostituutiokeskustelun kannanotot tuovat esiin tieteentekijöiden itselleen ottaman sekä toisaalta myös heiltä odotetun roolin politiikkasuositusten tekijöinä - tässä tapauksessa erityisesti väestö- ja terveystalouden saralla.

1.1. Prostituutiodebatin alkuasetelmat

Prostituution säätelyllä viitataan järjestelmiin, joita Euroopan kaupungeissa luotiin 1800-luvulla julkisen siveyden valvomiseksi sekä sukupuolitautilien leviämisen ehkäisemiseksi. Valtio ottikin vuosisadan kuluessa entistä vahvemman roolin sekä väestön terveyden ja hyvinvoinnin takaajana että rikollisuuden kontrolloijana pyrkien näin vastaamaan teollistumisen ja urbanisaation mukanaan tuomiin sosiaalisiin ongelmiin.⁵ Prostituution säätely perustui prostituoiduiksi luokiteltujen naisten rekisteröimiseen, heidän asumisensa ja liikkumisensa valvontaan sekä säännöllisiin terveystarkastuksiin. Bordellien ja vapaan asumisen suhteen käytännöt vaihtelivat. Säätelyn taustalla oli ajatus prostituutiosta eräänlaisena välttämättömänä pahana. Järjestelmän tarkoitus ei ollut hävittää prostituutiota, vaan padota siihen liitetyt ongelmat. Kannattajilleen se edusti edistyksellistä, rationaalista ja hygieenisiin periaatteisiin nojannutta kaupunkitilan järjestämistä ja terveystarkastuksia heijastaen näin 1800-luvun yleistä kehitysoptimismia ja tietoisuutta.⁶ Malli ja teoria järjestelmälle kehittyivät Ranskassa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Alexandre Parent-Duchâtelet'n kirjoitusten vaikuttamana.⁷ Wienissä keskustelu prostituoituihin kohdistettavista kontrollitoimista käynnistyi vuosisadan puolivälissä, jolloin joukko lääkäreitä alkoi vaatia pelkän prostituution kiellon ohien jonkinlaista tarkempaa

⁵ INNES 2003, 35.

⁶ BALDWIN 1999, 357–363, 367–369; edistysuskosta esim. FRÄNGSMYR 1980, 169–170, 222–225; NISBET 1994, 171, 175; SYRJÄMAA 2007, 23–24.

⁷ Ks. esim. HARSIN 1985, xv-xvi; SPONGBERG 1997, 36–37. Parent-Duchâteletin teos *De la Prostitution dans la ville de Paris* (1836) tarjosi kirjoittajille ympäri Eurooppaa mallin prostituution tutkimiselle. Ranskalainen prostituution säätely perustui alun perin nimenomaan bordelliasumiselle. Säätelyn ranskalaisesta arkkityypistä ja Parent-Duchâtelet'sta tarkemmin ks. CORBIN 1990.

lainsäädäntöä. Virallisesti säätely aloitettiin maailmannäyttelyvuonna 1873 voimaan tulleen terveystarkastuksen myötä. Poliisi tosin oli pitänyt omia epävirallisia rekistereitään jo aiemmin. Säätelyn käytännöt noudattelivat Wienissä pitkälti yleisiä eurooppalaisia suuntaviivoja. Bordellit pysyivät luvattomina aina vuoteen 1900.⁸

Prostituution säätely kytkeytyy seksuaalimoraalin, terveyden sekä yksilönvapauden herkkiin aihepiireihin. Julkisessa keskustelussa se nostatti voimakkaita kannanottoja kautta Euroopan. Erilaiset näkemykset ja tutkimustulokset levisivät nopeasti maasta toiseen saavuttaen myös wieniläiset kirjoittajat. Heihin voidaankin soveltaa samoja yleistäviä nimityksiä, joita hyvinvointivalttioiden, sosiaalipolitiikan ja julkisen terveyden historiasta vertailevalla otteella kirjoittava, amerikkalainen historioitsija Peter BALDWIN käyttää eurooppalaisten prostituutiokeskustelujen osapuolista. Kirjassaan *Contagion and the State in Europe, 1830–1930* (1999) BALDWIN kutsuu säätelyn kannattajia *regulationisteiksi*, vastustajia *abolitionisteiksi*.⁹ Näistä jälkimmäinen oli myös aikaisten yleisesti tuntema käsite. Abolitionisteja innoitti Englannissa 1860-luvulla muodostunut, prostituoidut lääkärintarkastuksiin pakottaneita *Contagious Diseases Acts* -lakeja vastustanut joukkoliike. Tavoitteena abolitionisteilla oli säätelyn lopettaminen sekä prostituution kieltäminen. Säätelijärjestelmän he katsoivat merkitsevän prostituution hiljaista legitimaatiota, luovan väärää turvallisuudentunnetta sekä lisäävän piilossa toimivien prostituoitujen määrää. Riveihinsä säätelyn vastustajat keräsivät hyvin erityyppisiä ihmisiä: liberaaleja, jotka näkivät kontrollitoimet yksilönvapautta loukkaavina, kaksinaismoralismia vastustaneita feministejä, uskonnollisia moraalireformisteja sekä työväenliikkeen edustajia, joille prostituution säätely oli luokkakysymys. Vuosisadan vaihteeseen ajoittuneessa prostituutiodebatin toisessa aallossa abolitionismin ja regulationismin väliset rajat toisaalta hämärtyivät. Yhteiskunnalliset muutokset sekä uusi lääketieteellinen tieto syfilistutkimus

⁸ Prostituution säilyi Itävallassa vuoden 1852 rikoslain (*Strafgesetz*) ja myöhemmin vuoden 1885 ”irtolaislain” mukaisesti kiellettyinä. Harkintavalta rangaistusten jakamisesta oli kuitenkin jätetty viranomaisille; JUŠEK 1989, 131–133; JUŠEK 1994, 101–114, 121–129. Itävallalla viitataan tässä hieman anakronistisesti *Cislethania* tunnettuihin Itävalta-Unkarin pohjois- ja länsiosiin (alueisiin, jotka eivät kuuluneet Unkarin kuningaskuntaan). Kaksoismonarkian puoliskoilla oli oma sisäpolitiikkansa, mutta yhteiset ulko-, puolustus-, ja talousministeriöt; Bérenger 1997, 209–211; Vocelka 2000, 214–215.

⁹ BALDWIN, Peter: *Contagion and the State, 1830–1930*. Cambridge University Press. New York 1999.

etunenässään murensivat vastakkainasettelun synnyttäneen säätelyn perusteita kyseenalaistaen sen tehokkuuden terveyden ja moraalien suojelejana.¹⁰

Prostituution säätely jäsenyi kahden perustavoitteen, julkisen tilan valvonnan ja yhtenäisen moraalien ylläpidon sekä sukupuolitauditartuntojen ehkäisyn, ympärille. Kysymys oli sekä yhteiskunnan arvoista että julkisesta terveydestä. Toisaalta tavoitteet kietoutuivat erottamattomasti toisiinsa. Ensinnäkin sukupuolitaudit ja prostituutio olivat teemoina jo itsessään moraalisesti latautuneita. Sukupuolitauteja pidettiin pitkään ansaittuna rangaistuksena syntisestä elämästä.¹¹ Toiseksi hygienian käsite ymmärrettiin aikakaudella opiksi kaikista terveyden ehdoista, myös henkisistä ja moraalista. Oikean ja väärän toimintatavan erottajana se oli perusluonteeltaan normatiivista.¹² Bakteriologinen vallankumous 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ei tuonut hygienian moraalilähtökohtiin suuria muutoksia. Vanhojen ajattelutapojen syrjäyttämisen sijaan uusi bakteriologinen tieto yhdistettiin osaksi varhaisempaa, elinympäristöjen ja elämäntapojen puhtautta painottanutta julkisterveydellistä ajattelua. Uusi synteesi korosti ihmisten välisten säatelemättömien kontaktien merkitystä tartuntojen synnyssä. Se ohjasi hygienikkojen huomion sosiaalisen elämän ilmiöihin saaden heidät pohtimaan uudenlaisia ratkaisuja myös prostituutio-ongelmaan.¹³

Laaja-alaisesta kansanterveydellisestä ajattelutavasta, joka kiteytyi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa vaikuttaen myös prostituutiodebatteihin, voidaan käyttää nimitystä sosiaalihygienia. Suomalaisia 1800-luvun lopun terveydenhoitolehtiä tutkinut sosiologi Turo-Kimmo LEHTONEN määrittelee sosiaalihygienian pyrkimykseksi kokonaisvaltaiseen yhteiskunnan ja yksilöiden elämän järjestämiseen terveysopillisten periaatteiden, sekä fyysisten että moraalisten, mukaisesti. Sosiaalihygienian piirissä terveys käsitettiin yksilön ja yhteiskunnan jaetuksi velvollisuudeksi, jonka lopullisesta takaamisesta oli vastuussa valtio. Perustelunsa se haki yleensä bakteeriopista, vaikka vuosisadan vaihteessa alalla kiinnostuttiin monien muiden lääketieteellisten ja antropologisten tutkimuskenttien tapaan myös perinnöllisyydestä ja eugeniikasta eli

¹⁰ WALKOWITZ 1980, 90–112; CORBIN 1990, 214–220; QUÉTEL 1990, 233–238; BALDWIN 1999, 375–390, 428–429.

¹¹ CORBIN 1995, 120; BALDWIN 1999, 356.

¹² LEHTONEN 1995a, 11, 40–41, 43–44.

¹³ LEHTONEN 1995a, 31–38; PORTER 1999, 87, 165; BARNES 2006, 2–4.

rotuhygieniasta.¹⁴ Kiinnostus väestön ja perimän terveyteen lujitti sosiaalihygienian kytköksiä samoihin aikoihin muotoutuneeseen, Wienissäkin vahvasti vaikuttaneeseen seksologiaan. Sosiaalihygieenisestä näkökulmasta kysymys seksuaalisuudesta, ja tätä kautta myös prostituutiosta, jäsenyi kahdella ulottuvuudella: sekä moraalis-eettisenä, yksilöitä koskevana että terveyshallinnollisena, hygieniaan ja perinnöllisyyskysymyksiin kietoutuvana ongelmana.¹⁵

Kysymys prostituution säätelystä oli 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa yleiseurooppalainen huolenaihe, jota on tutkittu eri maiden ja kaupunkien osalta. Kansallisista eroista huolimatta keskusteluissa toistuivat samat perusteemat. Muihin Euroopan alueisiin keskittyvä kirjallisuus onkin monilta osin sovellettavissa wieniläisen debatin tarkasteluun. Erityisen ansiokkaana prostituution säätelyä käsittelevänä teoksena on mainittava tunnetun 1800-luvun historian tutkijan, Alain CORBININ *Women for Hire - Prostitution and Sexuality in France after 1850* (1990), jossa hän tarkastelee järjestelmän kehitysvaiheita, perusteita ja haasteita sen mallimaassa Ranskassa. Tutkimuksessaan CORBIN kiinnittää huomiota bordellijärjestelmän rappeutumisen kaltaisiin systeemimuutoksiin, joille hän etsii taustatekijöitä yhteiskunnallisista kehityskuluista sekä esimerkiksi lääketieteen tutkimustuloksista ja niiden popularisoinnista.¹⁶ Wienin osalta prostituutiokeskusteluista on tutkittu varsin vähän. Susan ZIMMERMANN kirjoittaa säätelyjärjestelmästä luokkaerojen näkökulmasta painottaen säätelyä yhtenä keinoista, joilla keskiluokkaisia moraalikoodistoja pyrittiin istuttamaan yhteiskunnan alempiin kerroksiin.¹⁷ Wieniläistä prostituutiodebattia itsessään tutkii lähinnä Karin JUŠEK, joka lähestyy aihetta seksuaalisuutta ja naisen asemaa koskeneiden käsitysten ohjaamana. Väistökirjaansa pohjautuvassa teoksessaan *Auf der Suche nach der Verlorenen. Die Prostitutionsdebatten im Wien der Jahrhundertwende* (1994) hän tarkastelee prostituutiokysymystä sekä porvarillisen naisliikkeen, sosiaalidemokraattien että katolilaisen kirkon näkökulmasta. Lisäksi JUŠEK

¹⁴ LEHTONEN, Turo-Kimmo: *Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki 1995a, 17, 24, 93–94. Ks. myös WEINDLING 1989, 214–215, 220, 223; LEHTONEN 1995b, 213–217; BARNES 2006, 257–258.

¹⁵ HAKOSALO, 1991, 13; HELÉN 1995, 324; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 215–216.

¹⁶ CORBIN, Alain: *Women for Hire - Prostitution and Sexuality in France after 1850*. Alkuteos : *Les filles de nocé: Misère sexuelle et prostitution aux 19e et 20e siècles* (1978). Kääntänyt Alan Sheridan. Harvard University Press. Cambridge 1990. Ks. myös esim. WALKOWITZ 1980; HARSIN 1985; STAUTER-HALSTED 2011.

¹⁷ ZIMMERMANN, Susan: *Making a Living from Disgrace: The Politics of Prostitution, Female Poverty and Urban Gender Codes in Budapest and Vienna, 1860s-1930s*. Teoksessa *The City in Central Europe: Culture and Society from 1800 to the Present*. Toim. Malcolm Gee, Tim Kirk, Jill Steward. Ashgate. Aldershot 1999.

valottaa säätelyn käyttöönottoon johtaneita asiantuntija- ja viranomaiskeskusteluja nojaten lähinnä 1800-luvun lopulla prostituutiosta aktiivisesti kirjoittaneen poliisilääkäri Josef Schrankin¹⁸ selontekoihin. Yhtäläisistä lähtökohdista huolimatta JUŠEKIN tutkimus poikkeaa omastani sekä aineistojen että näkökulman osalta.¹⁹

Prostituution säätelystä esitetyt kannanotot linkittyivät erottamattomasti julkisen terveyden ideologioiden ja toimintamallien kehitykseen. Säätelyn perusteita ja siitä käytyjä debatteja on tästä näkökulmasta tarkastellut ansiokkaasta jo edellä mainittu Peter BALDWIN, joka pyrkii liittämään regulationismia ja abolitionismia kilpaileviin julkisen terveyden strategioihin sekä toisaalta pohtii niissä tapahtuneita muutoksia. Prostituutiokysymyksestä lääketieteellisen kirjallisuuden pohjalta taasen kirjoittaa kulttuurihistorioitsija Mary SPONGBERG teoksessaan *Feminizing Venereal Disease - The Body of the Prostitute in Nineteenth-Century Medical Discourse* (1997), jossa hän analysoi brittiläisissä teksteissä esiintyviä symbolisia ja konkreettisia tapoja määrittellä prostituoidun kehoa. SPONGBERGIN johtopäätösten mukaan prostituotuihin kohdistetut kontrollitoimet oikeutettiin luokittelemalla heidät pysyvästi epänormaaleiksi, muista naisista laadullisesti poikkeaviksi.²⁰ Prostituoidun määrittelemisestä sekä fiktiivisen prostituoidun hahmon ja identiteetin tuottamisesta kirjoittaa myös Heini HAKOSALO, jonka näkökulmat sitoutuvat Michel FOUCAULT'N ajatteluun.²¹

Julkisen terveyden kehitystä ja sosiaalihygieniää käsitelleistä tutkijoista on oman työni kannalta mainittava vielä 1800-luvun (erityisesti ranskalaisen) lääketieteen ja julkisen terveyden historiaan erikoistunut David S. BARNES, joka tarkastelee ympäristöjen ja elämäntapojen puhtautta korostaneen terveysajattelun ja bakteriologisen tiedon yhdistymistä koko yhteiskunnan järjestämiseen pyrkineeksi synteeksi.²² Bakteriologian ohella sosiaalihygieninen ja kansanterveydellinen ajattelu kiinnostui vuosisadan vaihteessa entistä enemmän perinnöllisyyteen liittyvistä ajankohtaisista

¹⁸ Ks. Schrank 1886a&b; Schrank 1899.

¹⁹ JUŠEK, Karin J.: *Auf der Suche nach der Verlorenen. Die Prostitutionsdebatten im Wien der Jahrhundertwende*. Löcker Verlag. Wien 1994. Ks. myös JUŠEK 1989.

²⁰ SPONGBERG, Mary: *Feminizing Venereal Disease - The Body of the Prostitute in Nineteenth-Century Medical Discourse*. New York University Press. New York 1997. Prostituuion säätelyn, lääketieteen ja lääkäreiden keskinäisestä suhteesta ks. myös. STAUTER-HALSTED 2011.

²¹ HAKOSALO, Heini: *Bio-Power and Pathology - Science and power in the Foucauldian histories of medicine, psychiatry and sexuality*. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisu. Oulu 1991.

²² BARNES, David S.: *The Great Stink of Paris and the Nineteenth-Century Struggle against Filth and Germs*. John Hopkins University Press. Baltimore 2006. Barnesin tutkimuksen kontekstina ovat Pariisin 1800-luvun hajuskandaalit. Lääketieteen ja hygienian kansainvälisyys kuitenkin mahdollistaa ajatusten soveltamisen laajemminkin.

pohdinnoista. Selityksiä yksilöiden piirteille, sairauksille ja yhteiskunnallisille ongelmille etsittiin biologisista ja psykologisista ominaisuuksista sekä niiden rappeutumisesta, degeneraatiosta. Degeneraation pelkoa on taustoittanut esimerkiksi vuosisadan vaihteen eurooppalaisista ajatusvirtauksista, edistysuskosta sekä sen karisemisesta kirjoittava aatehistorioitsija J. W. BURROW.²³ Rappeutumisen pysäyttämiseen toivottiin yhteiskunnallisten uudistusten ohella apua valikoivaa lisääntymistä kannattaneesta eugeniikasta eli rotuhygieniasta, jonka kehitystä on tarkastellut esimerkiksi Diana B. PAUL.²⁴ Puhuttaessa julkisesta terveydestä on lisäksi kiinnitettävä huomiota myös itse lääketieteen luonnontieteellistymiseen sekä toisaalta sen sitoutumiseen kansallisvaltion instituutioihin. Lääketieteen 1800-luvun ja 1900-luvun alun kehityskulkuja esittelee kattavasti esimerkiksi alan historioitsijana tunnettu W. F. BYNUM.²⁵

Prostituution sääteley perustui lääkärintarkastusten ohella prostituoitujen liikkumisen ja asumisten kontrollointiin ja valvontaan. Kysymys oli kaupunkitilan järjestämisestä ja siitä, kuka julkisilla paikoilla sai oleskella. Wienin kaupungista on kirjoitettu lukuisia teoksia arkkitehtuurin, taiteen sekä esimerkiksi psykoanalyysin kehtona. Niitä paremmin oman tutkimukseni tarpeisiin vastaa itävaltalaisten Wolfgang MADERTHANERIN ja Lutz MUSNERIN *Unruly Masses - The Other Side of Fin-de-Siècle Vienna*, joka on katsaus vuosisadan vaihteen Wienin esikaupunkien ilmiöihin ja sosiaalisiin ongelmiin.²⁶ Kirjassaan kaupunkitutkimukseen suuntautuneet sosiaali- ja kulttuurihistorioitsija MADERTHANER sekä kulttuurintutkimuksen ja historian kentällä laajasti liikkunut MUSNER pohtivat keskuksen ja esikaupunkien välistä suhdetta sekä esimodernin ja modernin elementtien rinnakkaiseloa, muutoksia ja jatkuvuutta alempien yhteiskuntaluokkien populaarikulttuurissa, elämäntavassa ja poliittisessa järjestäytymisessä nopean teollistumisen ja väestönkasvun sekä kärjistyvien poliittisten ja sosiaalisten vastakkainasettelujen aikakaudella. Nämä erot löivät leimansa myös ylempien yhteiskuntaluokkien tapaan kirjoittaa prostituutiosta. Wienin ulkopuolella

²³ BURROW, J. W.: *The Crisis of Reason - European Thought 1848–1914*. Sarjassa *Yale Intellectual History of the West*. Yale University Press. New Haven 2000.

²⁴ PAUL, Diana B.: *Controlling Human Heredity: 1865 to the Present*. Humanities Press. 1995; BURROW, J. W.: *The Crisis of Reason - European Thought 1848-1914*. Yale University Press. New Haven 2000.

²⁵ BYNUM, W. F.: *The Rise of Science in Medicine, 1850-1913*. Teoksessa *The Western Medical Tradition 1800 to 2000*. Toim. W. F. Bynum, Anne Hardy, Stephen Jacyna, Christopher Lawrence, E. M. (Tilli) Tansey. Cambridge University Press. New York 2006.

²⁶ MADERTHANER, Wolfgang, MUSNER, Lutz: *Unruly Masses - The Other Side of Fin-de-Siècle Vienna*. Alkuteos: *Anarchie der Vorstadt* (1999). Kääntänyt David Fernbach & Michael Huffmaster. Berghahn Books. 2008.

modernin suurkaupungin varjopuolia ovat kartoittaneet Lontooseen keskittyvä taidehistorioitsija Lynda NEAD sekä kaupungin yöstä Lontoossa, Pariisissa ja Berliinissä kirjoittava kulttuurintutkija Joachim SCHLÖR.²⁷ Molempien tutkimukset ovat olleet tärkeitä innoittajia omalle työlleni. Kuten edellä mainituissa teoksissa huomataan, näkemykset prostituoidun ja kaupungin välistä suhteesta on mahdollista liittää laajempiin pohdintoihin naisten läsnäolosta julkisilla paikoilla. Teollistumisen, yhteiskunnallisten muutosten ja kulutusyhteiskunnan kehittymisen myötä kaupungit tarjosivat naisille uusia liikkumisen ja toiminnan mahdollisuuksia. Naisten, julkisen tilan ja kaupunkisuunnittelun suhteesta kirjoittavan sukupuolentutkija Elizabeth WILSONIN mukaan tämä koettiin sekä poliittisena että moraalisenä uhkana, jonka kontrollointiin pyrittiin kaupunkeja kehitettäessä.²⁸

1.2. Kysymys prostituoidun kuvista

Prostituutiokeskustelussa kohdanneiden, vuosisadan vaihteen kehittyvien tutkimusalojen, kuten sosiaalihygienian, seksologian, psykiatrian, rotuhygienian ja kriminaaliantropologian tarinat korostavat tutkimuksessani huomion kohteena olevien tieteentekijöiden ja asiantuntijoiden roolia oikean ja väärän, normaalin ja poikkeavan erottelijoina. Lisäksi niitä kaikkia yhdisti huoli väestön määrästä ja terveydestä. Asiantuntijavallan sekä terveyden ja normaaliuden määrittelyn teemoja voidaan teoreettisesti tarkastella esimerkiksi Michel FOUCAULT’N biovallan käsitteen avulla. FOUCAULT’N ajattelun vaikutusta onkin vaikea ohittaa tutkittaessa lääketieteen, terveyden ja sairauden sekä ihmisruumiin historiaa ja sosiologiaa.²⁹ Biovalta viittaa moderniin vallan muotoon, joka kehittyi väestöilmioille 1600–1700-luvuilta alkaen annetun huomion pohjalta tehden ihmislajista ja sen elämästä poliittisen kysymyksen. Kuten FOUCAULT’N valta-analytiikassa yleensä, biovalta on hajaantunutta ja sosiaaliseen systeemiin piiloutunutta. Se perustuu normaalin ja patologisen erottamiseen korostaen tiedon ja vallan yhteen kietoutumista. Näin biovalta sitoo yhteen empiiriset

²⁷ SCHLÖR, Joachim: *Nights in the Big City- Paris, Berlin, London 1840–1930*. Alkuteos: *Nachts in der großen Stadt* 1991. Kääntänyt: Pierre Gottfried Imhoff, Dafydd Rees Roberts. Reaktion Books. Lontoo 1998; NEAD, Lynda: *Victorian Babylon - People, Streets and Images in Nineteenth-Century London*. Yale University Press. New Haven & Lontoo 2000.

²⁸ WILSON, Elizabeth: *The Sphinx in the City - Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. University of California Press. 1992. Ks. myös: ROWE 2003.

²⁹ Prostituution säätelystä biovallan näkökulmasta ks. esim. HAKOSALO 1991.

ihmistä tutkivat tieteet ja hallitsemiskäytännöt, jotka modernissa yhteiskunnassa kohdistuvat ennen kaikkea ihmiskehoihin ja niiden toimintoihin.³⁰ Tästä näkökulmasta on hyvä huomata myös prostituution säätelyjärjestelmien muotoutuneen käsi kädessä prostituution sekä muiden yhteiskunnan alaluokkiin sijoitettujen marginaali-ilmiöiden tutkimuksen kanssa.

Prostituution säätelyn ja tutkimuksen rinnakkaista kehitystä voidaan lähestyä biovallan käsitteen ohella käytännöllisten tekijöiden kautta. Kontrollin järjestäminen vaati tietoa prostituoitujen taustoista ja tavoista sekä sopivien määritelmien luomista. Sosiaaliseen elämään kohdistuneiden viranomaisinterventioiden lisääntyminen 1800-luvulla edellyttikin yleisesti intensiivistä tiedonkeruuta sekä siihen liittynyttä byrokratioiden muodostumista. Kuten prostituution tapauksessa, tietoa tarvittiin ongelmien identifioimiseen ja yksilöiden luokitteluun. Tilastojen keskeinen rooli tässä kehityksessä näkyi myös prostituutitutkimuksissa, joissa numeerisuuden painoarvo oli alusta asti suuri.³¹ Luokittelujen ja tilastoinnin avulla 1800- ja 1900-luvuilla vallinnut tutkimusparadigma tavoitteli prostituoidun tunnistamista sekä hänen kehonsa säätelyä ja mittaamista. Tiedonkeruun välityksellä tietyt piirteet vakiinnutettiin prostituoidun ominaisuuksiksi ja prostituoitu itsessään pysyväksi, kunniallisista naisista erottuvaksi identiteetikategoriaksi. Kuten biovaltaan liittyvässä normalisoivassa kurissa, kyse oli poikkeavan yksilön tunnistamisesta, määrittelemisestä ja muokkaamisesta. Yleistetty prostituoidun hahmo ohjasi sekä säätelytoimia että myöhempiä kannanottoja niiden puolesta tai niitä vastaan. Vaikutusvaltaisia prostituutiosta kirjoittaneita tahoja olivat asiantuntijavaltaa korostaen viranomaiset, lääketieteen tutkijat, lääkärit, lakimiehet ja tuomarit. Prostituoitujen oma ääni sen sijaan jäi kuulumattomiin.³²

Huolimatta määritelmien, luokitusten, tiedonkeruun ja tutkimuksen keskeisyydestä 1800-luvun ja 1900-luvun alun prostituutiodebateissa jää Karin JUŠEKIN analyysi näistä teemoista varsin pinnalliseksi ja kapeaan alkuperäisaineistoon perustuvaksi. Susan ZIMMERMANN taas tarkastelee prostituutiota lähinnä yhteiskuntaluokkaan ja sukupuoleen sitoutuneiden vallankäytön mekanismien kautta. Näistä tutkimuksista poiketen oma kiinnostukseni wieniläistä prostituutiodebattia kohtaan suuntautuu käsitteelle prostituoitu annettuihin sisältöihin ja merkityksiin, joita tarkastelen

³⁰ HÉLEN 1994, 274–276, 278–279, 284–286, 291–292; TURNER 1997, ix, xi, xiii–xv; FOUCAULT 1998, 96–105.

³¹ HAKOSALO 1991, 179–180; INNES 2003, 35–36, 38–39; STAUTER-HALSTED 2011, 274.

³² HAKOSALO 1991, 174–175, 180; BELL 1994, 40–43; HÉLÉN 1994, 281; Ks. myös CORBIN 1990, 16–17, 53–54.

asiantuntijakannanotoissa rakentuvan prostituoidun hahmon, tai pikemminkin hahmojen, kautta. Millaisista näkökulmista prostituoitua teksteissä kuvataan? Mitä ovat häneen liitetyt uhkatekijät ja ominaisuudet? Millä tavoin ne ovat keskenään ristiriitaisia tai kenties aiempia käsityksiä horjuttavia? Missä määrin ne toimivat perusteluina näkemyksille säätelyn tulevaisuudesta? Entä mikä oli tutkimustiedon, teorioiden ja tilastojen rooli prostituoidun määrittelyissä?

Lähestyn tutkimuskysymyksiäni temaattisesti, lähteiden moninäkökulmaisen ristiinlukemisen kautta. Aivan aluksi tarkastelen prostituoitua suhteessa säätelyn toiseen perustavoitteeseen, julkisen moraalien ylläpitoon ja valvontaan. Miten kirjoittajat käsittelevät prostituoitua osana kaupunkiympäristöä ja teollistuneen yhteiskunnan ongelmia? Tämän jälkeen erittelen prostituoidun ja sukupuolitautilien välistä suhdetta. Kolmas näkökulma prostituoidun kuvauksiin siirtää katseen fyysisestä sairaudesta yksilön henkisiin piirteisiin. Oliko prostituutio yksilön pysyvä ominaisuus, ja mikä sen aiheutti? Lukiessani pyrin kiinnittämään huomiota säätelyn kannattajien ja vastustajien välisiin eroihin sekä niiden mahdolliseen hämärtymiseen. Abolitionismin ja regulationismin rinnalla on hyvä huomioida esimerkiksi kirjoittajien taustat ja koulutusalat. Valitseni asiantuntijoiden ja viranomaisten ohella prostituoiduista kirjoittivat sekä porvarispiirien feministit että sosiaalidemokraatit.³³ Omassa työssäni nämä ryhmät eivät pääse ääneen. Näkemykset yhteiskuntaluokista ja sukupuolirooleista ovat silti ohittamattomia teemoja prostituutiosta puhuttaessa. Tutkimiini asiantuntijakannanottoihin heijastuivat ylemmän keskiluokan käsitykset niin naisen seksuaalisuudesta kuin alemmista yhteiskuntaluokista.

Tutkimukseni alkuperäislähteet on julkaistu vuosien 1905–1909 välillä yhden perustuessa vuonna 1900 pidettyyn luento. Varsin luontevaksi aikarajaukseksi työlleni muodostuvat näin vuodet 1900–1909, joita voidaan pitää muutoksen aikana wieniläisen prostituution säätelyn käytännöissä. Vanhan järjestelmän uusimiseen pyrittiin sekä bordellien sallimisen kaltaisten rakenteellisten muutosten että viranomaistoiminnan kehittämisen avulla.³⁴ Muutoshalukkuuteen vaikuttivat säätelyyn samalla aikakaudella sekä Wienissä että kautta Euroopan kohdistettu kritiikki sekä syfiliksen pelko. Näitä huolia taasen voidaan tarkastella osana yleistä edistysuskoa

³³ Ks. esim. Zur Geschichte einer Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser in Wien. Protokoll der Frauenversammlung vom 20. Februar 1897 im alten Wiener Rathhause, 1897 (Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser 1897).

³⁴ JUŠEK 1994, 126–129.

1800- ja 1900-lukujen taitteessa horjuttaneita ajatusvirtauksia. Ajanjaksosta 1880-luvulta ensimmäisen maailmansodan alkuun käytetään usein joustavarajaista termiä *fin-de-siècle*, joka käsitteenä sisältää ajatuksen länsimaisen kulttuurin rapautumisesta ja väsähtämisestä. Pelko yhteiskunnan, kulttuurin sekä yksilöiden rappiosta olikin läsnä sekä wieniläisessä korkeakulttuurissa että prostituutiokirjoituksissa. Yksinään se ei kuitenkaan sovellu kuvaamaan keskustelun ilmapiiriä.³⁵ Tulevaisuuteen suuntautuneiden uhkakuvien ohessa kirjoitukset prostituution säätelystä antoivat tilaa myös utopioille sekä paremman yhteiskunnan rakentamiseen tähänneille suunnitelmille.

Lähdeaineistojani valitessani olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota kirjoittajien tietoisuuteen sekä toisistaan että Riehl-skandaalin kaltaisista ajankohtaisista tapahtumista.³⁶ Näin ollen tekstien voi olettaa liittyvän samaan keskustelutarjaan. Maantieteellisesti tarkasteluni rajautuu Wienin kaupunkiin. Yhtäläisyyksistään huolimatta prostituution säätelemiseksi luodut järjestelmät ja keskustelut niistä kiinnittyivät aina paikallisiin olosuhteisiin. Wienin mielenkiintoisuutta tutkimuskohteena lisäävät prostituutiokysymyksen toistuvuus julkisessa keskustelussa, ihmisen seksuaalisuuteen liittyneiden pohdintojen ajankohtaisuus kaupungin tiede- ja kulttuuripiireissä sekä sensaatiolehdissä, nopea asukasluvun kasvu ja teollistuminen, monikansallisuus sekä sosiaalisten ongelmien kärjistyminen vuosisadan vaihteessa.³⁷ Huomion keskittyminen pääkaupunkiin sulkee tutkimukseni ulkopuolelle keskustelun *Mädchenhandeliksi*³⁸ kutsutusta ihmiskaupasta. Siinä kiinnostus kohdistui keisarikunnan sisäisen prostituution sijaan ulkomaille suuntautuneeseen naisten salakuljetukseen. Valkoisilla naisilla käyty orjakauppa oli 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ajankohtainen huolenaihe myös muualla Euroopassa. Wieniä taasen pidettiin yhtenä sen tärkeimmistä keskuksista.³⁹

³⁵ HANÁK 1998, xvi, xxiii, 63; SALMI 2008, 124. Ks. myös BURROW 2000.

³⁶ Grün viittaa tekstissään Gruberin mielipiteisiin: Grün 1907, 29. Sekä Gruber että Touaillon mainitsevat Fingerin: Gruber 1905, 27; Touaillon 1907, 39. Riehl-skandaalista; Grün 1907, 1, 19; Touaillon 1907, 3.

³⁷ JUŠEK 1989, 123, 129–130; MADERTHANER & MUSNER 2008, 1-6, 31–43, 125–132; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 215–217.

³⁸ Tyttökauppa. Englanniksi ilmiö tunnettiin nimellä *white slave trade*.

³⁹ CORBIN 1990, 262; 275–298; WINGFIELD 2011, 292–294, 302, 308–309.

1.3. Wieniläiset asiantuntijatekstit tutkimuksen kohteena

Tutkimukseni alkuperäislähde koostuu neljästä, muodoltaan hieman toisistaan poikkeavasta tekstistä, joiden kaikkien kirjoittajat esiintyvät koulutuksensa ja työnsä puolesta asiantuntijoina suhteessa prostituutioon ja sen säätelyyn. Keskinäisistä eroistaan huolimatta käyttämäni lähdetekstit voidaan kaikki sijoittaa osaksi edellä kuvattua prostituution tutkimusparadigmaa. Kirjoittajien joukossa on kaksi lääketieteen yliopistoprofessoria, käytännön lääketieteen ammatinharjoittaja, oikeustieteen tohtori sekä Wienin poliisijohdon ylikomisario. Lääkäreiden aktiivinen rooli prostituutiokeskustelussa liittyi sekä säätelyn toimintaperiaatteisiin että yleisemmin heidän yhteiskunnallista asemaansa ja toimintakenttäänsä muuttaneisiin julkisterveydellisiin projekteihin. Esimerkiksi erilaiset sosiaalipoliittiset toimet, tartuntatautien torjunta, sotilaslääketieteen kehitys sekä lääkärikoulutuksen standardointi ja valvonta sitoivat heidät entistä tiukemmin valtion instituutioihin.⁴⁰ Toisaalta lääketieteilijät saattoivat kansanterveyden nojalla vaatia itselleen auktoriteettia koko yhteiskunnan uudelleen organisoimiseen. Prostituution säätely oli monille tilaisuus pönkittää omaa ammatillista statustaan ja yhteiskunnallista vaikutusvaltaansa. Samalla se antoi lääkäreille laajat valtaoikeudet tutkia köyhien kaupunkilaisnaisten kehoja, tarvittaessa myös vastoin näiden tahtoa.⁴¹

Wienin yliopiston hygienian instituutin johdosta vuonna 1902 Müncheniin siirtynyt professori Max von Gruber (1853–1927)⁴² on tutkimistani kirjoittajista luultavasti nykyisin tunnetuin. Lavantautia koskeneesta työstään kuuluisa, kansansairauksien vastustajana kunnostautunut Gruber kirjoitti urallaan lukuisia teoksia sosiaalihygieniasta, bakteriologiasta, immunologiasta ja tartuntataudeista. Sosiaalihygieniaan hän sitoutuu myös tutkimani tekstin otsikossa. Nuoruudessaan vasemmistolaisista ajatuksista kiinnostuneen Gruberin näkökulma alaan oli vuosisadan vaihteessa muotoutunut nationalistiseksi ja konservatiiviseksi. Lisäksi hän oli kiinnostunut perinnöllisyyden vaikutuksista ja eugeniikasta toimien vuodesta 1907

⁴⁰ BYNUM 2006, 229–230. Lääketieteen yhteiskunnallisista kytköksistä kertoo myös sosiaalilääketieteen nimellä kulkeneen sosiaalihygienian tunnustaminen omaksi oppialakseen lääketieteen saralla kuuluisassa Wienin yliopistossa vuonna 1907; WEINDLING 1989, 225; BUKLIJAS 2008, 572, 574–745.

⁴¹ STAUTER-HALSTED 2011, 271–274; vrt. LEHTONEN 1995a, 67.

⁴² Maximilian Franz Maria von Gruber. Gruber aateloitiin Baijerissa vuonna 1908. Neue Deutsche Biographie (NDB), nide 7, 177.

Münchenin rotuhygieenisen seuran puheenjohtajana.⁴³ Perinnöllisyystematiikka oli osa Gruberin sosiaalihygieniää jo tarkastelemassani kirjasessa *Die Prostitution vom Standpunkte der Sozialhygiene aus betrachtet*⁴⁴ (1905), jossa hän abolitionistiksi kallistuen pyrkii perustelemaan säätelyn tehottomuutta sukupuolitautilien ehkäisijänä. Samalla myös myöhemmin seksuaalielämän hygieniasta kirjoittanut Gruber hahmottelee siveellisen ryhtiliikkeen ja terveysopillisten periaatteiden varaan rakentuvaa tulevaisuuden yhteiskuntaa. Teksti on kansisivunsa mukaan muokattu Wienin yliopistolla sosiaalitieteellisille koulutusseuroille vuonna 1900 pidetyn luennon pohjalta ja sen ensimmäinen painos ilmestyi heti samana vuonna. Käytössäni oleva toinen painos on esipuheen mukaan sisällöltään lähes yhtenevä ensimmäisen kanssa, lisäykset ja korjaukset on tehty lähinnä alaviitteeseen. Mahdolliset muutokset tekstissä on tarkoitettu virheiden korjaamiseksi ja ilmaisun terävöittämiseksi. Tosin samalla todetaan tekstistä poistetun joitakin Gruberin pahennusta herättäneitä lauseita ja fraaseja.⁴⁵

Muista kirjoittajista taustaltaan lähinnä Max von Gruberia on ihotauteihin ja syfilikseen erikoistunut professori Ernst Finger (1856–1939), joka toimi Wienin yliopiston toisen iho- ja sukupuolitautilien laitoksen johtajana sekä Wienin lääkärinkamarin puheenjohtajana.⁴⁶ Tekstin *Referat über die Regelung der Prostitution in Österreich* (1909) hän on kirjoittanut yhdessä Wienin poliisijohdon ylikomisarioksi⁴⁷ mainitun tohtori Anton Baumgartenin kanssa Ylimmän lääkintäneuvoston⁴⁸ pyynnöstä.⁴⁹ Apuna kirjoittajat mainitsevat käyttäneensä sisäministeriön luovuttamia materiaaleja.⁵⁰ Kirjoitus on ilmestynyt osana Wienissä lokakuussa 1909 järjestettyä kansainvälistä

⁴³ WEINDLING 1989, 142, 220; Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950, Online-Edition, nide 2, 83.

⁴⁴ Gruber, Max von: *Die Prostitution vom Standpunkte der Sozialhygiene aus betrachtet*. Vortrag gehalten im sozialwissenschaftlichen Bildungsvereine an der Wiener Universität am 9. Mai 1900. Zweite verbesserte, mit Anmerkungen versehene Ausgabe. Commissions-Verlag von Franz Deuticke. Wien 1905. (Prostituutio sosiaalihygienian näkökulmasta tarkasteltuna.)

⁴⁵ Gruber 1905, 1-2.

⁴⁶ ÖBL 1815–1950, nide 1, 316–317.

⁴⁷ Finger & Baumgarten 1909, kansi, 58.

⁴⁸ k. k. (keisarillis-kuninkaallinen, viittaa Cislethaniaan) *oberste Sanitätsrat*. Neuvoston toiminta perustui vuoden 1870 lakiin julkisesta lääkintähuollosta; Oberster Sanitätsrat (OSR), Bundesministerium für Gesundheit, www-sivu; Finger&Baumgarten 1909, kansi.

⁴⁹ Finger, Ernst & Baumgarten, A: *Referat über die Regelung der Prostitution in Österreich*. Wien 1909. (Selonteko prostituution säätelystä Itävallassa.)

⁵⁰ Finger&Baumgarten 1909, 58.

Mädchenhandelin vastaista konferenssia⁵¹ varten kerättyä, prostituutiota ja ihmiskauppaa käsittelevää laki- ja säädöskokoelmaa. Kansainvälisen käyttötarkoituksensa vuoksi se on painettu kirjaan sekä saksaksi että ranskaksi. Tätä taustaa vasten Fingerin ja Baumgartenin regulationistinen kirjoitus näyttäytyy muita tutkimiani lähteitä selvemmin vallitsevaa systeemiä edustavana viranomaiskannanottona. Kirjoittajat keskittyvätkin säätelyn käytännön toteutukseen ja perusteluihin pyrkien sen peruseriaatteiden kehittämiseen ja jättäen suuret muutosvisiot muiden huoleksi.

Lääketieteellisen koulutuksen saaneista kirjoittajista Heinrich Grün poikkeaa käytännön ammatinharjoittajana Gruberista ja Fingeristä. Gruberia kirjasessaan *Prostitution in Theorie und Wirklichkeit* (1907) arvosteleva Heinrich Grün oli wieniläinen lääkäri, joka omien sanojensa mukaan oli työskennellyt teattereissa ja kohdannut urallaan myös prostituoituja. Kirjoituksessaan hän haluaa antaa itsestään kuvan henkilönä, jolla teoreettisen tietämyksen ohella on monipuolista käytännön kokemusta sekä poliisien, prostituoitujen ja parittajien kaltaisilta lähteiltä hankittua ensikäden tietoa prostituutioon liittyneistä ilmiöistä ja ympäristöistä.⁵² Muita keskustelijoilta Grün syyttää toistuvasti kokonaiskuvan puutteesta ja teoretisoinnista vailla todisteita. Kirjoituksessaan Grün asettuu tukemaan regulationisteja säätelyn jatkamisessa esittäen samalla oman ehdotuksensa järjestelmän kehittämiseksi ja sen toiminnan epäkohtien poistamiseksi.

Oikeustieteellisestä näkökulmaa prostituutioon edustaa lähdetekstieni joukossa Heinrich Touaillonin tuomareiden ammattilehden, *Österreichische Richter-Zeitungin* erikoispainoksena ilmestynyt kirjoitus *Das Recht der Prostitution*.⁵³ Steiermarkin Voraussa notaarina työskennellyt oikeustieteen tohtori Touaillon oli naimisissa kirjallisuushistorioitsijana, kirjailijana ja feministinä tunnetun Christine Touaillonin

⁵¹ Esitöiden perusteella paikalle odotettiin osallistujia Englannista, Espanjasta, Ranskasta, Saksasta ja Tanskasta; Internationale Konferenz zur Bekämpfung des Mädchenhandels. 5. - 7. Oktober 1909 zu Wien. Entwurf einer Tagesordnung, 1909.

⁵² Grün, Heinrich: *Prostitution in Theorie und Wirklichkeit*. J. Deublers Verlag. Wien ja Leipzig 1907. (Prostituutio teoriassa ja todellisuudessa.) Käytännön kokemuksesta esim. Grün 1907, 25–26, 40–41.

⁵³ Touaillon, Heinrich: *Das Recht der Prostitution*. Sonder-Abdruck aus der „Österreichische Richter-Zeitung“. Buchdruckerei „Gutenberg“. Czernowitz 1907. (Prostituution laki.) *Österreichische Richter-Zeitung*, itävaltalainen tuomari-lehti. Vuosina 1907–1913 alaotsikkona *Mitteilungen der Vereinigung der österreichischen Richter* (Itävaltalaisen tuomareiden yhdistyksen tiedonantoja). Lehteä julkaisi itävaltalaisen tuomareiden yhdistys (*Verein der Österreichischen Richter*). Verein der Österreichischen Richter. Anno - Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften, www-sivu.

kanssa.⁵⁴ Se, ettei Touaillon itse asunut Wienissä, ei estä hänen kannanottonsa lukemista osana kaupungissa käytyä keskustelua. Wien oli *Österreichische Richter-Zeitung* -lehden ilmestymispaikka⁵⁵. Muutoinkin oikeustieteellisen julkaisun tärkeimmän lukijakunnan voi olettaa toimineen hallinnon keskuksessa. Kirjoituksessaan säätelyn poistamista kannattava Touaillon pohtii uudenlaisen lainsäädännön luomista sukupuolitautiongelman ratkaisemiseksi, toimia parituksen kitkemiseksi sekä aloitteita prostituoitujen yhteiskunnallisen ja oikeudellisen aseman parantamiseksi. Aineistoni abolitionisteja, Gruberia ja Touaillonia yhdistääkin suunnitelmien laaja-alaisuus.

Tutkimukseni lähdetekstit ovat kaikki luokiteltavissa asiantuntijakannanotoiksi. Asiantuntijuudella tarkoitan ennen kaikkea muodollisen koulutuksen, mutta myös käytännön kokemuksen välityksellä syntynyttä erikoisosaamista tietyllä alueella sekä siihen liittyvää yhteiskunnallista statusta ja tunnustusta. Tarkastelemieni tekstien kirjoittajia yhdistää akateemisen taustan ohella sitoutuminen koulutuksen tai työn kautta viranomaistoimintaan ja valtion ylläpitämiin instituutioihin, jotka myös asettivat heidän asiantuntemuksensa puitteet. Fingerillä ja Gruberilla oli taustallaan yliopiston arvovalta, Baumgarten oli johtavassa asemassa säätelystä hoitaneissa poliisivoimissa, Touaillon taas notaari ja oikeustieteen tohtori.⁵⁶ Käytännön kokemusta ja katutason näkökulman merkitystä korostava Heinrich Grün on kirjoittajien joukossa jonkinlainen poikkeus. Yhteiskunnallisen ja ammatillisen aseman ohella eroavaisuuksia lähdetekstien välille tuottavat kirjoittajien koulutustaustat sekä itse tekstityypit. Gruberin käyttämien rajujen kielikuvien kohdalla onkin muistettava kirjoituksen pohjautuminen julkiseen luento- ja konferenssiin kirjoittaneet Finger ja Baumgarten sitä vastoin pitäytyvät selkeän, numeroituihin alakohtiin eritellyn toimintaohjelman esittelyssä.

Tutkimuksessani etsin vastauksia kysymyksiini lähdetekstien moninäkökulmaisen ristiinlukemisen välityksellä. Tekstien lomittainen tarkastelu useista eri näkökulmista auttaa paljastamaan keskustelun osanottajien merkitystodellisuuksien erot sekä yksittäisten kirjoitusten sisäiset ristiriitaisuudet. Tämän lähestymistavan avulla on myös mahdollista tarkastella prostituutiodebatin tekstien liitoksia niiden luomisajan

⁵⁴ Touaillon, Christine (geb. Auspitz) *Frauen in Bewegung. Diskurse und Dokumente der österreichischen Frauenbewegung 1848-1918*. ARIADNE-projekti., www-sivu; Touaillon 1907, kansi.

⁵⁵ Touaillonin teksti on painettu Czernowitzissa. Touaillon 1907.

⁵⁶ Instituutioiden merkitystä korostaa itävaltalaisen yhteiskunnan jäykkä byrokraattisuus. JOHNSTON 1972, 45–75; HANÁK 1998, 66.

kulttuuriin ja yhteiskuntaan sekä erilaisiin ajatusvirtauksiin ja intresseihin.⁵⁷ Teoreettisilta lähtökohdiltaan tutkimukseni nojaa ilmiöiden sosiaalista rakentumista tarkastelemaan sosiaaliseen konstruktionismiin. Konstruktionistisen ajattelun keskiössä on kieli, joka muokkaa ja synnyttää todellisuutta, jossa se myös itse on osana. Sosiaalinen konstruktionismi ei ole teoriasuuntauksena yhtenäinen, ja se, minkä sosiaalista rakentumista kulloinkin tarkastellaan, vaihtelee teoksesta ja tutkimuksesta toiseen. Laaja-alaisessa muodossaan konstruktionismi saattaa esittää koko todellisuuden kokemuksen sekä ymmärryksen itsestä olevan sosiaalisen vuorovaikutuksen tulosta. Yksittäiset tutkimukset sen sijaan tarkastelevat usein jonkin idean, luokan tai käsitteen sosiaalista rakentumista.⁵⁸ Myös omassa tutkimuksessani tarkasteltava prostituoitu on lähdetekstissä tutkimustiedon, viittausten, kommenttien, mielipiteiden ja tulkintojen kautta rakentuva fiktiivinen hahmo, prostituoidun oletustyyppi tai idea, joka ei niinkään kerro vuosisadan vaihteen Wienin todellisista prostituoiduista vaan pikemminkin asiantuntijakirjoittajien ajatusmaailmoista, arvoista, ennakkoluuloista ja intresseistä.

Kuten 1900-luvun alun kuvaukset prostituoiduista, ideat eivät sijainneet tyhjiössä, vaan sitoutuivat ajan, paikan ja kulttuurin kaltaisiin konteksteihin. Mielessä on pidettävä myös omalle ajalleni tyypillisten prostituutioon liittyvien mielikuvien vaikutus lukemistani ohjaaviin ennako-oletuksiin. Lisäksi on muistettava, etteivät ideat, luokat ja käsitteet suinkaan ole irrallaan materiaalisesta todellisuudesta. Vaikka 1800-luvun prostituutiotutkimusten yleistyksen olivat kaukana arkipäivän moninaisuudesta, välittyivät nämä käsitykset prostituution säätelyn instituutioihin ja käytäntöihin, jotka puolestaan muokkasivat kohteena olleiden naisten käyttäytymistä, jokapäivisiä olosuhteita ja valintoja. Luokitus konkretisoi ihmisen. Säätelyn tarkoittaman prostituoidun voi näin ajatella syntyneen vasta todellisuuden moniulotteisuuden häivyttäneen kategorian myötä. Toisaalta ihmisiin kohdistuvat luokitukset sisältävät aina myös vuorovaikutteisuuden elementtejä. Sosiaaliset konstruktiot eivät olekaan vakaita lopputuloksia, vaan jatkuvia prosesseja.⁵⁹ Tutkimieni wieniläisten kirjoitusten kuvaukset prostituoiduista rakentuivat vuorovaikutuksessa sekä aikaisempien tekstien että muiden samana aikakautena julkaistujen kirjoitusten, tutkimusten sekä käytännön työssä hankitun informaation kanssa.

⁵⁷ KOIVISTO 2012, 137, 166–167.

⁵⁸ BERGER & LUCKMANN 1994 (1966), 11–28, passim.; JOKINEN, JUHILA & SUONINEN 2000, 9; HACKING 2009, 13–14, 20–21, 25–26, 44–45, 77.

⁵⁹ HACKING 2009, 26–27, 48, 51, 53–55, 57, 61.

Teksteissä rakentuvan sosiaalisen todellisuuden tarkastelussa voidaan käyttää apuna kielen käyttöä jäsentävää diskurssin käsitettä. Diskursseilla tarkoitetaan verrattain eheitä ja säännönmukaisia, sosiaalisissa käytännöissä rakentuvia merkityssuhteiden systeemejä, jotka vuorostaan rakentavat sosiaalista todellisuutta. Niiden avulla voidaan erotella esimerkiksi tekstien hegemonisia elementtejä sekä toisaalta tuoda esille sisällöllistä moninaisuutta. Sosiaalinen todellisuus hahmottuu näin rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityskokonaisuuksien kenttänä. Esimerkiksi säätelyn alkuvuosien regulationistit ja feministiset abolitionistit kirjoittivat molemmat prostituoiduista, mutta heidän näkökulmansa olivat täysin erilaiset. Diskurssien tutkimiseen liittykin usein merkityssystemien avulla ylläpidettyjen sekä toisaalta horjutettujen valtasuhteiden analyysi. Tässä tutkimuksessa diskurssin käsite toimii tulkinnan apuvälineenä prostituutiokeskustelun koulukuntien välisten eroja hahmottamisessa, näiden kirjoituksissa toistuneiden vertauskuvien ja teemojen tunnistamisessa sekä yksittäisten tekstien sisäisten ristiriitojen erottelussa.⁶⁰ Tämän moniulotteisuuden voi wieniläisessä prostituutiodebatissa tulkita kertovan vanhojen raja-aitojen asteittaisesta murtumisesta ja uusien näkökulmien aukeamisesta 1900-luvun alussa. Prostituution säätelyä leimasivatkin aikakaudella sekä muutoksen että jatkuvuuden elementit.

⁶⁰ JOKINEN, JUHILA & SUONINEN 2000, 9-10, 17-19, 21-30, 43, 75-107. Kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa tarkastellaan yksityiskohtaisesti sosiaalista todellisuuden tuottamista erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, kutsutaan usein diskurssianalyysiksi. Diskurssianalyysi ei ole selvärajainen tutkimusmenetelmä, vaan väljä teoreettinen viitekehys, joka sisältää perusoletuksen kielen sosiaalista todellisuutta rakentavasta merkityksestä.

2. Prostituution viranomaissäättely Wienissä

2.1. Keskustelun herääminen

Keskustelu prostituution säätelyn käyttöön otosta alkoi Wienin lääkäripiireissä vuonna 1850, jolloin syfiliksen leviämisestä huolestunut poliisikirurgi tohtori Nusser nosti asian esille lääketieteellisen tiedekunnan tohtorikollegiumin yleiskokouksessa. Regulationismin peruseriaatteiden mukaisesti Nusser näki prostituution pysyvänä ilmiönä, joka kuitenkin oli erottamattomasti kytköksissä syfilistartuntoihin. Koska prostituutiota ei voitu kokonaan hävittää, tuli se pelkän kriminalisoinnin sijaan saattaa kontrollin alaisuuteen. Tilanteen ratkaisemiseksi Nusser ehdotti prostituoitukisterin luomista, pakollisia lääkärintarkastuksia kahdesti viikossa sekä terveyskirjojen jakamista prostituoiduille lääkärikäyntien todistamiseksi. Bordellien perustamisen hän torjui sekä terveydellisistä, siveellisistä että ihmiskauppaan liittyvistä syistä.⁶¹ Tässä suhteessa Nusserin esitys poikkesi monille inspiraation lähteenä toimineesta ranskalaisesta poliisin valvomiin bordelleihin perustuneesta järjestelmästä sekä sen muotoiluun keskeisesti vaikuttaneen Alexandre Parent-Duchâtelet'n ajatuksista.⁶² Toisaalta yksityisasunnoissa harjoitetun prostituution hyväksyminen ei poistanut regulationismin perusvaatimusta samanaikaisesti välttämättömän ja haitallisen pidetyn prostituution valvonnasta ja kontrollista. Eri kaupungeissa käytössä olleet ja eri kirjoittajien suunnittelemat säätelyjärjestelmät erosivatkin toisistaan asumisjärjestelyjen, lääkärintarkastusten intervallien sekä järjestyssääntöjen kaltaisilta käytännön yksityiskohdiltaan, eivät tavoitteiltaan ja taustaoletuksiltaan.⁶³

Poliisikirurgi Nusserin esitys prostituution säätelystä sisälsi kaikki Wienissä myöhemmin käyttöön otetun järjestelmän peruselementit. Myös sen herättämä keskustelu liikkui wieniläisiä prostituutiokirjoituksissa seuraavina vuosikymmeninä toistuneiden teemojen ja argumenttien ympärillä. Näitä olivat sekä vaatimukset tiukemmasta säätelystä bordellien avulla, huoli prostituution *de facto* legitimoinnista että ehdotukset säättelyä laajemmasta yhteiskunnallisesta ja hygieenisestä reformista,

⁶¹ JUŠEK 1994, 101–102; BALDWIN 1999, 357–366.

⁶² Ks. esim. CORBIN 1990, 9–16. Wieniläisten aloittaessa prostituutiokeskustelunsa 1850-luvulla oli myös ranskalainen järjestelmä muuttumassa avoimempaa prostituutiota suosineeseen suuntaan bordelleiden kävijämäärien laskiessa; CORBIN 1990, 115–120.

⁶³ Säätelystä eri Euroopan kaupungeissa ks. esim. BALDWIN 1999, 367–369. Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa säättely oli ennen Wieniä käytössä ainakin Budapestissa, jossa säännöllisesti lääkärintarkastuksissa käyneet prostituoidut saattoivat asua joko yksityisasunnoissa tai lisensoidussa bordellissa; ZIMMERMANN 1999, 182–183.

sukupuolitautilien tahallisen tartuttamisen rangaistavuudesta ja syfiliksen kantajien pakkohoidosta. Lääkärikunnan ulkopuolella pohdinnat prostituution säätelystä eivät vielä herättäneet huomiota.⁶⁴ Tilanne kuitenkin muuttui 1860-luvulle tultaessa. Abolitionistisen liikkeen synnyn, menestyksen ja laajentumisen sekä muiden ajan poliittisten ja sosiaalisten debattien myötä seuraavat vuosikymmenet olivat kiihtyneen prostituutiokeskustelun aikaa myös muualla Euroopassa.⁶⁵

Ajatus prostituution säätelyn tarpeellisuudesta sai vankan jalansijan Wienin poliisivoimien keskuudessa 1860-luvun alussa, jolloin poliisin piiristä myös käännyttiin sisäministeriön puoleen säätelyn aloittamiseksi. Vaikka ehdotukset prostituoituihin kohdistetuista kontrollitoimista torjuttiin ministeriötasolla, säätelyn tiimoilta aloitettiin epävirallisia kokeiluita. Toisaalta kirjanpito tunnetuista prostituoiduista oli ollut käytössä jo edellisellä vuosikymmenellä. Myös pidätetyiksi joutuneiden naisten tahdonvastaiset lääkärintarkastukset olivat enemmän sääntö kuin poikkeus. Prostituution säätelystä poliisi toivoi ennen muuta apua julkisen moraalin ylläpitoon. Karin JUŠEKIN mukaan sen seksuaalimoraalinen linja olikin jopa katolilaista kirkkoa tiukempi.⁶⁶ Siveyskäsitysten jyrkkyyttä kuvastaa poliisilääkäri Josef Schrankin prostituutiohistoriikissaan lainaama, vuodelta 1861 peräisin oleva lausunto, jossa pyritään julkiselle moraalille vaarallisten naisten tarkkaan luokitteluun. Siinä toisistaan erotetaan varsinaiset palkkaprostituoidut (*Lohnhuren*) alaryhmineen, satunnaisesti prostituutiota harjoittavat naiset (*Gelegenheitsbuhlerinnen*), jotka eivät ole tavoittele teoistaan voittoa eivätkä elinkeinoa, rakastajattaret (*Maitressen*) sekä jalkavaimot (*Concubinen*)⁶⁷. Käytännössä lausunto määrittelee prostituutioksi kaikki ei-aviolliset sukupuolisuhteet asettaen kuitenkin moraalisen tuomion vain naisten ylle. Luokitukseen heijastui prostituutiokeskustelussa usein toistunut oletus prostituoitujen työväenluokkaisuudesta, sillä sen mukaan uudet prostituoidut rekrytoitiin ennen kaikkea kodin ulkopuolista, yleensä huonosti palkattua työtä tehneiden naisten joukosta.⁶⁸

⁶⁴ Ibid., 102–104.

⁶⁵ Abolitionismista ks. esim. WALKOWITZ 1980, 1–4, 90–112; QUÉTEL 1990, 234–239; BALDWIN 1999, 378–400. Aikakauden ranskalaisesta keskustelusta; CORBIN 1990, 214–246.

⁶⁶ Ibid., 105, 108.

⁶⁷ Nykykielessä voitaisiin puhua myös avovaimosta. *Concubinella* viitattiin miehen kanssa yhdessä asuneeseen rakastajattareen. Schrank 1886b, 20–21.

⁶⁸ Schrank 1886b, 20–21. Työläisnaisten lisäksi erityishuomiota luokittelussa saavat teattereissa työskennelleet naiset. Sama teema toistuu myös Heinrich Grünin vuonna 1907 julkaistussa tekstissä. Grün 1907, 4, 42.

Poliisin ja lääkärikunnan ohella prostituutiokysymyksestä kiinnostuivat 1860-luvulla sekä Wienin kunnallisvaltuusto (*Gemeinderat*) että lehdistö. Erityisesti jälkimmäinen kunnostautui säätelyn ja bordellijärjestelmän kannattajana. Useissa lehtikirjoituksissa vaadittiin säätelyn aloittamista sen tiukimmassa muodossa. Perustelut säätelyn hyödyille liittyivät usein moraalistandardien ylläpitoon. Huolta aiheutti erityisesti vaikeus erottaa kunnialliset naiset kaduilla liikkuvista prostituoiduista sekä tästä aiheutuneet väärinkäsitykset. Vaikka arviot prostituoitujen todellisesta määrästä olivat ristiriitaisia, lehdistön prostituutiokysymykselle antama huomio takasi sen, ettei 1860-luvun lopulla juuri kukaan kyseenalaistanut ongelman ajankohtaisuutta. Uuden perustelun säätelyn tarpeellisuudelle muodosti myös lähestyvä maailmannäyttely.⁶⁹ Tien sääteljärjestelmän luonnille avasi lopulta sisäministeriön asettaman komitean vuonna 1873 antama rikoslain uudelleentulkinta. Sen myötä prostituutio säilyi vuoden 1852 lain mukaisesti kiellettyinä. Vastuu rangaistusten jakamisesta niille, jotka harjoittivat kehollaan epäsiiveellistä elinkeinoa, oli kuitenkin paikallispoliisilla. Se taasen saattoi uuden tulkinnan tukemana jättää säätelyn alaisuudessa olleiden prostituoitujen toimet huomioimatta. Prostituution erikoinen asema samanaikaisesti kiellettyinä ja suvaittuna johti laintulkinnan ongelmiin ja jätti prostituoitujen tilanne poliisin armoille vailla oikeudellista suojaa. Monet pitivätkin tilannetta väliaikaisena ratkaisuna. Uusi laillinen kehikko säätelylle saatiin vuoden 1885 niin kutsutun irtolaislain⁷⁰ myötä. Se kuitenkin säilytti yhä voimassa pysyneen rikoslain periaatteet. Ristiriitoja aiheutti esimerkiksi jo aiemmin ongelmalliseksi osoittautunut, prostituution kielletyksi määritellyt parituslainsäädäntö.⁷¹

⁶⁹ JUŠEK 1994, 109–113. Vastakkaisen kannan suhteessa prostituutiokysymykseen ottivat bordelleja vastustaneet naisliikkeen puhujat; *Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser 1897*.

⁷⁰ *„Vagabundengesetz“ von 24. Mai 1885, R.-G.-Bl § 89*. Sammlung der für die Bekämpfung des Mädchenhandels in Betracht kommenden österreichischen Gesetze, Verordnungen und Erlässe 1909, 12.

⁷¹ JUŠEK 1994, 113, 115, 125–126. Ks. myös Finger&Baumgarten 1909, 90–94. Rikoslain § 512 mukaan prostituoitulle oleskelupaikan tämän kielletyn (*unerlaubt*) toimen harjoittamiseksi antava henkilö syyllistyi paritukseen (*Kuppelei*). Pykälä saattoi johtaa prostituoitujen vuokranantajat syytteeseen. Tilanteen ratkaisemiseksi poliisi lopetti heidän nimiensä merkitsemisen terveyskirjoihin. Korkein tuomioistuin päätti 1879, ettei asunnon vuokraaminen prostituoitulle ollut paritusta, mikäli vuokraus tapahtui normaalien käytäntöjen mukaisesti. Vuoden 1885 lain jälkeen parituksen tulkittiin tarkoittavan tilanteita, joissa majoitus tarjottiin valvonnan ulkopuolella olevalle prostituoitulle.

2.2. Kontrollin perusteet

Terveyskirjojen jakaminen prostituoiduille ja sitä myötä prostituution sääätely aloitettiin Wienissä virallisesti 6. helmikuuta vuonna 1873. Neljässä viikossa prostituoituja rekisteröitiin 2003, joista 1095 keskustan ensimmäisessä kaupunginosassa. Lisäksi prostituoiduiksi laskettiin kaikki vankiloissa olevat naiset. Terveyskirjojen jakamisessa keskityttiin oman tunnustuksensa mukaan, todistetusti tai tunnetusti prostituutiota elinkeinonaan harjoittaneisiin naisiin (prostituution sääätely ei koskenut miehiä). Toisaalta sääätely johti myös niin sanottujen salaprostituoitujen etsinnän kiihtymiseen. Ajojahdissa poliisi käytti apuna sekä ilmiantajia että peiteoperaatioita. Näistä toimista ja lukuisten väärin pidätysten kaltaisista ylilyönneistä huolimatta sääätely osoittautui tehottomaksi. Poliisin kirjoissa olleiden prostituoitujen vuosittainen määrä pysyi sääätelyn aloitusvuodesta aina ensimmäisen maailmansodan alkuun keskimäärin kahdessa tuhannessa.⁷² Kun otetaan huomioon Wienin väkiluvun nopea kasvu samalla aikakaudella, voidaan ison osan prostituoiduista olettaa jääneen sääätelyn ulkopuolelle.⁷³

Wieniläinen prostituution sääätely perustui kahdesti viikossa suoritettuun lääkärintarkastukseen, joka oli maksullinen. Aluksi prostituoitut saivat vapaasti valita lääkäriinsä. Väärinkäytösten takia systeemiä muutettiin varsin nopeasti vuonna 1875. Tästä seurannut poliisilääkäreiden ylityöllistäminen näkyi joidenkin kommentoijien mukaan huolimattomuutena ja epähygieenisinä oloina. Sairaustapauksissa prostituoitut lähetettiin pakolliseen sairaalahoitoon.⁷⁴ Terveyskontrollin ohella sääätelyn ytimeen kuuluivat poliisin toimet prostituoitujen käytöksen valvomiseksi. Julkisen moraalin nimissä heihin kohdistettiin monia erityissäädöksiä ja -ohjeita. Rangaistuksen saattoi saada esimerkiksi liian provokatiivisesta kävelytyylistä.⁷⁵ Poliisin valta suhteessa prostituoituihin johti helposti uhkailuihin, simputukseen ja muihin väärinkäytösiin.

⁷² Ibid., 113–114, 118–121.

⁷³ Vuosisadan vaihteessa Wienin väkiluku kasvoi vuosittain noin 34 000 henkilöllä; MADERTHANER & MUSNER 2008, 42.

⁷⁴ JUŠEK 1994, 115–116; ZIMMERMANN 1999, 183. Ks. myös Gruber 1905, 24–29. Bordellien ja lääkärintarkastusten ohella vankilat ja sairaalat olivat sääätelyn keskeisiä instituutioita. Parent-Duchâtelet'n suunnitteleman järjestelmän ideaalitulossa prostituoitu olisi elänyt elämänsä siirtyen suljetusta instituutiosta toiseen; CORBIN 1990

⁷⁵ ZIMMERMANN 1999, 184. Josef Schrank luettelee vuonna 1899 julkaisemassaan prostituutiota koskevien virallisten säädösten kokoelmassaan prostituoitujen häiritsevän käytöksen muotoja. Niihin lukeutuvat esimerkiksi ikkunoissa roikkuminen, kadulla kuljeskelu ilta-aikaan, ulko-ovella seisoskelu, liian kirkas valaistus asuinhuoneessa pimeään aikaan, ikkunoiden peittämättä jättäminen sekä naapureiden häiritseminen juomingeilla, laululla tai kuuluvalla naurulla. Prostituoitun ikkunan ääressä istuskelu kuitenkin oli rangaistavaa vain, jos hän yritti houkutella miehiä huomiota herättävällä käytöksellä; Schrank 1899, 58–59.

Lisäksi kontrollin alaisen naisen oli vaikea muuttaa elämäntapaansa. Poliisin kirjoista poistuminen edellytti uuden elinkeinon osoittamista vuorokauden sisällä ilmoituksesta. Poliisin valvonnassa olleen prostituoidun palkkaamiseen valmiit työnantajat olivat kuitenkin harvassa. Sosiaalista syrjäytymistä edisti myös entisten prostituoitujen valvonnan jatkaminen pitkään rekisteristä poistamisen jälkeen.⁷⁶

Tutkimuksessani tarkasteltava 1900-luvun ensimmäinen vuosikymmen oli Wienissä prostituution säätelyyn kohdistuneiden kehitysyrytysten aikaa. Tässä suhteessa wieniläiset eivät olleet yksin liikkeellä, sillä säätelyjärjestelmien uusimiseen pyrittiin myös muualla Euroopassa. Yleisesti voidaankin puhua abolitionistisen kritiikin, syfilispelon, väestöhuolen ja yhteiskunnallisten muutosten 1800-luvun lopulla synnyttämästä säätelyn uudesta aallosta tai neoregulationismista.⁷⁷ Wienissä säätelyjärjestelmän suurin rakenteellinen muutos ajoittui vuoteen 1900, jolloin käyttöön otettiin niin sanottu sekoitettu systeemi (*gemischte System*). Tämä tarkoitti yksinään toimivien ja yhdessä kollegoidensa kanssa asuvien prostituoitujen hallinnollista erottamista toisistaan sekä bordellilupien myöntämistä. Bordellien toimintaa pyrittiin ohjaamaan erilaisten kieltojen ja rajoitusten avulla. Niissä ei esimerkiksi saanut myydä alkoholijuomia tai järjestää musiikkiesityksiä. Myös alaikäisten palvelustyttöjen palkkaaminen oli kiellettyä. Bordelleja valvoivat useat viranomaistahot, joille omistajan oli oltava aina valmis esittelemään kirjanpitonsa ja talonsa. Kuten Riehl tapaus vuonna 1906 osoitti, nämä varotoimet eivät riittäneet estämään väärinkäytöksiä sen paremmin viranomaisten kuin bordellinomistajienkaan taholta.⁷⁸ Vuoden 1900 uudistukset eivät rajoittuneet bordellien sallimiseen. Prostituoituksi rekisteröimisen alaikäraja nostettiin aikaisemmasta neljästätoista kuuteentoista vuoteen ja uudenlaista valvontaa kokeiltiin niin sanotun diskreetti-järjestelmän kautta. Sen avulla pyrittiin tavoittamaan naisia, jotka siihen asti olivat harjoittaneet prostituutiota viranomaisilta salassa. Diskreettien (*Diskreten*) tuli luopua katuprostituutiosta ja käydä säännöllisesti lääkärintarkastuksessa, mutta he eivät saaneet terveyskirjaa, eikä heitä täten myöskään

⁷⁶ JUŠEK 1994, 115, 117.

⁷⁷ CORBIN 1990, 252–310; BALDWIN 1999, 419–427.

⁷⁸ JUŠEK 1994, 127. Rouva Riehl välttyi pitkään poliisien väliintulolta tarjoamalla heille prostituoitujen seuraa ilmaiseksi. Eräs poliisimies totesi tapauksen oikeuskäsittelyssä poliisin tehtävänä olevan ihmisten suojele prostituoituilta, ei prostituoitujen suojele parittajilta.

virallisesti rekisteröity prostituoiduiksi. Lisäksi poliisi lupasi valvoa heidän toimiaan vain hienovaraisesti.⁷⁹

Yritykset kehittää prostituution säätelyä jatkuivat Wienissä myös vuoden 1900 jälkeen. Samoin teki myös keskustelu prostituutiosta. Tuulta siipiensä alle se sai muualla Euroopassa samanaikaisesti käydyistä debateista. Samalla, kun uusi tutkimustieto entisestään korosti syfiliksen vaarallisuutta, kokivat monet säätelyn tehokkuudeltaan riittämättömäksi ja periaatteiltaan vanhanaikaiseksi. Viranomaiset pyrkivät parantamaan kontrollin mahdollisuuksia sekä poliisijohdon asetuksilla että perustamalla prostituutioasioille oman osastonsa.⁸⁰ Myös prostituoitujen käyttäytymisen ja liikkumisen valvonta koki muutoksia. Vuosisadan vaihteen jälkeen prostituoituihin alettiin erityissäädösten sijaan soveltaa yleispäteviä julkisen paikan käytössääntöjä. Tämän käskyn käytännön toteutuksessa tosin saattoi olla epäselvyyksiä.⁸¹ Esimerkiksi Finger ja Baumgarten pohtivat vuonna 1909 julkaistussa tekstissään kaikille yhteisten normien soveltamista vasta harkinnassa olevana askeleena.⁸² Seuraavat suuret muutokset ja samalla vanhanmallisen prostituution säätelyn loppu koettiin vuonna 1911. Tällöin prostituoiduksi kirjaamisen alaikäraja nostettiin kahdeksaentoista vuoteen, uusien bordellilupien myöntäminen lopetettiin ja jo olemassa olleiden ”talojen” valvontaa uudistettiin. Prostituoituille annettiin näin ensimmäistä kertaa oikeus tulla kuulluiksi bordellien oloja koskevissa asioissa. Myös pidätykset ja tahdonvastaiset lääkärintarkastukset ilman pitäviä todisteita lakkasivat. Todistetuissa tapauksissa pidätyksen sai tehdä vain prostituution valvontaan erikoistunut poliisi. Tässä tyypistetyssä muodossa prostituution säätely jatkui aina vuoteen 1921.⁸³

⁷⁹ JUŠEK 1994, 126–128. Diskreetti-järjestelmän suosio jäi vaatimattomaksi. Vuoteen 1910 mennessä mahdollisuuteen oli tarttunut 375 naista. Systeemi poistettiin seuraavana vuonna.

⁸⁰ JUŠEK 1994, 128.

⁸¹ ZIMMERMANN 1999, 187.

⁸² Ks. esim. Finger&Baumgarten 1909, 100, 108-110.

⁸³ JUŠEK 1994, 128–129.

3. Prostituoitu modernissa yhteiskunnassa

3.1. Häiriöitä kaupungilla

Poliisi puuttui vuosisadan vaihteen Wienissä prostituoitujen arkielämään aina oikeaoppisen ikkunan äärellä istuskelun määrittelemistä myöten. Prostituoition säätelyn toimeenpanon sekä sen taustalla olleiden määräysten avulla viranomaiset asettivat rekisterissä olleille naisille sallitun käytöksen, asumisen sekä liikkumisen rajat. Säätelyä voikin tarkastella kaupunkitilojen avoimuuden näkökulmasta. Kenellä oli oikeus liikkua ja oleskella eri alueilla? Tarkan valvonnan taustalla oli pelko julkisen siveyden sekä kansan moraalisen tilan rappiosta. Suhteessa kaupunkiin ja yhteiskuntaan säätely käsitteli prostituoitua häiriötekijänä ja sosiaalisena ongelmana, jonka elämäntyyli oli vallinnutta järjestystä uhkaava. Seuraavaksi tarkastelen lähemmin wieniläisten asiantuntijakirjoittajien tapaa kuvata prostituoidun asemaa modernissa yhteiskunnassa. Mikä heidän mielestään oli prostituutiolle hyväksyttävä muoto ja paikka kaupunkitilassa? Entä miten se perusteltiin käytöksen ja luonteen kuvauksilla? Lisäksi kysyn, miten yhteiskuntaluokkaan ja sukupuoleen liittyvät valtasuhteet sekä toisaalta sosioekonomiset ongelmat näkyivät kannanotoissa? Huomio kiinnittyy tällöin keskusteluun rekisterin ulkopuolisesta prostituutiosta. Lopuksi tutkin regulationistiseen diskurssiin kuulunutta väitettä prostituoition välttämättömyydestä. Oliko prostituutiolla kaikista ongelmista huolimatta jokin sosiaalinen funktio?

Tutkimuksessani tarkasteltavalla 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Wienissä elettiin toisen modernisaation kauden jälkimainingeissa. Ensimmäinen oli koettu 1850-luvulla, kun kaupungin vanhat sisämuurit purettiin Ring-puistokadun ja sitä ympäröivien rakennusten muodostaman monumentaalisen kokonaisuuden tieltä. Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla kaupungin väkiluku kasvoi huimaa vauhtia teollistumisen ja kaupunkiin ympäri keisarikuntaa suuntautuneen muuttoliikkeen myötä. Tämä pakotti julkisen vallan uusimaan kaupungin infrastruktuureja sekä julkisen liikenteen, veden, kaasun ja sähkön jakelun että kommunikaatioverkkojen suhteen. Myös poliittinen maantiede muuttui massapuolueiden muotoutumisen sekä sosiaalisten ja kansallisten jakolinjojen jyrkentymisen myötä.⁸⁴ Tutkimissani wieniläisen debatin teksteissä prostituutio hahmottuu modernin kaupungin ongelmaksi sekä siihen liitettyjen

⁸⁴ Vuosisadanvaihteen uudistuksia johti kristillissosiaalinen pormestari Karl Lueger, jonka valtaannousu oli yksi ilmaisu uudesta populismin ja massapuolueiden ajasta; OLSEN 1986, 69, 79–80; Bérenger 1997, 244–245; MADERTHANER & MUSNER 2008, 42, 128–132.

ympäristöjen kuvauksen, asuntopulasta ja naisten matalista palkoista tehtyjen huomioiden että eri kaupungeista kerättyjen tilastojen kautta.⁸⁵ Myös säätelyjärjestelmä itsessään asetti keskustelun urbaaniin viitekehykseen, sillä se vaati tuekseen sairaaloiden ja vankiloiden sekä poliisien ja lääkäreiden kaltaisia instituutioita ja ammattilaisia - sekä koko joukon prostituoituja.⁸⁶

Lähdeteksteissäni Wien kaupunkina on vahvimmin läsnä lääkäri Heinrich Grünin kirjoituksessa *Prostitution in Theorie und Wirklichkeit*, jossa hän muiden pohdintojensa lomassa kuvaa ja nimeää prostituoitujen suosimia alueita. Käytännön kokemustaan korostava Grün tahtoo esittää itsensä lukijoilleen näissä ympäristöissä sulavasti liikkuvana, sekä poliisit, prostituoidut että sutenöörit tuntevana urbaanina vaeltajana ja tarkkailijana, eräänlaisena *flaneur*-hahmona⁸⁷, joka ulkopuolisen asiantuntijan ja käytännön ammattilaisen roolit yhdistäen tuntee niin samppanjaviljongit, salaprostituution pesäpaikat kuin sairaalaosastot:

*Ich machte meine Studien ferner auf den Wanderungen, die ich mit vorurteilsfreien Kollegen in Kneippen, Champagnerpavillons, in Tanzlokalen, in offizielle Bordelle - allerdings nur als "Theoretiker" - und in geduldete und nicht geduldete (aber bestehende) Häuser unternahm.*⁸⁸

Siinä missä Grün perustaa asiantuntemuksensa käytännön tietoon, liikkumiseen katutasolla, tarkastelevat Ernst Finger, Anton Baumgarten, Heinrich Touaillon sekä Max von Gruber prostituutio-ongelmaa viranomaisroolin tai akateemisen asiantuntemuksen kautta. Heistä Finger ja Baumgarten edustavat selkeinten säätelyviranomaisia, joiden katse suuntautuu kaupunkiin ylhäältäpäin, parhaan mahdollisen järjestyksen luomiseen pyrkien. Eroavaisuuksia on nähtävissä myös säätelyn kannattajien ja abolitionistien välillä jälkimmäisten ollessa tyyliltään selvästi edellisiä yleisluontoisempia. Säätelyn vastustajien laaja-alaisen näkökulman takia Grünin sekä Fingerin ja Baumgartenin kirjoitukset saavat prostituoitujen valvontaan ja kaupunkiympäristöihin liittyvässä tarkastelussa enemmän painoarvoa. Abolitionistien

⁸⁵ Ks. esim. Gruber 1905, 11, 13, 16-18, 27; Grün 1907, 4, 42-44; Finger&Baumgarten 1909, 58.

⁸⁶ Itävalta-Unkarissa saksankielisten kirjoittajien voidaan olettaa viitanneen kaupungilla ensisijaisesti pääkaupunki Wieniin, jossa prostituution säätelystä oli kiistely toistuvasti 1850-luvulta alkaen.

⁸⁷ SCHLÖR 1998, 244-246; NEAD 2000, 67-68; SALMI 2008, 92-94.

⁸⁸ Grün 1907, 40. Ks. myös Grün 1907, 41-45. *Suoritin tutkimukseni myös ennakkoluulottomien kollegoiden kanssa tehdyillä vaelluksilla kapakoihin, samppanjaviljonkeihin, tanssipaikkoihin, virallisiin bordelleihin - toki vain teoreettikona - sekä sallittuihin ja ei-sallittuihin (mutta olemassa oleviin) taloihin [prostituoiduille osoitettuihin].*

ajamien muutosten kattavuus häivyttääkin taka-alalle järjestelmän arkipäivän. Esimerkiksi tilastojen todistusvoimaan uskovan Gruberin luennossa Wien on yksi kaupunki muiden joukossa. Wienin yliopiston professorina ja prostituutiodebatin aktiivisena osanottajana hänen tosin voi olettaa tavoitelleen säätelyn poistamiseen juuri kotikaupungistaan. Notaari Touaillon taasen pohtii prostituutiota ennen kaikkea lainsäädännön yleispätevästä näkökulmasta.⁸⁹

Vuosisadan vaihteen jälkeen wieniläisen prostituution valvonnan lähtökohdaksi otettiin aikaisemmista vuosikymmenistä poiketen kaikille yhteisten käytössääntöjen ensisijaisuus. Käytännössä prostituoituihin kohdistui edelleen useita, elämää rajoittavia erityissäädöksiä. Lisäksi bordelleilla oli omat toimintaperiaatteensa. Esimerkiksi edes vuoden 1911 uudistusten jälkeen nainen ei voinut jättää bordellia taakseen ilman viranomaisten suorittamaa tarkastusta.⁹⁰ Sekä säätelyn uudistamista pohtineet että sen lakkauttamisen kannattajat ottivatkin yhä kantaa prostituution julkisten ilmenemismuotojen sekä prostituoitujen asumisen kontrollointiin. Kenties johtuen kirjoittajien vahvasta sidoksesta vallinneeseen järjestelmään on kysymys prostituoitujen liikkumisesta ja asumisesta korostuneesti esillä Fingerin ja Baumgartenin selonteossa *Die Regelung der Prostitution in Österreich*. Yhdessä he, lääketieteellisen tiedekunnan professori ja Wienin poliisijohdon ylikomissaari, edustivat järjestelmän peruspilareita. Lukijalle heidän monialainen asiantuntemuksensa näyttäytyy sekä sukupuolitautiongelman pohtimisena että yksittäisten poliisimääräysten tuntemuksena. Uudistusehdotuksessaan Finger ja Baumgarten hahmottelevat uuden aallon regulationismin Euroopan-laajuista henkeä noudatellen aikaisempaa selkeämmin terveydelliseen kontrolliin perustuvaa säätelymallia.⁹¹ Prostituution tulisi heidän mukaansa olla oikeudellisesti merkityksetön tosiasia niin kauan, kun se ei vaaranna julkista moraalialia tai terveyttä. Siveyspoliisin toiminnan ja määräysten paljouden Finger ja Baumgarten katsovat saavan prostituoituidut harjoittamaan elinkeinoaan salassa. Ideaalitulanteessa prostituoituidut voisivat elää ilman liikkumiseen ja asumiseen liittyviä erityissäännöksiä.⁹² Tämä tilanteen saavuttaminen osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi.

⁸⁹ Muista kirjoittajista poiketen Touaillon ei työnsä puolesta ollut Wieniin sidoksissa. Kuten johdannossa kuitenkin todettiin, on hänen tekstinsä kirjoitettu pääasiassa wieniläiselle yleisölle.

⁹⁰ Finger&Baumgarten 1909, 80, 100; bordelleista JUŠEK 1994, 128.

⁹¹ BALDWIN 1999, 419–420.

⁹² Finger&Baumgarten 1909, 80-82, 96, 100.

Huolimatta säätelylle suunnittelemistaan uusista perusteista kuvaavat Finger ja Baumgarten prostituoidut tekstissään häiriöiden aiheuttajiksi, joiden toimiin puuttuminen on julkisen siveyden ja järjestyksen takia välttämätöntä. Vaatiessaan prostituoitujen rekisteröimiseen liittyneen asuinpaikan ilmoituspakon poistamista ovat he vuokrankiskokunnan ohella huolissaan prostituution keskittymisestä tietyille alueille.⁹³ Ongelmia synnyttävätkin Fingerin ja Baumgartenin mukaan juuri prostituoitujen ryhmät, jotka huomiota herättävällä esiintymisellään saavat aikaan julkista pahennusta:

Es hat sich in der Praxis die Notwendigkeit ergeben, [...], Verhalten der Prostituierten zu begegnen. Wir haben hauptsächlich jene Kategorie von Prostituierten im Auge, welche in größerer Auswahl in einem Hause oder in einer Straße wohnen und welche durch ihr scharenweises Auftreten in der Nähe ihrer Wohnungen öffentliches Ärgernis erregen, [---].⁹⁴

Finger ja Baumgartenin näkökulmasta yksittäinen prostituoitu ei aiheuta suurempia ongelmia. Hänessä on kuitenkin uhkapotentiaali, joka pääsee valloilleen ryhmässä. Niiden syntymisen Finger ja Baumgarten estäisivät karsimalla yhteisasumista. Lisäksi he kieltäisivät jo olemassa ollutta käytäntöä jatkaen prostituoidulta julkisen liikkumisen toistensa seurassa.⁹⁵ Tapa, jolla kirjoittajat rinnastavat prostituoidut eläimiin puhumalla heidän parvi- tai laumamaisesta käytöksestään on kiinnostava. Se tuo mieleen 1800-luvun lopulla erityisesti Gustave Le Bonin (1841–1931) kirjoitusten pohjalta kehittyneen joukkopsykologian, jonka piirissä väkijoukkojen, erityisesti kaupunkien vähävaraisten muodostamien massojen, ajateltiin toimivan alkukantaisten vaistojensa varassa ja olevan näin taitavien johtajien ohjailtavissa. Ajan teksteissä massat saivat feminiinisiä attribuutteja, sillä naisten tavoin joukot nähtiin hysteerinä ja epävakaina. Elitistiselle Le Bonille massojen psykologia oli merkki demokratian turmiollisuudesta, ja myös wieniläisellä ylemmällä keskiluokalla oli syynsä suhtautua epäilyksellä köyhien kaupunkilaisten joukkoihin. Keisarikunnan viimeisinä vuosikymmeninä yhteiskunnan

⁹³ Finger&Baumgarten 1909, 100, 108–110. Rekisteröidyiltä prostituoidulta vaadittiin soveltuvaksi katsotun asuinpaikan ilmoittamista. Finger&Baumgarten 1909, 100. Grünin mukaan prostituoitujen asuinpaikkojen syrjäisyys johti osaltaan siihen, että niin monet heistä hankkivat asiakkaansa kadulta; Grün 1907, 23.

⁹⁴ Finger&Baumgarten 1909, 108. *Käytännössä on tullut ilmi välttämättömyys [---] toimia prostituoitujen käytöstä vastaan. Mielessämme on pääasiassa se prostituoitujen kategoria, joka suurissa määrin asuu jossakin talossa tai jollakin kadulla, ja joka esiintymällä parveillen asuntojensa läheisyydessä aiheuttaa julkista paheksuntaa [---].*

⁹⁵ Finger&Baumgarten 1909, 110.

sosiaalinen hajoaminen ilmeni sekä jatkuvina hallituksen vaihdoksina että katumielenosoituksina, lakkoina ja yksittäisinä väkivallantekoina.⁹⁶

Prostituotujen muodostaman pysyvän riskin takia Finger ja Baumgarten ovat omista toiveistaan huolimatta valmiita hyväksymään ylimääräisiä rajoitteita, vaikka toivovat niiden muodostuvan aikaisempaa yleisluontoisemmiksi. Riskikäyttäytyminen, jonka he prostituotuihin yhdistävät on provokatiivista ja ylenpalttista.⁹⁷ Sama stereotyyppinen kuva meluisista, ohikulkijoita seksuaalisilla ehdotuksilla häiritsevistä ja keskenään riitelevistä prostituoiduista on löydettävissä myös Heinrich Grünin tekstistä. Hän tosin argumentoi säätelyn tehneen prostituotujen enemmistöstä käytökseltään esimerkillisiä poliisien toimittua käytöspedagogeina.⁹⁸ Prostituoitujen pitäminen hyväksyttävän käyttäytymisen rajoissa sekä heidän muodostamansa siveellinen vaara ovat joka tapauksessa sekä Grünin että Fingerin ja Baumgartenin argumentaatiossa oikeutuksia säätelyn jatkamiselle ja julkisen tilan valvonnalle.⁹⁹ Kuva prostituoidusta potentiaalisena häiriöiden ja siveellisen pahennuksen aiheuttajana ei toisaalta ollut vieras abolitionisteillekaan. Esimerkiksi Touaillon tahtoisi pitää prostituution syrjäisissä paikoissa, piilossa satunnaisilta katseilta. Toisaalta hän kuvaa itse prostituotuihin kohdistuvia liikkumisen rajoituksia sosiaalisen syrjäytymisen mekanismeina, jotka tekevät jo valmiiksi ahtaassa asemassa olevan ihmisen elämästä vieläkin tukalampaa. Hänen mukaansa prostituoiduilta ei saisikaan kieltää mitään sellaista, mikä on muille sallittua. Touaillonin näkemyksistä välittyy hyvin erilainen kuva prostituoidusta. Hän ei ole vain häiriön aiheuttaja, vaan myös rakenteiden uhri.¹⁰⁰

Fingerin ja Baumgartenin tekstejä tarkastelemalla voidaan todeta, ettei regulationistien näkökulmasta julkisen siveyttä uhannut niinkään prostituotujen olemassaolo, vaan heidän näkyvyytensä ja kuuluvuutensa, sekä häiriöt, joita he aiheuttivat kaupungin säädellyssä virrassa.¹⁰¹ Tulevaisuudenvisiossaan Finger ja Baumgarten asettavat tavoitteeksi prostituotujen sulautumisen kaupungin ihmismassaan:

⁹⁶ WILSON 1991, 7; BURROW 2000, 98–99; MADERTHANER & MUSNER 2008, 96, 128–129, 132. Osoituksia karismaattisten johtajien massoja liikuttavasta voimasta antoivat Wienissä sekä Karl Lueger että sosiaalidemokraattien Franz Schuhmeier; MADERTHANER & MUSNER 2008, 123, 132–142.

⁹⁷ Finger&Baumgarten 1909, 96, 100, 106–110, 120.

⁹⁸ Grün 1907, 23, 32–33.

⁹⁹ Ks. myös HAKOSALO 1991, 185; ZIMMERMANN 1999, 190.

¹⁰⁰ Touaillon 1907, 24, 26. Ks. myös Gruber 1905, 34.

¹⁰¹ Samanlaisista näkemyksistä berliiniläisessä keskustelussa ks. SCHLÖR 1998, 192.

*Je lebhafter der Verkehr in einer bestimmten Straße ist und je mehr demnach die Prostituierten in der Masse des übrigen Publikums verschwinden, umsomehr wird man sich auf die bloße Anwendung der allgemein geltenden Normen zu beschränken haben.*¹⁰²

Säätelyyn kohdistuneista muutosehdotuksistaan huolimatta 1900-luvun alun regulationistit näyttäisivät yhä tavoitelleen sen alkuaikojen ihanteita: prostituution samanaikaista näkymättömyyttä ja valvottavuutta.¹⁰³ Tämä malli nojasi avoimuuden, järjestyksen, rationaalisuuden ja läpinäkyvyyden ihanteisiin, jotka muutoinkin ohjasivat 1800-luvun kaupunkien modernisaatioprojekteja.¹⁰⁴ Grünin tekstissään esittelemiä, tiukasti valvottuihin bordelleihin perustuvia säätelymalleja taasen voi pitää näiden ihanteiden viemisenä äärimmäisyyksiin. Niissä prostituoidun elämä on aikataulutettua, hygieenistä ja säädeltyä aina harrastuksia ja vapaa-ajan viettoa myöten.¹⁰⁵ Prostituution säätely osana kaupungin modernisaatiota tulee kiinnostavalla tavalla esille Grünin verratessa M. K. G. -nimimerkillä kirjoittaneen henkilön perinpohjaisen bordellisuunnitelman yhteydessä paikallisviranomaisten hoitamia bordelleja raitiovaunujen, sähköyhtiön ja ruumiiden hautauksen kunnallistamiseen.¹⁰⁶

Grünin bordelleille antamasta myönteisestä huomiosta huolimatta kysymys prostituution paikasta kaupunkitilassa muodostui wieniläisessä keskustelussa erityisen ongelmalliseksi juuri puhuttaessa bordelleista. Niiden perustaminen oli virallisesti hyväksytty varsin myöhään, vasta vuonna 1900.¹⁰⁷ Fingerin ja Baumgartenin mukaan viranomaisten sallima toiminta oli Wienissä hyvin pienimuotoista.¹⁰⁸ Bordellikysymys sai kuitenkin Riehl-skandaalin myötä osakseen erityishuomiota. Wieniläisiltä asiantuntijoilta ilotalot eivät 1900-luvun alussa juuri keränneet kannatusta. Jos sukupuoli-autien riski jätetään pois tarkastelusta, niihin liitetyt ongelmat voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: viranomaistoiminnan vaikeuksiin, julkisen siveyden

¹⁰² Finger&Baumgarten 1909, 108. *Mitä vilkkaampaa liike jollakin tietyllä kadulla on, ja mitä enemmän prostituoidut tämän seurauksena katoavat muun ihmismassan sekaan, sitä suuremmissa määrin voidaan rajoittautua pelkkään yleispätevien normien soveltamiseen.* Pienissä kaupungeissa katuprostituutiota ei Fingerin ja Baumgartenin mukaansa voi sen provosoivan näkyvyyden takia missään nimessä sallia; Finger&Baumgarten 1909, 110–112.

¹⁰³ CORBIN 1990, 9; SCHLÖR 1998, 180–184; HAKOSALO, 1991, 184–185.

¹⁰⁴ esim. BALDWIN 1999, 362–363; GANDY 1999, 29; NEAD 2000, 8-9, 27–28, 62.

¹⁰⁵ Grün 1907, 22,35–39.

¹⁰⁶ Grün 1907, 39.

¹⁰⁷ JUŠEK 1994, 126. Vertailun vuoksi todettakoon suljettujen bordellien menettäneen merkitystään Ranskassa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla; CORBIN 1990, 115.

¹⁰⁸ Finger&Baumgarten 1909, 104.

loukkauksiin, sekä yksilön toimeentuloon ja persoonaan kohdistuneisiin haittoihin. Mielenkiintoinen on erityisesti tämä viimeinen kategoria. Sen lisäksi, että prostituoitujen katsottiin taantuvan bordelleissa henkisesti, sekä Grün, Touaillon että Finger ja Baumgarten kiinnittävät huomiota heidän taloudellisiin ja vapaudellisiin oikeuksiinsa. Ongelmaksi koettiin kolmansien osapuolien hyötyminen prostituoitujen kustannuksella, velkavankeusjärjestelyt, ihmiskauppa, korkojen ja vuokrien kiskonta sekä viranomaistoimien ponnettomuus.¹⁰⁹ Niinpä myös kirjoittajista ainoana bordellijärjestelmää kannattanut Grün vaatii Riehl in tapaus tuoreessa muistissaan aikaisempaa tehokkaampaa kontrollia bordellien sisäisiin suhteisiin.¹¹⁰ Prostituoitua käsiteltiin wieniläisessä debatissa myös yksilönä, jolla tuli olla tiettyjä oikeuksia. Toisaalta yksilönvapauden ja yleisen hyvän välinen suhde askarrutti kirjoittajia.¹¹¹ Ajatusta siitä, että prostituutio oli vaaraksi myös prostituoiduille itselleen voi kenties pitää yhtenä tapana oikeuttaa yksilöön kohdistuneet kontrollitoimet. Olihan niiden tarkoitus suojella sekä yhteisöä että henkilöä itseään.

3.2. Vaarallista luokkaa, ongelmallista sukupuolta

Prostituution säätelyn tarkastelun suhteessa kaupunkitilaan ja teollistuneen yhteiskunnan ongelmiin tekee erityisen mielenkiintoiseksi prostituoidun sijoittuminen kahden valtasuhteen, yhteiskuntaluokkien välisen sekä sukupuolten välisen, leikkauspisteeseen. Sekä säätelyn konkreettiset käytännöt että regulationismin ja abolitionismin diskurssit kertovat köyhiin ja rikkaisiin sekä miehiin ja naisiin eri tavoin kohdistuneista rajoituksista ja oikeuksista suhteessa kaupunkiin. Suurkaupunkien yöstä kirjoittaneen Joachim SCHLÖRIN mukaan yleiseen turvallisuuteen ja moraalisiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa liittyneet konfliktit, kuten prostituutiokeskustelu, sisälsivät kysymyksen siitä, kenelle kaupungin yö kuului, kenellä oli sinne pääsy ja millä ehdoilla.¹¹² Toisaalta, kuten heidän käytöstään koskeneet huolestuneet kommentit osoittavat, prostituoidut venyttivät arkipäivässään toistuvasti heille asetettuja rajoja.

¹⁰⁹ Gruber 1905, 35; Grün 1907, 19–21; Touaillon 1907, 45, 48–51; Finger&Baumgarten 1909, 102–104.; Myös prostituoitujen siivellä eläneiden miesystävien ja sutenöörien toiminta herätti vastustusta; Grün 1907, 23–24, 33–34; Touaillon 1907, 30; Finger&Baumgarten 1909, 104.

¹¹⁰ Grün 1907, 22–23. Grün asettuu tekstissään jopa puolustamaan Riehl iä. Hänen mielestään tätä syytettiin turhaan vapaudenriistosta, sillä hänen toimintatapansa olivat epäsuora seuraus poliisin määräyksistä ja säätelyn periaatteista; Grün 1907, 19.

¹¹¹ Grün 1907, 45; Touaillon 1907, 26; Finger&Baumgarten 1909, 74.

¹¹² SCHLÖR 1998, 23–24. Vrt. esim. HARSIN 1985, xvii–xviii.

Näin he asettivat haasteen viranomaisten pyrkimyksille ylläpitää yleistä moraalialia ja arvokkaiden ja säädyttömien paikkojen erotusta.¹¹³ Grünin kuvauksissa prostituoidut liikkuvat mitä moninaisimmissa ympäristöissä. Heitä tapasi katujen lisäksi kahviloissa ja ravintoloissa, teattereissa ja kylpyläpaikkakunnilla, hotelleissa ja samppanjapaviljongeissa, erilaisissa näyttelyissä sekä kasarmien ympäristöissä.¹¹⁴ Prostituutiota tutkivalla komissiolla oli Grünin mukaan suuri urakka edessään, mikäli he aikoivat kartoittaa kaikki nämä paikat:

*Die Kommissionsmitglieder wären verpflichtet die Tanzlokale des Sonntags aufzusuchen und sie könnten auf Wiesen und Auen, die Liebe girren hören. Und in den vielbesungenen Chambres séparées in den Champagnerpavillions, in den verschiedenen Hotels, wo die Pärchen ihren Liebeskultus treiben, [---]*¹¹⁵

Säätelijöiden silmissä prostituoidut saattoivat näyttäytyä rationaalista suunnittelua vastustaneena epäjärjestyksen elementtinä, joka ilmaantui yhä uudelleen sinne, mistä se yritettiin pitää poissa. Ajatus prostituoidusta pysyvästi kontrollin ulottumattomissa olevana, identiteettien ja merkitysten sekoittajana kiteytyi säätelyn ulkopuolella toimineen, salaprostituoiduiksi¹¹⁶ nimitetyn naisen hahmossa. Rekisterin ulkopuolisten prostituoitujen jahtaaminen olikin saanut Wienissä vainoharhan piirteitä jo 1800-luvulla.¹¹⁷ Ilmiönä salaprostituutio kertoi säätelyjärjestelmän tehottomuudesta, mutta myös prostituoidun tunnistamisessa käytettyjen määritelmien heikosta vastaavuudesta arkipäivän todellisuuden kanssa. Monet naiset myivät seksiä vain satunnaisesti muun

¹¹³ SCHLÖR 1998, 179; ROWE 2003, 81.

¹¹⁴ Grün 1907, 2, 4, 23, 43–45.

¹¹⁵ Grün 1907, 2. *Kommission jäsenet olisivat veloitettuja pistäytymään sunnuntaisissa tanssipaikoissa ja he voisivat kuulla rakkauden kuhertavan niityillä. Ja paljonpuhutuissa samppanjapaviljonkien kabineteissa, eri hotelleissa, joissa parit harjoittavat rakkauskulttiaan[---].*

¹¹⁶ Näistä naisista käytetään nimitystä ”salaprostituoidut” (*Geheimprostituierten, Geheimdirnen, klandestine Prostituierten*) tai virallisemmän sävyisiä ilmauksia ilmoittamattomat (*nicht angemeldete*) ja kontrollin ulkopuolella olevat (*unkontrollierten*) prostituoidut. Värikkäitä kielikuvia suosiva Grün puhuu lisäksi myös *Winkelhurentumista*, joka on karkeasti käännettävissä ”kulmahuoraukseksi”.

¹¹⁷ JUŠEK 1994, 118–121. JUŠEK arvioi kaupungissa olleen vuosisadan vaihteessa 30 000–50 000 prostituoitua, joista noin 2000 oli kontrollin alaisuudessa. JUŠEK 1989, 134. Myös Gruber toteaa kaupungissa olevan 1700–2000 rekisteröityä ja vähintään 20 000 (ja jopa 60 000) salaprostituotua; Gruber 1905, 16.

elinkeinonsa ohessa. Toisaalta ei-aviolliset rakkaussuhteet saattoivat poliisin silmissä näyttäytyä prostituutiona.¹¹⁸

Vuosisadan vaihteessa salaprostituutiosta oli tullut yksi säätelyn painavimmista koetinkivistä.¹¹⁹ Wieniläisessä debatissa sillä perusteltiin sekä säätelyn purkamista että kontrollin tiukentamista ja tarkentamista.¹²⁰ Salaprostituutio-ongelmaan tiivistyi kysymys koko järjestelmän tulevaisuudesta: olisiko kaikkien prostituoitujen saaminen kontrollin alaisuuteen koskaan mahdollista, ja jos ei, kannattiko järjestelmää ylipäätään ylläpitää? Ajatus rekisterin ulkopuolelle jäävän prostituoidusta syntyi säätelyn omista toimintaperiaatteista. Tämän voi rinnastaan tapaan, jolla Lynda NEAD ranskalaisiin teoreetikoihin viitaten puhuu modernin tiloista sekoituksena rationaalista ja hallittua sekä epäjärjestystä ja pelkoa. Modernin diskurssi sisältää hänen mukaansa aina myös vastakohtansa, sen, mistä tahdotaan päästä eroon.¹²¹ Niinpä läpinäkyvyyteen, kontrolliin ja hygieniaan pyrkinyt regulationismi kantoi mukanaan epäilystä siitä, ettei se koskaan pystyisi ulottamaan vaikutuspiiriinsä kaikkia prostituution muotoja.¹²² Säätelyn kannattajille salaprostituoitu oli näin rekisteröityä sisartaan suurempi uhka. Hänessä tiivistyivät epäjärjestys sekä naisiin ja alempiin yhteiskuntaluokkiin liitetty seksuaalinen vaara.¹²³ Toisaalta häiritsevä ja tuntematon saattoi tuntua kiehtovalta. Tämän vaikutelman lukija saa Grünin tavasta kuvata akateemisille teoreetikoille vieraana pitämäänsä prostituution todellisuutta ”puolimaailman värikkääksi ja tuntemattomaksi hyöriäksi” tai salaprostituoitujen kansoittamaa Praterstraßea ”vilkasliikenteiseksi akvaarioksi”.¹²⁴

Wieniläiset 1900-luvun alun asiantuntijat kirjoittavat salaprostituutiosta keskustelun toisen aallon hengessä sukupuolitautilien uhkaan keskittyen. Salaprostituutiomainnoissa on kuitenkin nähtävissä myös moraalinen ulottuvuus joka yhdistää sen kaupungin uusien elämäntapojen, huvitusten ja populaarikulttuurin

¹¹⁸ Prostituution määrittelemisen vaikeudesta ks. CORBIN 1990, 128; BALDWIN 1999, 364. Myös JUŠEK 1994, 106–107.

¹¹⁹ CORBIN, 1990, 24; HAKOSALO 1991, 180–181; BALDWIN 1999, 375–377.

¹²⁰ Gruber 1905, 16, 24; Grün 1907, 25–26; Touaillon 1907, 12; Finger&Baumgarten 1909, 76, 106.

¹²¹ NEAD 2000, 6-7, 104–106. Ks. myös GANDY 1999, 24, 26, 33–34, 36.

¹²² CORBIN 1990, 9, 16.

¹²³ WILSON 1991, 6-8, 85–88; SCHLÖR 1998, 168–170; GANDY 1999, 34; ROWE 2003, 81, 87; MADERTHANER & MUSNER 2008, 62–63.

¹²⁴ [---]von dem bunter und unbekanntes Treiben der Halbwelt,[---]. Grün 1907, 1; [---]ein stets belebtes Aquarium von Mädchen,[---]. Grün 1907, 40. Grünin mainitsee useampaan otteeseen Praterstraßen kadun, joka tunnettiin prostituutiostaan ja jengeistään; MADERTHANER & MUSNER 2008, 107.

herättämään pahennukseen.¹²⁵ Metropolin tarjoamat seksuaaliset mahdollisuudet, bordellit, kahvilat ja homoseksuaalien kokoontumispaikat, kukoistivat keisarikunnan viimeisinä vuosikymmeninä rintarinnan luostareiden ja viktoriaanisten moraalikäsitysten kanssa.¹²⁶ Tekstissään Grün mainitsee salaprostituution paikkoina juuri erilaiset julkiset huvit, kuten samppanjapaviljongit, näyttelyt sekä vuonna 1895 Prater-puistoon avatun *Venedig in Wien* -huvipuiston, jonka kävijäkunnassa sekoittuivat toisiinsa niin eri sosiaaliluokat kuin kulttuurit.¹²⁷ Huvipaikoissa salaprostituoidut hukkuivat ihmisvilinään, jossa tunnistamisen epävarmuus hämärsi kunniallisten ja paheellisten naisten sekä toisaalta sosiaaliluokkien välistä erotusta.¹²⁸ Salaprostituution aiheuttama ahdistus liittyikin identiteettien liukuvuuteen, joka kyseenalaisti säätelyn peruspilarit: prostituoidun määrittelyn, tunnistamisen ja pysyvän erottamisen kunniallisista naisista.¹²⁹ Ääritapauksissa tämä heitti prostituutioepäilyn varjon kaikkien naisten ylle. Salaprostituutiokeskustelu voidaan yhdistää naisten 1800-luvulla lisääntyneen julkisen liikkumisen herättämään levottomuuteen. Uhaksi koettiin ennen kaikkea kontrolloimattomat, seksuaalisesti latautuneet kohtaamiset, joihin kadulla liikkujien anonymiteetin pelättiin johtavan. Naisista muotoutui urbaani häiriötekijä - erityisesti heidän seksuaalista haluttomuuttaan korostaneiden käsitysten murruttua 1800-luvun loppupuolella.¹³⁰ Salaprostituoitu taasen oli vaarallisen sukupuolen ja seksuaalisuuden tunnuskuva.

Uudet seksuaaliset mahdollisuudet sekä pelko sosiaalisten raja-aitojen rikkoutumisesta tulevat esille Grünin väitteessä, jonka mukaan jotkut aatelis- ja porvarisnaiset käyttäytyvät julkisesti selvästi prostituoituja siveettömämmin:

¹²⁵ Gruber mukaan yleistä siveyttä ja seksuaalimoraalista ryhtiliikettä häiritsivät myös modernin kaupunkikulttuurin haitalliset ilmiöt, kuten pornografia, siveettömät puheet ja balettiesitykset sekä liikunnan puute; Gruber 1905,37, 41–43.

¹²⁶ STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 217.

¹²⁷ Grün 1907, 4, 43. *Venedig in Wienin* (Venetsia Wienissä) vetonauloihin kuuluivat sekä erilaiset esitykset ja uusimman teknologian tukemat spehtaakkelit että modernit huvittelulaitteet. Lisäksi huvipuistossa oli samppanjapaviljonkeja, kauppoja, ravintoloita, kahviloita, matkatoimistoja, viinikojuja, oluttarhoja, teatteri- ja musiikkiareenoita ja postitoimisto. Alkuperäinen kanaaleineen ja taloineen Venetsiaa imitoinut huvipuisto purettiin vuonna 1901. Tämän jälkeen mallia rakennuksille haettiin kaupungeista ympäri maailman. Huvipuiston toiminta lakkasi vuonna 1912 taloudellisten vaikeuksien takia; MADERTHANER & MUSNER 2008, 91–92.

¹²⁸ Yhteiskuntaluokkien ja sosiaalisten identiteettien sekoittumisesta sekä kunniallisen käytöksen rajoista huvittelupaikoissa esim. NEAD 2000, 117–121, 128–131.

¹²⁹ CORBIN 1990, 4; HAKOSALO 1991, 175, 180; BELL 1994, 40–41, 49–50. Myös JUŠEK 1994, 111.

¹³⁰ WILSON 1991, 6–8; NEAD 2000, 65–66, 72–73; ROWE 2003, 81, 87.

*Ich glaube, dass eine Dirne in Wien viel solider und unauffälliger auf der Gasse geht als manche Dame vom Adel oder manche Protzin aus Bürgerkreisen, von denen die Nachtsteiger die in seidene Strümpfe gehüllten Waden, oder die Volants der Changeant-Unterröcke bewundern sollen.*¹³¹

Ylempien yhteiskuntaluokkien sukkaa vilauttelevat naiset syyllistyivät Grünin mukaan samaan provosoivaan ja huomionhakuiseen käytökseen, joka tahdottiin kitkeä pois prostituoiduista. Grünin moitteet heijastavat sekä tapakulttuurin muutoksia että asenteiden pysyvää konservatiivisuutta suhteessa naisten seksuaaliseen vapauteen.¹³² Jonkinlaista käänteistä psykologiaa käyttäen hän asettaa poliisin kouluttamat prostituoidut esimerkiksi muille. Samalla Grün sekä perustelee säätelyn hyötyjä että määrittelee ylempiluokkaisille naisille sopivaa käytöstä. Regulationistista diskurssia ja säätelyn käytäntöjä onkin mahdollista tarkastella keinoina kontrolloida naisen ja kaupungin välistä suhdetta. Elizabeth WILSONIN mielestä modernin kaupungin kehitystä nykyiseen muotoonsa ovat ohjanneet juuri alitajuiset käsitykset sukupuolten eroista sekä ääneen lausutut ajatukset naiselle sopivasta paikasta.¹³³ Prostituution säätely ylläpiti osaltaan ylempien yhteiskuntaluokkien naisiin kohdistamia odotuksia uhkaamalla niiden rikkojaa prostituoidun leimalla, pidätyksellä ja tahdonvastaisella lääkärintarkastuksella. Toisaalta Grünin kommentin yhteydessä on hyvä muistaa muodollisesti oikean käytöksen keskeinen merkitys wieniläisen aatelin ja sitä jäljitelleen ylemmän keskiluokan elämässä. Oikeanlainen itsensä julkinen esittäminen oli heille sekä velvollisuus että etuoikeutetun aseman perustelu.¹³⁴

Kuten Grünin yllä lainattu prostituoituja ja porvarisnaisia vertaillut tekstikatkelma osoittaa, kysymys naisista kaduilla ei suinkaan ollut luokkaneutraali. Sitä ei ollut myöskään säätelyn todellisuus, sillä kontrollitoimet kohdistuivat lähes yksinomaan alempiin yhteiskuntaluokkiin. Prostituution säätelyä voi pitää näihin yhteiskuntakerroksiin, ja nimenomaan naisiin kohdistuneena vallankäyttönä sekä pyrkimyksenä levittää keskiluokkaisia moraalikäsitteitä ja tapanormeja.¹³⁵

¹³¹ Grün 1907, 33. *Uskon, että wieniläinen huora liikkuu kadulla paljon kunniallisemmin ja vähemmän huomiota herättäen kuin jotkut aatelin naiset tai porvarispiirien kerskailijattaret, joiden silkkisukkiin puettuja pohkeita tai changeant-alushameen poimutuksia yöllinen kulkija saattaa ihastella.*

¹³² JOHNSTON 1972, 117; JUŠEK 1989, 124–126, 137; ZIMMERMANN 1999, 186.

¹³³ WILSON 1991, 8.

¹³⁴ OLSEN 1986, 240–241.

¹³⁵ ZIMMERMANN 1999, 180, 185.

Tutkimissani teksteissä prostituution kytkös alempiin yhteiskuntaluokkiin korostuu juuri salaprostituution kohdalla. Elannon täydentäminen osa-aikaprostituutiolla saattoikin olla monen työläisnaisen todellisuutta kaupungissa, jossa halpaa työvoimaa oli muuttoliikkeen ansiosta paljon tarjolla, ja jossa asuntotilanne oli heikko ja vuokrat korkeita.¹³⁶ Eninteen prostituutio-ongelman sosioekonomisista taustoista kirjoittaa Grün, jonka mukaan 80 prosenttia prostituoiduista myy seksiä taloudellisen niukkuuden, erityisesti liian pienten palkkojen takia. Näin prostituutio myös yhdistyy teollistuneen, kapitalistisen yhteiskunnan ongelmiin. Tekstissään Grün luettelee useaan otteeseen ammattiryhmiä, joissa toimivat naiset ovat erityisessä vaarassa ajautua prostituution tielle.¹³⁷ Luetteloidensa kautta hän piirtää lukijan eteen kuvan (sala)prostituoidusta nuorena, pienipalkkaisessa palveluammattissa tai esiintyvän taiteen parissa työskentelevänä naisena:

*Man denke nur an die vielen Volkssängerinnen die in ihrer Mehrheit nach der Vorstellung noch sehr oft gegen Entree zu haben sind, man denke an die vielen Statistinnen, Chordamen, vazierenden Dienstmädchen, die von Not getrieben ihre nächtliche und nicht selten tägliche Tätigkeit entfalten, man denke an die Kellnerinnen, Büffetdamen, Animierkassierinnen, mit denen unsere Geschäftswelt ihre Kunden anlockt.*¹³⁸

Grünin tekstissä köyhyys on yksi prostituoitua määrittävistä piirteistä.¹³⁹ Köyhyiden kuvausta voi tarkastella osana hänen pyrkimystään oman käytännön tietämyksensä korostamiseen sekä toisaalta säätelyn kehittämisen esittämiseen myönteisessä valossa. Prostituoitun köyhydessä onkin vaarattomuuden sekä toisaalta avun tarpeen elementti. Tämän hahmon vastakohtana Grün kirjoittaa ylläpidetyistä rakastajattarista ja kylpyläkaupunkien koketeista. Heidän olemassaolonsa on hänelle osoitus ylempien yhteiskuntaluokkien kaksinaismoralismista. Grünin mukaan nämä piirit ihailevat silkkiin pukeutuneita diivoja tuomiten samanaikaisesti työläisten avoliitot, vaikka juuri

¹³⁶ BRUCKMÜLLER 1985, 439; OLSEN 1986, 125, 241-242; JUŠEK 1994, 85-88; MADERTHANER & MUSNER 2008, 40, 43.

¹³⁷ Grün 1907, 4, 7, 26, 43-44. Ks. myös Finger&Baumgarten 1909, 88.

¹³⁸ Grün 1907, 15. *Ajatellaan vain monia kansanlaulajattaria, jotka suurimmaksi osaksi ovat esityksen jälkeen saatavilla sisäänpääsymaksua vastaan, ajatellaan monia statisteja, kuorolaisia, ilman työpaikkaa olevia palvelustyttöjä, jotka harjoittavat öistä ja usein päiväsaikaistakin tointaan pakon edessä, ajatellaan tarjoilijoita, buffettityöntekijöitä, ravintoloiden seuralaisiksi ja viihdyttäjiksi palkattuja rahastajattaria, joiden avulla liikemaailma houkuttelee asiakkaitaan.*

¹³⁹ Grün mainitsee myös muutamia vauraita salaprostituoituja. Hänen kirjoitustyyliilleen tuntuu kautta linjan olevan ominaista poikkeustapauksien huomioon ottaminen. Grün 1907, 34, 45.

rakastajattaren pito ruokki köyhyyteen ja kurjuuteen vievää prostituutiota.¹⁴⁰ Näin Grün vihjaa todellisen rappion piilevän yltäkylläisessä elämäntyylissä. Syvien sosiaalisten jakojen yhteiskunnassa sekä selkensä sosiaalisille ja poliittisille ongelmille kääntäneessä kulttuuri-ilmapiiressä¹⁴¹ prostituoidun köyhyys oli jopa jonkinlainen hyve.

Muissa tutkimissani teksteissä yhteys taloudelliseen puutteen ja prostituution välillä ei ole yhtä suoraviivainen kuin Grünin kirjoituksessa. Esimerkiksi Finger ja Baumgarten näkevät köyhyyden osana prostituution olosuhteita, mutta ei sen varsinaisena syynä.¹⁴² Arviot yhteiskunnan eri ryhmien sosioekonomisesta avuntarpeesta perustuivat pitkään käsityksiin siitä, oliko kurjuus itse aiheutettua tai peräti ansaittua. Elämäntapojen ja -valintojen korostaminen saattoi johtaa köyhyyden pitämiseen yhtenä yksilön siveettömyyden ilmauksista. Tällöin huomion kiinnittäminen ongelmien sosiaaliseen kontekstiin ei johtanut automaattisesti vaatimuksiin olojen parantamisesta.¹⁴³ Toisaalta lähdetekstit eivät myöskään tue Susan ZIMMERMANNIN väitettä prostituution kohdistuneiden sosiaalipoliittisten visioiden rajoittumisesta yksinomaan wieniläisten feministien ja moraalireformistien kirjoituksiin.¹⁴⁴ Kaikki tarkasteleman kirjottajat toteavat prostituution olevan sosiaalinen ongelma, jonka lievitykseksi he ehdottavat erilaisia toimenpiteitä naisten palkkojen korottamisesta lastensuojelun kehittämiseen.¹⁴⁵ Laajempiin yhteiskunnallis-taloudellisiin rakenteisiin liittyvät kysymykset he sen sijaan ohittavat. Edes Grün ei pohdi tekijöitä kritisoimiensa matalien palkkojen taustalla, vaikka mainitseekin tekstissään sosialistikirjailija August Bebelin.¹⁴⁶ Vaaditut sosiaalipoliittiset toimet on kirjoituksissa tarkoitettu paikkaamaan yksittäisiä

¹⁴⁰ Grün 1907, 7-9, 27-28, 46. Grün mainitsee myös keskiluokkaisten naisten prostituution, jota hän pitää synkkänä ajan ilmiönä; Grün 1907, 35.

¹⁴¹ HANÁK 1998, xxiii, 63-64, 66-68.

¹⁴² Finger&Baumgarten 1909, 60.

¹⁴³ SPONGBERG 1997, 82, 118; BALDWIN 1999, 543-544; GESTRICH, KING & RAPHAEL 2006, 19. Alkuperäisaineistoista ks. Gruber 1905, 30-31.

¹⁴⁴ ZIMMERMANN 1999, 189. Käytännössä sosiaalipoliittiset toimet ohittivat prostituoidut keskittyen ensisijaisesti perheisiin; ZIMMERMANN 1999, 180, 190-191.

¹⁴⁵ Gruber 1905, 35; Grün 1907, 2, 14, 41-42, 45-46; Touaillon 1907, 61-63; Finger&Baumgarten 1909, 72, 76, 114-116.

¹⁴⁶ Grün 1907, 4.

ongelmakohtia, ei muuttamaan yhteiskuntamallin perusteita.¹⁴⁷ Rakenteellisten syiden ohittamiseen heijastuvat luultavasti sekä kirjoittajien poliittiset mielipiteet että yhteiskunnallinen asema. Kysymys saattoi olla myös muille ongelmauottuvuuksille annetun painoarvon suuruudesta. Esimerkiksi lääketieteilijät pitävät sukupuolitautilien uhkaa liian akuuttina pelkkiin pitkän aikavälin ratkaisuihin keskittymiseksi.¹⁴⁸

Wieniläisestä prostituutiosta laajasti kirjoittanut poliisilääkäri, tohtori Josef Schrank yhdisti 1880-luvulla julkaistussa historiikissaan prostituution siihen yhteiskuntajärjestystä uhkaavana pitämäänsä työväenluokan osaan, jolla ei ollut omaisuutta eikä pysyviä kytköksiä vauraisiin luokkiin, ja jonka elämää muutoinkin leimasi jatkuva olemassaolotaistelu.¹⁴⁹ Köyhyys ja yhteiskuntaluokka saattoivatkin prostituution selittämiseen käytettyjen tekijöiden ohella olla yksi siihen liitetystä uhkakuvista. Kirjassaan *Unruly Masses - The Other Side of Fin-de-Siècle Vienna* (2008) Wolfgang MADERTHANER ja Lutz MUSNER yhdistävät prostituutiokeskustelut osaksi laajempia ajattelu- ja puhetapoja, jotka muotoilivat köyhät kaupunginosat ja esikaupungit vaaran, epäjärjestyksen sekä sosiaalisen ja kulttuurisen marginalisaation paikoiksi wieniläisen keskiluokan mielikuvituksessa. Teollistuminen, väestönkasvu ja massapuolueiden muodostuminen voimistivat kokemusta alemmista yhteiskuntaluokista sosiaalisena, poliittisena ja kulttuurisena uhkana, joka samanaikaisesti oli välttämätöntä työvoimaa, mutta myös uudella tavalla kontrollin ulottumattomissa. Muuttoliike keisarikunnan alusmaista sekä kapitalismin kehitys monimutkaistivat sosiaalisia eroja. Yhteiskunnan jyrkät jakolinjat löysivät ilmauksensa niin työväenliikkeessä, kansallisuustaisteluissa ja nationalismissa kuin 1870-luvulta asti voimistuneessa antisemitismissä, jota oikeistopuolueet lietsoivat, mutta joka kiinnostavalla tavalla puuttuu tutkimistani prostituutiodebatin lähteistä. Erityisesti korkeakoulutettu ylempi keskiluokka (*Bildungsbürgertum*) tunsi keisarikunnan viimeisinä vuosikymmeninä

¹⁴⁷ Kiinnostavana vastaesimerkin taloudelliset makrorakenteet ohittaville kirjoittajille mainittakoon oikeustieteen tohtori Franz Wenzel Krassel, joka kirjoituksessaan *Privatrecht und Prostitution - eine social-juristische Studie* (1894) liittyy prostituution nimenomaan yhteiskunnan epätasa-arvoisiin omistussuhteisiin sekä sukupuolten väliseen valta-asetelmaan. Hänen mukaansa osa ihmisistä elää näiden tekijöiden takia tilanteessa, jossa he ovat pakotettuja orjuuttamaan itse itsensä saadakseen riittävän toimeentulon; Krassel 1894, 16, 19–20, 27–28. Krasselin ajattelu on yhdistettävissä 1800-luvulla sosiaalisia kysymyksiä korostaneeseen juridiseen ajatteluun, joka Itävallassa tunnettiin esimerkiksi juristisocialismina (*Juristensozialismus*). Nimestä huolimatta kyse oli porvarillisten piirien sosiaalisille kysymyksille osoittamasta huomiosta ja yhteiskunnallisesta solidaarisuudesta, ei varsinaisesta sosialismista; Grossi 2010, 123–124.

¹⁴⁸ Gruber 1905, 5, 7, 12, 14, 35–36, 40; Grün 1907, 17, 29, 31–32, 47; Finger&Baumgarten 1909, 72–76.

¹⁴⁹ Schrank 1886a, 209.

olevansa ahtaalla, sillä esteitä heidän tielleen asetti myös jähmeä, suljettu, uudistukset torjunut keisarillinen byrokratia.¹⁵⁰

Sosiaalinen ja kulttuurinen etäisyys ylemmän keskiluokan ja alempien yhteiskuntakerrosten välillä kuvastui tavassa kirjoittaa köyhistä kaupunginosista sivistyksen ulkopuolella olevina, irtolaisuuden, rikollisuuden, prostituution sekä etnisen sekasorron leimaamina paikkoina, eräänlaisena porvarillisen yhteiskunnan toiseutena. Wien oli kaupunki joka kasvustaan ja yhteiskunnallistaloudellisista muutoksistaan huolimatta pysyi halki 1800-luvun ja 1900-luvun alun sosiaaliselta maantieteeltään stabiilina. Keskustaa asutti aateli, virkamiehet sekä ylempi keskiluokka, joka toisaalta löysi uutta tilaa itselleen Ringin laitamilta. Ring-bulevardia ympäröivät kaupunginosat olivat luonteeltaan pikkuporvarillisia. Uloimpana olivat työläiskaupunginosat. Arkkitehtuurisesta jatkuvuudesta huolimatta keskustan ja kaupungin ulkokehien välinen sosiaalinen ja henkinen kuilu oli ammottava. Pelko kaupungin pimeäksi puoleksi miellettyjen alueiden oletettua epäjärjestyttä kohtaan sisälsi vahvan seksuaalisen komponentin, ajatuksen alempien luokkien sukupuolisuhteiden vapaudesta.¹⁵¹ Esikaupungit ja köyhät kaupunginosat olivatkin keskiluokkaisessa mielikuvituksessa samanaikaisesti vaarallisen ja kiehtovan seksuaalisuuden alueita. Esimerkiksi Finger ja Baumgarten pitivät prostituutiota niiden elämäntavan luonnollisena jatkeena.¹⁵² Toistuva keskustelu prostituutiosta ei MADERTHANERIN ja MUSNERIN mukaan selity prostituoitujen määrän lisääntymisellä tai sukupuolitautilien diagnostiikan kehityksellä, vaan liittyi heidän sosiaaliset raja-aidat rikkoneeseen liikkeeseensä kaupungin keskusalueilla.¹⁵³ Sääteley vuorostaan pyrki pitämään heidät sieltä poissa. Grün kuitenkin toteaa prostituoiduille osoitettujen alueiden sijainneen liian syrjässä asiakkaiden käyttämiltä valtaväyliltä.¹⁵⁴ Siinä missä Wienin sosiaaliset kerrostumat pysyivät

¹⁵⁰ HANÁK 1998, 66. Ks. myös JOHNSTON 1972, 43–75. Antisemitististä retoriikkaa suosivat sekä alempaan keskiluokkaan vedonneet kristillissosiaalit (*Christlichsozialen*) että saksalais-kansallinen liike (*Deutschnationalen*), tosin hieman eri näkökulmista; VOCELKA 2000, 233–246; MADERTHANER & MUSNER 2008, 58–61, 128–131. Kansallisuuteen ja etnisiin taustoihin liittyvien teemojen lähes täydellinen puuttuminen tutkimistani teksteistä on huomionarvoista, varsinkin, kun muistetaan Itävalta-Unkarin viimeisten vuosikymmenten kansallisuuskiistat ja Wienissä voimistunut antisemitismi. Esimerkiksi prostituutiodebatin kanssa samanaikaisesti käydyssä *Mädchenhandel*-keskustelussa juutalaisuustematikka oli keskeisessä roolissa; WINGFIELD 2011, 292–293.

¹⁵¹ OLSEN 1986, 84, 151, 154; MADERTHANER & MUSNER 2008, 2, 60, 62–64. Sukupuolikunnon, *Geschlechter*, oli monien mielissä vain ylempien yhteiskuntaluokkien naisten ominaisuus; JUŠEK 1989, 125–126.

¹⁵² Finger & Baumgarten 1909, 58–60.

¹⁵³ MADERTHANER & MUSNER 2008, 63, 66.

¹⁵⁴ Grün 1907, 23; Finger & Baumgarten 1909, 100, 110.

maantieteellisesti aloillaan, kulkivat vaarallisia luokkia ja uhkaavaa seksuaalisuutta edustaneet prostituoidut kaupunginosasta toiseen. Näin koettua uhkaa kasvatti ajatus etäisyyden katoamisesta.

3.3. Välttämätön paha

Prostituution määrittäminen 1900-luvun alun itävaltalaisessa keskustelussa sosiaalisesti ongelmaksi, järjestyshäiriöksi ja urbaaniksi uhkatekijäksi. Kaupungin, yhteiskunnan ja prostituoidun välistä suhdetta käsiteltiin kuitenkin myös toisenlaisesta näkökulmasta. Siitä katsottuna prostituutio näyttäytyi riskitekijöistä huolimatta tarkoituksenmukaisena, eräänlaisena sosiaalisena välttämättömyytenä. Ajatus oli osa klassista, prostituution pysyvyyttä korostanutta regulationismin diskurssia. Esimerkiksi Grün vertaa prostituutiota kitkemättömissä olevaan myrkkukasviin:

”Es hat Zeiten gegeben, wo man mit Auspeitschung, Prager [Pranger], Hinrichtung gegen die Prostitution ging, aber die Folge war immer nur, dass die Prostitution zwar nicht wie das unbescheidene Veilchen, sondern wie die gefährlichste Giftpflanze im Verborgenen weiter blühte.“¹⁵⁵

Säätelijöiden silmissä prostituution hävittäminen, Grünin myrkkukasvien tapaan, vaikutti mahdottomalta tehtävältä. Niinpä myös Finger ja Baumgarten, jotka väittävät pitkällä aikavälillä tukevansa abolitionistisia tavoitteita, toteavat, että ihanneyhteiskunnassakin tulisi aina olemaan yksittäisiä prostituoituja.¹⁵⁶ Prostituu- tion totaalisen poistamisen sijaan 1800-luvulla kehittynyt säätelyn perusmalli pyrki sen haitallisten vaikutusten, julkisen siveyden loukkausten ja sukupuolitautilien leviämisen, patoamiseen. Väite prostituution tarkoituksenmukaisuudesta tuki näitä tavoitteita ja toimi vasta-argumenttina prostituution kieltämiselle ja säätelyn lopettamiselle. Klassisen regulationismin tavoitetulevaisuudessa prostituoidut olisivat täyttäneet sosiaalisen funktionsa tarkkaan kontrolloiduissa hygieenisissä olosuhteissa, piilossa suuren yleisön katseilta.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Grün 1907, 31. *On ollut aikoja, jolloin prostituutiota vastaan on taisteltu ruoskinnoilla, häpeärangaistuksilla ja teloituksilla, mutta seurauksena oli aina vain, että prostituutio, ei kuten julkea orvokki, vaan kuten vaarallisin myrkkukasvi, jatkoi salassa kukkimistaan.*

¹⁵⁶ Finger & Baumgarten 1909, 71-72.

¹⁵⁷ Ks. esim. CORBIN 1990, 2-15; QUÉTEL 1990, 211-214; BALDWIN 1999, 356-369.

Prostituutiodebatin vuosisadan vaihteeseen sijoittunut toinen aalto sekoitti 1800-luvulla muotoutuneet regulationistien ja abolitionistien leirit kirjoittajien etsiessä uusia ratkaisuja akuutteina pidettyihin ongelmiin.¹⁵⁸ Tämä näkyy myös suhteessa ajatukseen prostituution välttämättömyydestä. Kahdesta tarkastelemastani regulationistisesta tekstistä prostituution tarkoituksenmukaisuus korostuu Grünin kirjoituksessa. Finger ja Baumgarten eivät kommentoi asiaa. Heidän abolitionistien ajatuksille suomansa varovainen tuki tuntuisi kuitenkin viittaavaan haluun vähentää prostituoitujen määrää mahdollisimman pieneksi.¹⁵⁹ Tukensa välttämättömyys-ajattelulle osoittaa sen sijaan hieman yllättäen oikeustieteilijä Touaillon. Hänen nimittämisensä abolitionistiksi onkin mielestäni kyseenalaista. Touaillon ei nimittäin tavoittele prostituution hävittämistä ilmiönä, vaan ainoastaan säätelyn poistamista ja korvaamista uudella sukupuolitautilainsäädännöllä sekä toimilla prostituoitujen suojelemiseksi ja sosiaalisen liikkuvuuden helpottamiseksi.¹⁶⁰ Sukupuolitautilien kannalta tarkasteltuna Touaillonin lakiesityksissä oli oikeastaan kysymys uudenlaisesta, koko kansaan ulotetusta säätelystä.

Touaillonin ja Grünin perustelut prostituoitujen sosiaaliselle välttämättömyydelle noudattelevat regulationistista perusdiskurssia. Argumentaatio pohjattiin miesten ja naisten oletettuihin seksuaalisiin eroihin, sukupuolten väliseen suhteeseen ja yhteiskunnan sille asettamiin rajoihin. Taustalla oli käsitys miesten seksuaalisen halun pakottavuudesta:

„Die Prostitution fungiert als Abzugskanal, sie ist ein Sicherheitsventil zur Verhütung des Dampfüberdruckes des geschlechtlichen Siedehitze für alle jene, welchen zu dauernden Liebesverhältnissen die Gelegenheit oder Kraft fehlt.“¹⁶¹

Ajatus säännöllistä purkamista vaativasta sukupuolivietistä oli yleinen 1800- ja 1900-lukujen taitteessa.¹⁶² Prostituoitujen tarjosivat tähän mahdollisuuden myös miehille, jotka eivät vielä olleet riittävän kypsiä tai rikkaita suunnitellakseen avioliittoa. Näin

¹⁵⁸ JUŠEK 1994, 136; BALDWIN 1999, 428.

¹⁵⁹ Finger&Baumgarten 1909, 72.

¹⁶⁰ Touaillon 1907, 4, 7-10, 26-28, 42-45, 48, 50, 52, 61-63.

¹⁶¹ Touaillon 1907, 4. *Prostituutio toimii viemärikanalana, se on turvaventtiili, joka estää sukupuolisen kiehumishöyryn ylipaineen niillä miehillä, joilla ei ole mahdollisuutta tai voimia pysyviin rakkaussuhteisiin.* Ks. myös Grün 1907, 29.

¹⁶² Ks. esim. JUŠEK 1989, 124-125; BALDWIN 199, 259

prostituutio takasi keskiluokkaisten miesten seksuaaliset etuoikeudet mahdollistaen näille omaisuuden kartuttamisen ja opiskelun ennen avioliittoa.¹⁶³ Grün mainitsee esimerkkeinä prostituoituja tarvitsevista asiakasryhmistä opiskelijat, upseerit, alemman tason virkamiehet, opettajat, maalaispojat, sotilaspalveluksessa olevat, nuoret käsityöläiset, kirkonmiehet sekä muut, joilla ei ole avioliittoon vaadittavaa ikää, rahaa, yhteiskunnallista asemaa tai halua.¹⁶⁴ Porvarisnuorukaisten seksuaalinen initiaatio tapahtuikin Wienissä usein prostituoidun kanssa. Myös vakituisen rakastajattaren ottaminen alemmasta yhteiskuntaluokasta oli yleisesti hyväksyttyä. Tällainen järjestely saattoi lyhyellä aikavälillä hyödyttää sekä nuoria herrasmiehiä että *Süsse Mädel* -nimellä tunnettuja tyttöjä. Suhteen jälkeen naisen maine saattoi kuitenkin tahraantua, mikäli hän ei onnistunut löytämään miestä omasta yhteiskuntaluokastaan.¹⁶⁵

Miesten myöhäisen avioliittoiän lisäksi ajatusta prostituution välttämättömyydestä tukivat syvemmälle menevät käsitykset sukupuolten välisestä suhteesta ja seksuaalisista eroista. Siinä missä miesten sukupuoliviettä pidettiin suorastaan pakottavana, terveiden naisten katsottiin olevan seksuaalisesti haluttomia. Käsitys naisen seksuaalivietin puuttumisesta oli muuttumassa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa esimerkiksi psykoanalyysin ja uusien vietteteorioiden myötä juuri Wienin ollessa yksi merkittävistä seksologisen tutkimuksen keskuksista. Keskiluokkaiset konventiot ja yhteiskunnan odotukset istuivat silti tiukassa. Ylempien yhteiskuntapiirien naisilta odotettiin seksuaalista koskemattomuutta ja tietämättömyyttä, sukupuolikunnian säilyttämistä, ennen avioliittoon astumista.¹⁶⁶ Koska miesten halut samanaikaisesti vaativat purkamista, prostituoituja saatettiin pitää välttämättömänä uhrina, joka suojeli muita naisia raiskauksilta, viettelyiltä ja häväistyksiltä.¹⁶⁷ Touaillon toteaa prostituutiolle asetettujen esteiden kokemusten valossa lisänneen viettelyjen, raiskausten, perversioiden ja intohimomurhien määrää. Prostituutio onkin hänelle ”*Ein Schutzinstitut der Weiblichkeit*”.¹⁶⁸

Viattomien naisten ohella prostituoitujen saatettiin ajatella suojelevan myös asiakkaina olleita miehiä. Tällöin uhkana oli poikkeava käytös, johon liian pitkään jatkuneen

¹⁶³ BALDWIN 1999, 259–260. Ks. myös esim. SPONGBERG 1997, 10.

¹⁶⁴ Grün 1907, 29.

¹⁶⁵ JOHNSTON 1972, 118; JUŠEK 1989, 139–140; MADERTHNER & MUSNER 2008, 65. *Süsse Mädel*, suloinen tyttö.

¹⁶⁶ JUŠEK 1989, 125–126; HELÉN 1995, 321–322, 327–334; SPONGBERG 1998, 10–11.

¹⁶⁷ Grün 1907, 7, 29–30.

¹⁶⁸ Touaillon 1907, 4. *Naiseuden suojainstituutti*.

seksuaalisen pidättyvyyden pelättiin johtavan. Tällaiseksi laskettiin esimerkiksi itsetyytytys, homoseksuaalisuus sekä muut perversioiksi nimitetyt tavat:

” [---]wo Soldaten bloss wegen Mangels an geschlechtlichen Genüssen auf normalen Wege, zur Selbstbefriedigung oder zu perverser Sexualität untereinander schritten.“¹⁶⁹

Grünin tekstissä prostituutio muuttuu miesten sukupuolivietin kautta tarkasteltuna jopa keskiluokkaisia ihanteita suojaavaksi tekijäksi. Max von Gruber sen sijaan asettuu luennossaan jyrkästi vastustamaan tätä ajattelua. Prostituutiodebatissa ilmenevät eriävät näkemykset ihmisen seksuaalisuudesta kertoivat osaltaan aihetta kohtaan tunnetusta kiinnostuksesta ja tutkimuksen määrän nopeasta kasvusta. Gruberille prostituutio on sekä terveydellisesti että moraalisesti niin vaarallinen ilmiö, ettei sen välttämättömyyttä voida millään perustella. Naiseuden turvainstituuttina hän pitää ainoastaan avioliittoa ja perheenisäykseen tähtäävää aviollista seksiä ainoana siveellisenä seksuaalisuuden ilmentämismuotona. Gruberin muistuttaa, ettei miehillä lääketieteellisen tietämyksen valossa ole pakottavaa fyysistä tai psyykkistä tarvetta säännölliseen sukupuolivietin purkamiseen. Masturbaation hän toteaa olevan aina prostituoituihin turvautumista parempi vaihtoehto - se vahingoittaa vain henkilöä itseään.¹⁷⁰ Tässä yhteydessä on kiinnostavaa huomata säätelyä vastustavien kirjoittajien keskinäiset erot. Vaikka sekä Gruber että Touaillon korostavat moraalisen herätyksen ja varhaisten avioliittojen merkitystä, pitää jälkimmäinen silti prostituutiota välttämättömyytenä. Toisaalta Touaillon toivoisi ei-aviollisten suhteiden kehittymistä bordelliprostituutiosta vakituisen rakastajattaren pidon suuntaan. Hän myös kantaa huolta prostituoitujen tulevaisuudesta ja hyvinvoinnista toteamalla, ettei prostituutiota tulisi esiintyä muodoissa, jotka tekevät paluun kunnialliseen ammattiin mahdottomaksi.¹⁷¹

Sekä Grünin että Touaillonin prostituution välttämättömyyttä koskevista käsityksistä on luettavissa yksittäisistä kirjoittajista prostituution säätelyn ja prostituutiosta kirjoittamisen tapojen kehittymiseen eniten vaikuttaneen Alexandre Parent-Duchâtelet'n vaikutus. Ennen prostituutiotutkimustaan Pariisin viemäröinnistä kirjoittanut Parent-Duchâtelet vertasi prostituoituja viemäreihin ja poistokanaviin, joiden avulla

¹⁶⁹ Grün 1907, 30. [---] missä sotilaat pelkästään normaalin sukupuolisen nautinnon puutteesta ryhtyvät itsetyytytykseen tai perverssiin seksuaalisuuteen toistensa kanssa.

¹⁷⁰ Gruber 1905, 30, 37, 40–45. Grün syyttää omassa tekstissään sukupuolisuhteista pidättäytymistä vaativaa Gruberia utopismista: Grün 1907, 29.

¹⁷¹ Touaillon 1907, 52, 56–57.

yhteiskunnallisesti vaaralliset vietit pääsivät purkautumaan kontrolloidusti. Hänen kirjoituksistaan ammentava tutkimus käsitteli prostituoituja jätehuollon kaltaisena julkisen terveyden kysymyksenä, joka sisälsi sekä vaaran että hyödyn elementtejä.¹⁷² Prostituoitujen tavoin viemäreihin liitettiin esimerkiksi Pariisissa pitkään keskenään ristiriitaisia mielikuvia. Ne olivat rationaalisen kaupunkisuunnittelun ja teknisen osaamisen taidonnäyte, johon toisaalta liittyi lika ja tuntemattoman pelko. Prostituidun kautta ne yhdistyivät vaaralliseen ja kontrolloimattomaan seksuaalisuuteen. Maan alaiset tunnelit symboloivat uhkia, jotka olivat piilossa pinnan alla, ja jotka kenties myös haluttiin siellä pitää.¹⁷³

Itävaltalaisista kirjoittajista Parent-Duchâtelet'n ajattelun nostaa suoraan esiin Grün, joka kertoo hänen sanoneen prostituutiota yhtä välttämättömäksi kuin viemäreitä, eläinten ruhojen hautaukseen tarkoitettuja paikkoja ja käymäläkuoppia.¹⁷⁴ Myös Touaillonin tavasta rinnastaa prostituoidut viemäriöihin ja turvaventtiileihin voidaan mielestäni lukea Parent-Duchâteletin vaikutus. Kuten viemärivertauksessa myös Touaillonin metaforissa on kysymys ylimääräisen ja turhan poistamisesta ihmisen suunnitteleman mekanismin avulla. Rinnastaminen viemäreiden ja poistoventtiileiden kaltaisiin teknisiin ratkaisuihin antaa välttämättömyys-diskurssissa prostituoiduille sekä heidän kehoilleen instrumentaalisen roolin tehden heistä ikään kuin osan kaupungin infrastruktuuria. Touaillonin ajattelussa tämä on mielenkiintoisessa ristiriidassa ihmisarvon huomioimista ja oikeussuojan kehittämistä korostavien vaatimusten kanssa.¹⁷⁵

Regulationistiseen perinteeseen kuulunut prostituoitujen vertaaminen viemärointiin liitti prostituoidut likaan, johon heidän tapansa yhdistyivät mielikuvat epäjärjestyksestä ja sairaudesta. Kulttuurisidonnainen lian kokemus perustuukin ajatukseen aineesta väärässä paikassa. Vastaavasti puhdistaminen, kuten prostituution säätely, on hallintaa, järjestyksen tuottamista.¹⁷⁶ Wieniläisiä lain ja lääketieteen asiantuntijoita vaivasi 1900-luvun ensimmäisinä vuosina kokemus prostituutiosta epäjärjestyksen aiheuttajana. Sekä liikkeessä että paikoillaan prostituoidut olivat häiriötekijä, joka vaaransi julkisen siveyden ja tuntui samalla karkaavan toistuvasti viranomaisen otteesta. Ongelmaan

¹⁷² CORBIN 1990, 4; SPONGBERG 1997, 37.

¹⁷³ GANDY 1999, 24, 29, 34.

¹⁷⁴ Grün 1907, 31.

¹⁷⁵ Ks. esim. Touaillon 1907, 5.

¹⁷⁶ LEHTONEN 1995a, 41.

ehdotettiin ratkaisuksi sekä säätelyn tehostamisesta että sen purkamisesta, jolloin kirjoittajat korostivat syvällisemmän asenteenmuutoksen tarpeellisuutta. Touaillonille tämä olisi merkinnyt prostituoituja syrjivien käytäntöjen ja asenteiden muuttamista, Gruberille tiukempaa suhtautumista ei-aviollisiin sukupuolisuhteisiin. Säätelyn kehittäjien hahmottelemat uudet mallit taasen noudattivat uudistuksistaan huolimatta regulationismin klassisia periaatteita: piilottamisen ja läpinäkyvyyden sekä sulkemisen ja valvonnan samanaikaisuutta. Suhteessa moderniin yhteiskuntaan ja kaupunkiin prostituoitu näyttäytyi eräänlaisena kaksoisvaarana, sillä hän edusti sekä poliittisesti ja kulttuurisesti uhkaavia yhteiskuntaluokkia että kontrolloimatonta naisellista seksuaalisuutta. Sukupuoli- ja yhteiskuntaluokkatematiikan kautta kysymys prostituutiosta muodostui yhteiskunnallisten valtasuhteiden ilmaisuksi sekä toisaalta niiden horjumiseen liittyneiden pelkojen heijastuspinnaksi. Valtasuhteisiin liittyi myös kuva prostituoidusta rakenteiden ja ympäristön uhrina. Grünin tekstissä nämä olosuhteet olivat ennen kaikkea taloudellisia, Touaillon taasen korosti säätelyn aiheuttamaa marginalisaatiota. Molemmat kuitenkin näkivät prostituutiossa sosiaalisen välttämättömyyden, jonka poistaminen olisi johtanut sukupuolten välisen suhteen uudelleentarkasteluun ja seksuaaliseen kaaokseen.

4. Sukupuolitautilpelko keskustelun ytimessä

4.1. Säättely haastettuna

Huoli julkisesta moraalista ei ollut ainut tekijä, joka 1900-luvun alussa sai asiantuntijat pohtimaan prostituutiota. Siveyskysymyksiäkin polttavampi teema oli sukupuolitautilien, erityisesti syfiliksen, mutta myös tippurin, leviäminen. Säättelyjärjestelmän prostituoidun kehon ja tautien välille oletettavaa yhteyttä oli erityisesti edellisen vuosisadan lääketieteellisissä teksteissä pidetty itsestäänselvytenä.¹⁷⁷ Seuraavaksi tarkastelen tätä kytköstä wieniläisen prostituutiodebatin asiantuntijalähteiden pohjalta. Onko säättelyä perustellut, prostituoitujen ja sukupuolitautilien välinen, synonyyminomainen liitto edelleen havaittavissa? Entä mitkä tekijät kenties muuttivat käsityksiä prostituoidun kehosta? Lisäksi kysyn, miten näkemykset valtion toimintavallasta ja velvollisuuksista, uusi tieto tautien tartuntatavoista sekä tutkimus syfiliksen ominaisuuksista näkyivät esitetyissä kannanotoissa, argumentaatiossa ja ajatuksissa sukupuolitautiongelman ratkaisuun sopivista keinoista.

Sukupuolitautilien ennaltaehkäisijänä prostituution säättely oli julkisen terveyden toimenpide. Sen kannattajien silmissä järjestelmä edusti rationaalisia ja hygieenisiiä periaatteita. Säättelyyn heijastui syntyäikansa yhteiskunnallisen ajattelun pyrkimys sosiaalisen elämän lakien tunnistamiseen ja järjestyksen luomiseen niiden pohjalta. Sen taustalla on nähtävissä tyypillinen analogia yhteiskunnasta kehona, josta sairauden aiheuttajat tuli tunnistaa ja saattaa kontrollin alaisuuteen tasapainoisen ja häiriintymättömän liikkeen, terveyden, takaamiseksi.¹⁷⁸ Käytännön tasolla säättely oli eräänlainen elinympäristöjen puhtauteen keskittyneiden, myös abolitionismiin liitettyjen julkisen terveyden mallien kanssa kilpaillut karanteenistrategia. Bakteriologinen vallankumous 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla taasen ei suoraan syrjäyttänyt kumpaakaan aikaisemmista toimintamalleista. Ympäristöjen ja elämäntapojen hygieenisyyttä korostaneen kokonaisvaltaisen ajattelutavan kanssa se yhdistyi laaja-alaiseksi sosiaalihygieeniseksi ajatteluksi, joka 1900-luvun alussa toimi myös prostituutiokeskustelun viitekehyksenä. Sosiaalihygienia pyrki koko yhteiskunnan järjestämiseen terveyttä suojaavien, hygieenisten periaatteiden pohjalta. Ne eivät

¹⁷⁷ Ks. esim. SPONGBERG 1997, 6, 45.

¹⁷⁸ PORTER 1999, 73–77; BALDWIN 1999, 362–363.

koskeneet vain fyysistä kuntoa, vaan myös elämäntapojen ja moraalien puhtautta. Prostituutioon sosiaalihygienian liitti moraalikysymysten ohella myös sukupuolitautilien kansanterveydelle asettama uhka sekä säätelemättömän sosiaalisen kanssakäymisen merkitys bakteerien levittäjänä.¹⁷⁹

Kokemus siitä, ettei vanhanmallinen prostituution säätely enää riittänyt sukupuolitautilien leviämisen ehkäisijäksi, on läsnä kaikissa tutkimissani wieniläisen prostituutiodebatin teksteissä. Sääteilykeskustelun vuosisadan vaihteeseen sijoittunut toinen aalto painotti sosiaalihygieenisessä hengessä taistelua taudinaiheuttajia vastaan.¹⁸⁰ Prostituution säätelyn tehon kyseenalaistanutta kritiikkiä eivät esittäneet vain abolitionistit, vaan sen uskottavuutta nakertaneet ongelmat olivat hyvin myös järjestelmän kannattajien tiedossa. Esimerkiksi tutkimassani tekstissä sääteilyä tiukkasanaisesti vastustava Max von Gruber suhtautui vain muutamaa vuotta aiemmin hyväksyvästi järjestelmän perusteisiin, tosin alustavia epäilyksiä esittäen.¹⁸¹ Yleisesti wieniläiset kirjoittajat kritisoivat vallinnutta järjestelmää esimerkiksi prostituoitujen lääkärintarkastusten pintapuolisuudesta, huonoista työskentelytiloista ja -käytännöistä, ongelmista tautien tunnistamisessa sekä liian lyhyiksi jääneistä sairaala-ajoista.¹⁸² Säätely ei vaikuttanut vastaavan uusia hygieenisiiä standardeja tai olevan sukupuolitauteja koskeneen tiedon tasalla. Tämän kritiikin yhteydessä on syytä muistaa, että debattia käytiin tilanteessa, jossa sukupuolitautilien, varsinkin enintään huomiota osakseen saaneen syfiliksen, parannus tuntui vaikealta, ellei mahdottomalta tehtävältä. Syfilistä lääkittiin 1800-luvun tapaan elohopealla epävarmoin tuloksin, ja sukupuolitauteihin liitetyn stigman takia hoitoon saattoi liittyä rangaistuksen piirteitä.¹⁸³ Yleisesti näyttäisi olleen tiedossa, ettei sairaalajakso parantanut prostituoitua, vaan kyse oli ennen kaikkea uusien tartuntojen ehkäisystä karanteenilla. Syfiliksen kroonisten muotojen ilmaantuminen vasta vuosien

¹⁷⁹ LEHTONEN 1995a, 6-7, 17, 24, 31, 40, 43-44; MIKKELI 1995, 21-22; PORTER 1999, 87; BALDWIN 1999, 7, 18-19, 534; BARNES 2006, 2-3; 257-258.

¹⁸⁰ BALDWIN 1999, 419, 428.

¹⁸¹ Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser 1897, 32-36.

¹⁸² Ks. esim. Gruber 1905, 25-26; Grün 1907, 15-16, 24; Touaillon 1907, 12-13; Finger&Baumgarten 118-120. Lääkärintarkastuksien epähygieenisyyttä ja huolimattomuutta korostaneesta kritiikistä myös JUŠEK 1994, 116.

¹⁸³ QUÉTEL 1990, 140-142; BALDWIN 1999, 375; BYNUM 2006, 183. Syfiliksen, aiheuttava *Treponema pallidum* bakteeri löydettiin vasta vuonna 1905, ja ensimmäisen luotettava testi sen tunnistamiseen kehitettiin seuraavana vuonna. Ensimmäinen syfiliksen hoitoon helpotusta tuonut lääke, arsfenamiini *Salvarsan* taas kehitettiin Saksassa vuonna 1909. Fingerin ja Baumgartenin tekstistä ei selviä, olivatko he tietoisia tästä uudesta keksinnöstä. Systemaattisen laboratoriotutkimuksen seurauksena syntyneitä *Salvarsania* voidaan pitää kemoterapian ensiaskeleena.

päästä tartunnasta tarkoitti sitä, että monet terveen paperit saaneista olivat todellisuudessa taudinkantajia.¹⁸⁴

Wienissä käytyihin prostituutiokeskusteluihin osallistuneet kirjoittajat vaikuttaisivat olleen hyvin tietoisia muualla tehdyistä reformeista ja uusimmasta tutkimustiedosta. Teksteissä viitataan yleisesti sekä kotimaiseen että kansainväliseen tutkimukseen ja kirjallisuuteen.¹⁸⁵ Aihepiirille leimallinen kansainvälisyys häivyttää paikoittain taakseen paikallisen kontekstin. Kysymys oli osaltaan lääketieteellisen tiedon yleispätevästä luonteesta. Sukupuolitaudit myös muodostivat 1900-luvun alussa yleiseurooppalaisen huolenaiheen, jota puitiin kansainvälisissä konferensseissa.¹⁸⁶ Kansainvälisyys näkyy myös tutkimissani teksteissä tärkeänä todistelun keinona toimivissa tilastoissa. Tilastotiedon esittelemisen tarkoituksena näyttäisi olleen sekä lukijan vakuuttaminen, että kirjoittajan oman asiantuntemuksen osoittaminen. Tilastot ja numerot oli asetettu keskeiseen rooliin prostituutiokysymyksen käsittelyssä jo Parent-Duchâteletin kirjoituksissa. Taustalla vaikutti jo mainittu, 1800-luvun alussa muotoutunut ajatus yhteiskunnan rationaalisesta ja tieteellisestä ohjaamisesta, mihin myös julkisen terveyden reformit pyrkivät. Tilastot olivat apuväline yhteiskunnallisten lakien etsintään ja yksinkertaistettujen kuvausten tuottamiseen. Ne myös loivat ja määrittelivät ihmisryhmiä liittäen niihin tiettyjä ominaisuuksia, ja muuttaen nämä kytkökset sosiaalisiksi lainalaisuuksiksi.¹⁸⁷ Prostituutiokeskustelussa tilastotiedot prostituoiduista ja sukupuolitaudeista olivat väline, joka auttoi kiinnittämään nämä kategoriat toisiinsa.

Eninteen tilastoja lukijalle tarjoavat Gruber sekä Finger ja Baumgarten. Erityisesti edellinen tuntuu haluavan hukuttaa kuulijansa ja lukijansa tarkkoihin prosenttilukuihin

¹⁸⁴Taudin ensimmäisessä vaiheessa potilaaseen ilmaantuu haavaumia, sekundaarivaiheelle ominaisia ovat kuume, ihottuma sekä haavat suussa ja nielussa. Kolmas vaihe voi vaikuttaa lähes missä tahansa kehonosassa johtaen esimerkiksi verisuonten seinämien heikentymiseen, selkäytimen takasarven kovettumiseen (*tabes dorsalis*) tai henkisten kykyjen rappeutumiseen ja halvaantumiseen. BYNUM 2006, 180; Moderni lääketieteen sanasto. Finger ja Baumgarten toteavat säätelyn hyödyn olevan tartuntojen estossa (karanteeni). Tämä saattaa liittyä pitkään keskustelun kohteena olleeseen käsitykseen siitä, ettei syfilis tartu sekundaarivaiheessa; Finger Baumgarten 1909, 82.

¹⁸⁵ Esim. Gruber 1905, 6-7, 9-13; Grün 1907, 10-11, 18, 21-22, 26-27; Touaillon 1907, 8-9, 11, 14, 29. Kuuluisimpia mainittuja kirjoittajia ovat esimerkiksi ranskalaiset syfilistutkijat Alfred Fournier ja Philippe Ricord, saksalaiset lääketieteilijät Albert Neisser ja Alfred Blaschko, italialaiset kriminaaliantropologit Cesare Lombroso ja Giulielmo Ferrero sekä abolitionistit brittiläinen Josephine Butler ja ranskalainen Louis Fiaux. Ks. esim. WEINDLING 1989, 181-182; CORBIN 1990, 214-217, 225-227; HAKOSALO 1990, 196-201; QUÉTEL 1990, 110-111, 134-135.

¹⁸⁶ CORBIN 1990, 262-263.

¹⁸⁷ HAKOSALO 1991, 179; PORTER 1999, 65-66, 73-74, 77; STAUTER-HALSTED 2011, 274.

ja vertailuihin.¹⁸⁸ Sairauksien näkökulmasta tarkasteltuna voidaan Gruberin ja Fingerin olettaa olleen parhaimmin perillä aikansa uusimmasta tutkimuksesta - olivathan molemmat menestyneitä tutkijoita juuri lääketieteen saralla kansainvälisesti arvostetussa Wienin yliopistossa. Luentonsa aikoihin vuonna 1900 Gruber oli Wienin yliopiston hygienian instituutin johtaja ja tunnettu tartuntatautien tutkija. Ihotauteihin ja syfilikseen erikoistunut Ernst Finger taasen toimi Wienin yliopiston toisen iho- ja sukupuolitautilaitoksen johtajana sekä Wienin lääkärinkamarin puheenjohtajana.¹⁸⁹ Hän oli myös kääntänyt aikansa tunnetuimman syfiliksen tutkijan ja taudin periytyvyyden vaaroista varoittajan, Alfred Fournierin (1832–1914) kirjoituksia saksaksi.¹⁹⁰ Wieniläisten kirjoittajien oppialaerot tulevat esiin verrattaessa Gruberin sekä Fingerin ja Baumgartenin kirjoituksia Touaillonin tekstiin. Tartuntatilastojen lisäksi jälkimmäinen antaaakin esimerkkejä erityisesti norjalaisesta sukupuolitautilainsäädännöstä.¹⁹¹ Toisaalta myös lääketieteen piiristä tulleiden kirjoittajien suhde tilastotietoon on ristiriitainen. Grün ilmaisee epäluottamuksensa toteamalla tilastojen olevan kontekstisidonnaisia, teoreettisia leikkejä.¹⁹² Myös Finger ja Baumgarten tuovat esille manipulaation mahdollisuuden kirjoittaessaan abolitionistisen liikkeen syntyyn olennaisesti vaikuttaneiden *Contagious Diseases Acts (CDA)* -lakien kumoamisen (1886) vaikutuksista sukupuolitautilaivirtantoihin brittiarmeijassa. Lakien peruuttamiseen liittyvät tilastot ovatkin esimerkki samoille numeroille annetuista erilaisista tulkinnoista, sillä Finger ja Baumgarten katsovat tapauksen kertovan säätelyn tarpeellisuudesta, Gruber sen tarpeettomuudesta.¹⁹³

Prostituutiokysymys määrittänyt itävaltalaisissa teksteissä julkisen terveyden ongelmaksi, jonka ratkaisemisessa valtio oli keskeisessä asemassa. Kirjoittajien näkemykset heijastavat jo vakiintunutta käsitystä valtion velvollisuudesta ylläpitää ja valvoa kansalaistensa terveyttä sekä sen kasvanutta roolia sosiaalipoliittisissa interventioissa.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Ks. esim. Gruber 1905, 10–13, 16–18, 20–23; Finger&Baumgarten 1909, 84–85.

¹⁸⁹ BUKLIJAS 2008, 572, 574–745; ÖBL 1815–1950, nide 1, 316–317; ÖBL 1815–1950, nide 2, 83. Fournierista esim. QUÉTEL 1990, 5, 131–136, CORBIN 1995, 113.

¹⁹⁰ *Die Vererbung der Syphilis* 1892.

¹⁹¹ Touaillon 1907, 15, 48, passim.

¹⁹² "[---], weil Statistiken theoretische Spielereien sind, abhängig von Land, Zeit, Kultur, Bildung und Behörde, öffentlicher Meinung, Mode und von sonstigen Ingredienzien des Zufalles."; Grün 1907, 41.

¹⁹³ Gruber 1905, 20; Finger&Baumgarten 1909, 84–85.

¹⁹⁴ Julkisterveydellisen ajattelun ja sosiaalhygienian kehityksestä ks. esim. LEHTONEN 1995a, 6–8, 17, 24, 31, 40, 43; MIKKELI 1995, 21; BARNES 2006, 3, 257–258; BALDWIN 1999, passim.; PORTER 1999, 73–77, 165; BYNUM 2006, 188, 229.

Sosiaalihygieenisessä ajattelussa terveys käsitettiin yksilön ja yhteiskunnan jaetuksi velvollisuudeksi, jonka takaamisesta valtio loppukädessä oli vastuussa.

*Die Gefahren der Prostitution für die öffentliche Gesundheit und die Moralität des Volkes sind so akut, dass das Staat die verdammte Pflicht und Schuldigkeit hat, dieses Übel, das nicht zu beseitigen ist, wenigstens einzudämmern.*¹⁹⁵

Näin painavin sanoin Grün toteaa valtion velvollisuutena olevan vähintään prostituutioon liittyvien ongelmien patoaminen. Sekä hän että myös säätelyä kannattavat Finger ja Baumgarten katsoivat valtion roolin yleisen terveyden suojelijana toteutuvan parhaiten kehittämällä prostituution säätelyä - tosin järjestelmää sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä täydentäen. Abolitionistit taasen katsoivat, ettei valtion tule säätelyn kautta implisiittisestikään legitimoida prostituutiota, vaan toimia uuden lainsäädännön sekä sosiaalipoliittisten toimien muodossa. Itävaltalaisten säätelyn vastustajien suhde valtioon on tutkimissani lähteissä lähtökohtaisesti positiivinen. Peter BALDWIN kirjoittaakin tämän asenteen vaihdelleen maasta toiseen paikallisista poliittisista traditioista riippuen. Siinä missä brittiläiset abolitionistit kannattivat *laissez-faire* -lähestymistapaa, on vahvan viranomaisroolin tukeminen luultavasti ollut luonnollista byrokraattisessa ja itsevaltaisessa Itävalta-Unkarissa. Vuosisadanvaihteen abolitionistit suhtautuivat toisaalta myös Euroopan laajuisesti aikaisempaa hyväksyvämmiin valtiointerventioon.¹⁹⁶ Toisaalta pelkkä viranomaisten aktiivisuus ei aina riittänyt. Sosiaalihygieeninen kaksoistavoite, terveyden suojelu sekä yksilön että valtion velvollisuutena, nousee esille Gruberin luennossa. Hänen mukaansa kaikki viranomaistoimet ovat riittämättömiä, ellei siveellinen herätys nouse kansasta itsestään.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Grün, 1907, 32. *Prostituution julkiselle terveydelle ja kansan moraalille aiheuttama vaara on niin akuutti, että valtiolla on kirottu [viittaa tehtävän epämieluisuuteen] tehtävä ja velvollisuus vähintäänkin padota tämä riesa, joka ei ole poistettavissa.*

¹⁹⁶ Ks. esim. Gruber 1905, 32–33; Grün 1907, 32; Touaillon 1907, 4, 19–20, 54; tutkimuksessa BALDWIN 1999, 390–392, 428.

¹⁹⁷ Gruber 1905, 14–15.

4.2. Syfilis ja tippuri naisen hahmossa

Tarkasteltaessa prostituoidun määrittämistä sairauden ja tartuntavaaran näkökulmasta kiinnittyy huomio prostituutioon liitettyihin uhkakuviin sekä näkemyksiin prostituoitujen kohtalosta ja elinkaaresta. Edellisissä prostituoitua kuvataan ennen kaikkea vaaratekijänä, vaarallisena kehona, jonka paikkaa yhteiskunnassa tulee jollakin tavalla kontrolloida uhan poistamiseksi. Jälkimmäisissä prostituoitu on sairauden määrittämänä hahmo, jolla on jo ennalta tiedetty kohtalo. Shannon BELLIN mukaan viktoriaanista oikeuslääketieteellistä diskurssia hallitsivatkin kuvat prostituoidusta joko tuhoutuneena ja pilaantuneena tai vaarallisena ja tartuntaa levittävänä kehona.¹⁹⁸ Näiden kahden näkökulman prostituoituihin ja sairauteen voidaan olettaa kietoutuvan teksteissä toisiinsa, sillä juuri prostituoitujen lähes itsestäänselvydeksi katsottu sairastuminen, oletettu sosiaalinen marginalisaatio ja jatkuva seksuaalinen kanssakäyminen lukuisten miesten kanssa tekivät heistä regulationistien, mutta myös monien muiden, silmissä sukupuolitautilien tärkeimmän lähteen.¹⁹⁹

Prostituoidun ja sukupuolitautilien yhteys kyseenalaistamattomana tosiasiana on selkeimmin esillä Grünin, Fingerin ja Baumgartenin sekä Gruberin teksteissä, vaikka myös Touaillon tunnustaa linkin olemassaolon. Touaillonin kohdalla erilainen oppialatausta kuitenkin ohjaa häntä käsittelemään sukupuolitautilien ja julkisen terveyden ongelmia nimenomaan lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Kolmen edellä mainitun kirjoittajan kiinnostukseen taasen vaikuttaa varmasti heidän lääketieteellinen asiantuntemuksensa ja tutkimustyönsä. Kaikissa kolmessa tekstissä sairaudesta tulee yksi prostituoidun ominaisuuksista ja määritteistä. Finger ja Baumgarten toteavat tautivaaran syntyvän automaattisesti, kun nainen ryhtyy prostituoiduksi:

[---], dass diese Gefahr schon in dem Momente besteht, wenn eine Frauenperson erwerbsmäßig die Prostitution ausübt, verlangen wir, das die Pflicht der Unterwerfung unter ärztliche Behandlung [---] für die

¹⁹⁸ BELL 1994, 44. BELL perustaa ajatuksensa Parent-Duchâtelet'n, William Actonin (1813–1875), Havelock Ellisin (1859–1839) ja Sigmund Freudin (1856–1939) kirjoituksiin sekä brittiläisen CDA -lajea pohtineen komission lausuntoihin.

¹⁹⁹ Ks. esim. BALDWIN, 1999, 357, 361; SPONGBERG 1997, 45; QUÉTEL 1990, 219; BYNUM 2006, 181;

*infolge der wahllosen Hingabe ihres Körpers eine stete Gefahr bergende Erwerbsprostituierte statuiert werde*²⁰⁰

Sairaus on näin ollen Fingerille ja Baumgartenille erottamaton osa prostituoituna elämistä. Koska prostituutio on myös selkeinten ymmärrettävissä oleva ja näkyvin sukupuolitautilien levittäjä, on valtiolla velvollisuus puuttua sen ilmentymiseen.²⁰¹ Äärimmäisessä muodossaan regulationistinen diskurssi käsittelikin prostituutiota vaarallisena, itse valittuna toimena, ja prostituoidun kehoa sairaana tai pilaantuneena hyödykkeenä.²⁰²

Myös sääteleyä vastustava Gruber kirjoittaa sukupuolitautilien tartuntavaaran olevan aina suurimmillaan silloin, kun ollaan tekemisissä prostituoitujen kanssa. Hän tosin pitää kaikkia vastustamiaan, ei-aviollisia suhteita riskitekijöinä. Jokainen prostituoitu, ja asiakkaat heidän mukanaan, sairastuu Gruberin mukaan enemmän tai myöhemmin, useimmat sekä tippuriin että syfilikseen. He myös elävät alkoholin ja vankilajaksojen värittämää, epäsäännöllistä elämää. Prostituoitunut saavuttavatkin tämän kuluttavan ja turmelevan elämänsä seurauksena keskimäärin vain 25 vuoden iän.²⁰³ Gruberin moralismi sekä tekstin ensimmäisen painoksen jälkeen siistimistä vaatinut, voimakas retoriikka tulevat esille juuri hänen kuvauksissaan prostituoitujen karusta kohtalosta. Kertoessaan eräästä Madridissa kohtaamastaan nuoresta naisesta Gruber toteaa tämän naiivin iloisen, ”pienen eläimen” olleen täysin tietämätön kohtalostaan:

*Das arme Geschöpf ahnte freilich auch nicht, dass es in wenigen Jahren ein Häufchen ekelhafter Unrath sein werde, der in irgend einem Winkel verendet.*²⁰⁴

Sairaus ja varhainen kuolema turmeluksen ja alennuksen tilassa ovat Gruberille osa prostituoidun määritelmää sekä hinta sukupuolikunnian menetyksestä. Ajatus sukupuolitaudeista syntisen elämän rangaistuksena, vaikutti vielä 1800- ja 1900 -

²⁰⁰ Finger&Baumgarten 1909, 98. [---] koska vaara syntyy jo sillä hetkellä, kun nainen [alkaa] harjoittaa prostituutiota elinkeinonaan, vaadimme, että velvollisuudesta lääkärihoitoon alistumiselle tehdään sitova [laillinen] velvoite ammattiprostituoiduille, jotka kehonsa valikoimattoman antamisen kautta aiheuttavat jatkuvan vaaran.

²⁰¹ Finger&Baumgarten 1909, 78

²⁰² BALDWIN 1999, 361.

²⁰³ Gruber 1905, 12–13, 30. Tavasta argumentoida kaikkien prostituoitujen sairastuvan enemmän tai myöhemmin ks. QUÉTEL 1990, 219.

²⁰⁴ Gruber 1905, 31. *Onneton olento ei tosin arvannut myöskään sitä, että se tulisi muutamassa vuodessa olemaan kasa vastenmielistä jätettä, ja kuolisi hitaasti jossakin nurkassa.*

lukujen vaihteessa ihmisten asenteisiin, ja jopa hoidon periaatteisiin. Gruberin tapauksessa kysymys ei toisaalta ole kristillisten moraalikäytäntöjen, vaan hygienian lakien rikkomisesta. Vaikka bakteriologian kehitys tuotti entistä enemmän tietoa tautien tartuntatavoista, katsoivat monet hygieenisten periaatteiden koskevan koko ihmisen elämäntapaa, sekä henkistä että ulkoista puhtautta. Laajasti ymmärretty hygienia oli perusluonteeltaan siveellistä, oppia oikeista ja vääristä toimintatavoista. Tässä hengessä myös Gruber toteaa moraalien ja hygienian olevan erottamattomat.²⁰⁵ Moralisoinnin värittämien näkemysten esittämisen voi myös katsoa toimineen sekä perusteluna prostituution vaarallisuudelle että varoituksena muille naisille. Ajan yhteiskunnalliselle kirjoittelulle tyypillinen misogynia ja sukupuolistereotyyppit tulivat vahvasti esiin juuri sukupuolitauteja koskeneessa kirjallisuudessa.²⁰⁶ Lisäksi Gruberin synkät näkemykset prostituoitujen kohtalosta kertovat jälleen mielenkiintoisella tavalla säätelyn poistamista kannattaneiden kirjoittajien keskinäisistä eroista. Siinä missä Touaillon korostaa prostituoitujen syrjäytymisen estämistä ja sosiaalisen liikkuvuutta, tarkastelee Gruber heitä lähinnä taudinkantajina ja kansallisen tulevaisuuden kannalta tärkeän siveellisyyden vaarantajina.²⁰⁷

Kulttuurihistorioitsija Mary SPONGBERG on todennut prostituoidun ja syfiliksen muuttuneen lähes toistensa synonyymeiksi 1800-luvun brittiläisissä lääketieteellisissä teksteissä. Ajatus on varsin kirjaimellisesti sovellettavissa Heinrich Grünin pohdintoihin.²⁰⁸ Osaksi tähän vaikuttaa hänen sanaleikkejä ja metaforia suosiva, värikäs kirjoitustyylinsä. Grün tuntuu käyttävän sukupuolitauteiden nimiä ja prostituoitua keskenään vaihdettavissa olevina sanoina. Kuvatessaan paikkoja, joihin prostituutio-ongelmaa ratkovan komission tulisi tutustua, Grün toteaa heidän voivan tutkia niissä syntymäisillään olevan syfiliksen tapoja ja käytäntöjä.²⁰⁹ Vielä selkeämmin yhteys tulee esille katkelmasta, jossa Grün kertoo syfiliksen ja tippurin kulkevan iltaisin suurkaupungin kaduilla:

²⁰⁵ Gruber 1905, 46–47. Tutkimuksessa LEHTONEN 1995a, 11, 40–41, 43–44. MIKKELI 1995, 17–18, BALDWIN 1999, 356. Ks. myös esim. BARNES 2006, 92–96.

²⁰⁶ BALDWIN 1999, 470; BYNUM 2006, 179. Wienissä potilaiden hoitoon saattoi vaikuttaa 1800-luvulla hallitsevaksi hoitotieteeksi muodostunut terapeuttinen nihilismi, joka joissakin tapauksissa johti suoranaiseen potilaiden laiminlyöntiin. JOHNSTON 1972, 224, 228.

²⁰⁷ Abolitionismin eri suuntauksista ks. esim. CORBIN 1990, 234; JUŠEK 1994, 136; BALDWIN 1999, 386.

²⁰⁸ SPONGBERG 1997, 6, 45.

²⁰⁹ Grün 1907, 2.

*Ich kann mich nicht helfen, es muss gesagt werden, dass auf den Hauptstassen der Grosstadt die Syphilis und die Gonorrhö vor den Augen der ganzen Welt allabendlich spazieren geht.*²¹⁰

Sairaudet ottavat erityisesti ihmisvilinään hukkuvien, säätelyn ulkopuolella toimivien prostituoitujen hahmon. Salaprostituoitujen muodostama vaara ei ollutkaan vain moraalinen, vaan monet katsoivat heillä olevan avainrooli sukupuolitautilien leviämässä.²¹¹ Tartuttajiensa tavoin Grün kuvaa sukupuolitaudit osaksi kasvavan ja teollistuvan kaupungin katukuvaa ja sen sosiaalisia ongelmia. Prostituoitun hahmossa hän laittaa taudit liikkumaan Wienin kaduilla ja asumaan sen taloissa. Prostituoitu symboloikin Joachim SCHLÖRIN mukaan 1800- ja 1900-lukujen kulttuurisessa kuvastossa kuolemaa ja sairautta. Hänen kaduilla hiipivä hahmonsansa oli osa suurkaupungin yötä ja sen huvituksia, joita monet pitivät sivilisaation tuhon ja dekadenssin airuena.²¹² Sukupuolitaudit olivat kuin hinta kaupungin pimeällä puolella vaanineen vaarallisen seksuaalisuuden pauloihin lankeamisesta. Toisaalta Grünin tapa sijoittaa syfilis ja tippuri kaduille ja yksityisasuntoihin kertoo hänen bordellijärjestelmälle antamastaan tuesta. Tehokas sukupuolitautilien kontrolli olisi Grünin mukaan mahdollista järjestää tiukasti valvotuissa oloissa. Vertailun vuoksi todettakoon Touaillonin ja Gruberin pitävän tilannetta täysin päinvastaisena ja bordelliprostituoituja suurten asiakasmäärien ja sairauden piilottelun seurauksena kaikista sairaimpina.²¹³

Sukupuolitautilien asettaminen erottamattomaksi osaksi prostituoitua ja prostituutiota herättää kysymyksen asiakkaina olleiden miesten roolista. Mistä prostituoitut saivat tautinsa? Miesten osuus sukupuolitautilien ongelmaan ja prostituution laajuuteen oli 1800-luvun regulationistien keskusteluissa esillä ollut, mutta kuitenkin pitkälti ohitettu kysymys. Tämä näkökulma tuli osaksi laajempaa debattia vasta vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla abolitionistisen kritiikin, säätelyn tehottomuutta koskeneiden näkemysten ja ennen kaikkea syfilikseen liitettyjen pelkojen kautta.²¹⁴ Jo aiemmin tunnettu ajatus syfiliksen mahdollisesta periytyemisestä nousi lääketieteellisen huomion

²¹⁰ Grün 1907, 26. *En voi estää itseäni, vaan tämä on sanottava ääneen: syfilis ja tippuri kävelevät joka ilta suurkaupungin kaduilla koko maailman silmien edessä.*

²¹¹ BALDWIN 1999, 375. Wieniläisissä teksteissä esim. Grün 1907, 17, 25–26; Finger&Baumgarten 1909, 76, 106.

²¹² SCHLÖR 1998, 206.

²¹³ Gruber 1905, 18, 35; Touaillon 1907, 3, 12.

²¹⁴ BALDWIN 1999, 420–422; SPONGBERG 1997, 143.

kohteeksi 1870-luvulla ja herätti seuraavalla vuosikymmenenä pelkoa lääketieteen ja hygienian asiantuntijoiden, mutta myös muiden yhteiskunnallisista kysymyksistä kiinnostuneiden, keskuudessa. Perinnöllinen syfilis oli osa väestön määrää sekä laatua koskenutta huolta aikakaudella, jolloin terveydestä puhuttiin yleisesti kansakuntien elämän ja kuoleman kysymyksenä. Uhaksi koettiin erityisesti degeneraatio, henkinen ja fyysinen rappeutuminen, jonka pelättiin periytyvän. Degeneraatioajatus ammensi luonnonvalintaa moderniin yhteiskuntaan soveltaneesta sosiaalidarvinismista, evoluutiopsykologiasta sekä 1800-luvun loppupuolella eri aloilla vaikuttaneesta ajatusvirtauksesta, jossa käyttäytymisen ja luonteen määrääviä tekijöitä etsittiin perimästä ja ihmisen biologiasta.²¹⁵ Perinnöllinen syfilis oli tulevien sukupolvien vaarantaja, jolla saatettiin selittää sekä rikollisuus, seksuaalisina perversioina pidetyt tavat että prostituutio. Arkkityyppinen syfiliksen uhri oli infantiili, fyysisesti heikko ja ruma. Konkreettisten terveydellisten huoltien ohella perinnöllisen syfiliksen pelkoa voidaan lähestyä keskiluokan poliittisen ja seksuaalisen epävarmuuden symbolina. Esikaupungeista ja palvelijoiden huoneista leviävä tauti asetti vaaraan koko suvun, rodun ja kansan tulevaisuuden. Se myös korosti uudella tavalla miesten vastuuta sukupuolitautilien leviämisessä. Kiistaa aiheuttivatkin kysymykset periytymisen tarkemmasta mekanismista sekä siitä, kummalta vanhemmalta saatuna syfilis oli vaarallisempi.²¹⁶

Wienissä huomiota miesten roolille sukupuolitautilien, ja erityisesti syfiliksen leviämisessä saattoi syfiliksen periytymiseen liittyneen tutkimuksen lisäksi lisätä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa kukoistanut ihmisen seksuaalisuutta koskenut keskustelu ja tutkimus. Myös prostituoiduilla asioimisen yleisyys ja sosiaalinen hyväksyttävyys ylempien yhteiskuntaluokkien miesten keskuudessa on voinut johtaa miesten roolin problematisointiin. Toisaalta se on myös voinut toimia tehokkaana esteenä näitä seksuaalisia etuoikeuksia uhanneille uudistuksille..²¹⁷ Itävaltalaisissa prostituutidebatin teksteissä miehille joka tapauksessa tarjotaan osasyllisyyttä sukupuolitautiongelmaan. Sekä Grün, Finger ja Baumgarten että Touaillon toteavat heidän levittävän tauteja ja

²¹⁵ CORBIN 1995, 112, 117–119; PAUL 1995, 1-8; PORTER 1999, 169; SPONGBERG 1997, 157; BURROW 2000, 96–100. Ks. myös LEES 1985, 136–148.

²¹⁶ CORBIN 1990, 262–263; QUÉTEL 1990, 166–170; HAKOSALO 1991, 191–192; CORBIN 1995, 112, 114–119, 121–122; SPONGBERG 1997, 148–155; PORTER 1999, 169; BYNUM 2006, 181. Syfiliksestä kirjoittaneet erottivat yleensä toisistaan synnynnäisen (kohdussa saadun, *congenital*) ja perinnöllisen (*hereditary*) syfiliksen.

²¹⁷ JOHNSTON 1972, 118 ; JUŠEK 1989, 123-125; MADERTHANER & MUSNER 2008, 65; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 215-216

prostituotujen saavan tartuntoja heidän kauttaan. Touaillon siirtää vastuun tautien leviämisestä prostituotujen asiakaskunnalle ja toisaalta prostituotujen yhteisasumiselle:

*Woher erwerben denn die Prostituierten die Geschlechtskrankheiten?
Von den Männern, welche sie besuchen oder von den Kolleginnen, mit
denen sie zusammen wohnen.*²¹⁸

Touaillonin näkemys on tarkastelemistani kirjoittajista kaikkein jyrkinten miesten vastuuta korostava. Vaimonsa Christine Touaillonin ansioista hän oli alttiina feministiselle ajattelulle. Lisäksi hän piti yleisemminkin sukupuolitauteja kaikkien asiana ja koko kansan ongelmana eikä vain prostituutioon liittyvänä kysymyksenä.²¹⁹ Prostituotujen asettamisen uhrin asemaan voi katsoa myös tukevan hänen pyrkimyksiään näiden oikeusturvan parantamiseksi ja uudelleen integroimiseksi yhteiskuntaan.

Myös Finger ja Baumgarten toteavat tautien leviävän miesten kautta, mutta heille sairas prostituoitu on aina miestä vaarallisempi. Tämä johtuu prostituoidun kehon rakenteesta, joka sallii hänen jatkaa elinkeinonsa harjoittamista myös sairastumisen jälkeen. Prostituoidun keho on näin ollen sairastuessaan mieskehoa vaarallisempi, ja ikään kuin jo valmiiksi sukupuolitaudin kanssa fysiologisesti yhteensopiva:

*[---], daß die venerisch erkrankte Prostituierte weit gefährlicher ist, als der infizierte Mann, da schon aus physiologischen Gründen die Geschlechtsfunktion des Mannes eine beschränkte ist, während die Prostituierte trotz ihrer geschlechtlichen Erkrankung lange unge hindert ihr Gewerbe intensiv zu betreiben in der Lage ist.*²²⁰

Ajatusta naiskehosta sukupuolitautilähteenä pidettiin Mary SPONGBERGIN mukaan lähes itsestäänselvytenä varhaismodernissa lääketieteellisessä kirjallisuudessa. Hän kirjoittaa huomion siirtyneen 1800-luvulla koko naissukupuolesta prostituotuihin, jotka

²¹⁸ Touaillon 1907, 4. *Mistä sitten prostituoidut saavat sukupuolitautilähteenä? Heidän luonansa vierailevilta miehiltä tai/vai kollegoiltaan, joiden kanssa he asuvat.* Ks. myös Finger&Baumgarten 1909, 74, 112.

²¹⁹ Touaillon 1907, 4-12, 15-16.

²²⁰ Finger&Baumgarten 1909, 74. *[---] että sukupuolitautilähteenä sairastava prostituoitu on paljon vaarallisempi kuin tartunnan saanut mies, sillä miehen sukupuolinen toiminta on rajallista jo fysiologisestiakin syistä. Prostituoitu sen sijaan on sukupuolisesta sairastumisestaan huolimatta pitkään kyvykäs harjoittamaan elinkeinoaan intensiivisesti.*

seksuaalisina naisina olivat jo itsessään poikkeavina pidettäviä.²²¹ Perinnöllisen syfiliksen saama pieni huomio Fingerin ja Baumgartenin tekstissä on sinänsä huomionarvoinen ajatellen Fingerin roolia Alfred Fournierin teoksen kääntäjänä. Yksi selitys tälle vähäiselle huomiolle lienee se, että Fingerin ja Baumgartenin tekstissä keskitytään nimenomaan säätelyjärjestelmän reformiin. Teksti on yhteistyön tuotos, ja siinä olevien julkiselle paikalle sopivaa käytöstä pohtivien ja prostituoitujen asumiseen puuttuvien osioiden voisi ajatella olevan lähtöisin poliisikomisario Baumgartenin pohdinnoista. Fingerin ja Baumgartenin tavoin säätelyä kannattanut Grün puhuu hankin miehistä sukupuolitautilien levittäjinä ja prostituoiduista näiden uhreina. Ristiriitaiseen tapansa hän myöhemmin kääntää asetelman pääläelleen. Perinteiselle regulationistiselle diskurssille tyypillinen näkemys asiakkaasta uhrina ja prostituoidusta sairauden lähteenä pitää täten tiukasti pintansa wieniläisten säätelyn kannattajien keskuudessa.²²²

Perinnöllisen syfiliksen pelko on muista kirjoittajista poiketen Gruberin argumentaation kulmakiviä. Tämä on toisaalta varsin luontevaan, kun muistetaan sosiaalihygienian ja kansanterveyden olleen Gruberin erikoisalaa, ja huomioidaan hänen kiinnostuksensa perinnöllisyyttä ja rotuhygieniaa kohtaan. Luennossaan Gruber siirtää vastuuta miehille juuri niin kutsutun viattomien syfiliksen levittäjinä. Sen uhreiksi eivät joudu ainoastaan prostituoitu ja asiakas, vaan myös sadattuhannet syyttömät naiset sekä tulevat sukupolvet:

*Bedenkt man, dass es sich bei der Prostitution nicht blos um die Gesundheit der Prostituierten und ihrer Kunden, die schließlich ihr Geschick selbst verschulden, sondern auch um die Gesundheit von Hunderttausenden von unschuldigen Frauen und Leben und Gesundheit der Nachkommenschaft handelt, [---]*²²³

Gruber kiinnittää huomiota myös toiseen, harmittomampana pidettyyn sukupuolitautiin, tippuriin, jonka aviomiehet siirtävät viattomille vaimoilleen tehden näistä pahimmassa tapauksessa hedelmättömiä. Nationalistisen Gruberin näkemykset miesten vastuusta

²²¹ SPONGBERG 1997, 2-3, 6, 10-11., 45.

²²² Grün 1907, 17, 25-26.

²²³ Gruber 1905, 14. *On huomioitava, ettei prostituutiossa [prostituutiokeskustelussa] ole kysymys pelkänsään prostituoitujen ja heidän asiakkaidensa terveydestä - nämä molemmat ovat lopulta itse syyppäitä kohtaloonsa - vaan myös satojentuhansien viattomien naisten sekä tulevien sukupolvien elämästä ja terveydestä[---].*

liittyvätkin ennen kaikkea huoleen tulevista sukupolvista, joiden degeneraatio ja sairaus vaarantaisivat hänen visionsa uuden siveellisen ajattelun kautta syntyvästä, paremmasta yhteiskunnasta, rodusta ja ihmisestä.²²⁴ Kehitysusko ja rappion pelko väänsivät Gruberin mielessä kättä. Tekstissä kuvastuvat sekä 1800-luvulle tyypillinen edistysajattelu, usko jatkuvaan tieteelliseen, tekniseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen että tämän kehitysuskon horjumisen vuosisadan vaihteessa. *Fin de siècle*'n kulttuuri-ilmapiiiri olikin aistittavissa myös Wienissä, jossa taiteilijat ja kirjailijat keisarikunnan sosiaalisten ongelmien keskellä käänsivät huomionsa ihmisen psyykeen, uniin ja seksuaalisuuteen.²²⁵ Gruber taasen pitää vaarallisena juuri näiden uusien seksuaalisuuskäsitysten leviämistä sekä laiskistavaa kaupunkielämää siveettömine huveineen.²²⁶

4.3. Sukupuolitaudit koko kansan vitsauksena

Sosiaalihygieeninen ajattelu ja lääketieteessä tapahtuneet muutokset näyttäytyivät 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa uudenlaisina ehdotuksina sukupuolitautilien ja prostituution ongelman ratkaisemiseksi. Bakteriologinen vallankumous asettikin julkisen terveyden strategiat uuteen tarkasteluun tuottamalla tietoa tautien synty- ja leviämismekanismeista sekä auttamalla kohdistamaan toimenpiteet entistä tehokkaammin. Lisäväriä uudet ajatukset toivat ensisijaisesti abolitionismin, mutta myös regulationismin toiseen aaltoon kyseenalaistaen vanhanmallisen säätelyn tehokkuuden aikaisempaa vapaamuotoisempien sukupuolisuhteiden, salaprostituution ja sukupuolitautilien uhan määrittämässä teollistuneessa kaupunkiympäristössä.²²⁷ Regulationistien tavoitteena oli luoda ensisijaisesti terveydellisiin näkökohtiin perustuva, aikaisempaa kattavampi ja tarkempi kontrolli. Viholliseksi käsitettiin tautien aiheuttajat, ei synty tai siveettömyys. Ehdotetut ratkaisut kuitenkin poikkesivat toisistaan: Grünin mielessä välkkyi ajatus bordellista, jossa sekä asiakkaat että prostituoidut olisivat sukupuolitaudeista puhtaita. Finger ja Baumgarten taasen tarjosivat varsin vapaaseen asumiseen perustuvaa säätelyä,

²²⁴ Gruber 1905, 7-9, 14, 43-44.

²²⁵ NISBET 1994, 171, 175; HANÁK 1998, xxiii, 63-64, 66-68; SALMI 2008, 124.

²²⁶ Gruber 1905, 37-39, 42-43.

²²⁷ CORBIN 1990, 246, 254, 262-263; LEHTONEN 1995, 213-214; BALDWIN 1999, 425-428; BARNES 2006, 257-258.

joka rakentuisi terveydellisille näkökohdille siveyspoliisin toimien jäädessä taka-alalle.

228

Vanhasta säätelystä erottuvaa, uudenlaista lähestymistapaa sukupuolitautiongelmaan edustivat wieniläisessä keskustelussa erityisesti ajatukset sukupuolitautilien tietoisesta tartuttamisesta saattamisesta rangaistuksenalaiseksi teoksi, ja tämän rangaistavuuden rajojen pohdinta. Ajatus sukupuolitautilien tartuttamisen kriminalisoinnista vaihtoehtona säätelylle oli erityisesti abolitionistien suosiossa.²²⁹ Wieniläisessä 1900-luvun alun keskustelussa siitä puhuivat kuitenkin myös säätelyn kannattajat Grün sekä Finger ja Baumgarten. Heille kriminalisointi oli vaihtoehto lääkärintarkastusten ulottamiselle prostituoitujen asiakaskuntaan.²³⁰ Ehdotuksessa näkyi sosiaalihygieeninen, laaja-alainen ajattelu, joka yksittäisen ongelma-alueen, kuten prostituution, sijaan pyrki vaikuttamaan koko yhteiskuntaan. Erityisen vahvan sijan ajatus tietoisesta tartuttamisesta saa Touaillonin pohdinnoissa. Uuden lainsäädännön ja koko väestön kattavan toimintaohjelman suunnittelu sukupuolitautilien torjumiseksi onkin yksi hänen kirjoituksensa pääpainopisteistä. Inspiraatiota Touaillon on oman oikeustieteellisen asiantuntemuksensa ohjaamana hakenut esimerkiksi norjalaisesta lainsäädännöstä.²³¹

Touaillonin suunnitelma sukupuolitautilien torjumiseksi korostaa tartuntojen torjumista kaikissa tapauksissa, ei pelkästään silloin, kun kyse on prostituutiosta:

Selbstverständlich gehen diese Vorschläge weit über die bloße Verhütung der Infektion bei Prostituierten hinaus. Allein ein spezielles Mittel für diese Fälle allein gibt es nicht und die Unterdrückung der

²²⁸ Grün 1907, 47; Finger&Baumgarten 1909, 76, 80-82. Ks. myös esim. QUÉTEL 1990, 242; BALDWIN 1999, 419-422.

²²⁹ BALDWIN 1999, 430-431. Ajatus sukupuolitautilien tartuttamisesta kriminalisoinnista oli esitetty jo wieniläisen prostituutidebatin varhaisessa vaiheessa; JUŠEK 1994, 103.

²³⁰ Wieniläiset kirjoittajat Grüniä lukuun ottamatta torjuvat yksikantaan prostituoitujen asiakkaisiin kohdennettavat lääkärintarkastukset. Heidän mukaansa ne vain karkottaisivat asiakkaat muualle; Gruber 1905, 25, 36; Grün 1907, 27, 47; Touaillon 1907, 14; Finger&Baumgarten 1909, 112-114.

²³¹ Touaillon 1907, 7-9, 15-16, 63. Pohjoismaissa abolitionismi oli johtanut koko kansan kattaneeseen, valtiojohtoiseen lähestymistapaan, jota BALDWIN kutsuu nimellä *sanitary statism*. Kaikilla kansalaisilla oli sukupuolitautiliin sairastuessaan velvollisuus hakeutua hoitoon, joka oli ilmaista. Tartunnoista tehtiin ilmoitus, ja tietoinen tartuttaminen oli rangaistavaa. BALDWIN käyttää ruotsalaisia esimerkkejä, mutta Touaillonin lainaama norjalainen lainsäädäntö sisältää samat elementit; BALDWIN 1999, 400-401.

*geschlechtlichen Infektionskrankheiten ist überhaupt und nicht bloß bei Prostituierten geboten.*²³²

Koko kansan vitsauksena sukupuolitautilien ehkäisy koski Touaillonin mielestä kaikkia. Tietoisien tartuttamisen rangaistavuuden ohella hän pitääkin tarpeellisena myös muita universalistisia toimia. Pidätetty tarttumataudin kantaja on hänen mukaansa määrättävä hoitoon, josta kieltäytyminen on tehtävä rangaistavaksi. Lisäksi maksuttoman hoidon saatavuutta tulisi helpottaa ja sukupuolitaudit sisällyttää sairauskassojen korvausvelvollisuuden piiriin. Lääkäreille Touaillon vaatii velvollisuutta ilmoittaa syfilistapaukset. Vastapainona sairastuneilla tulisi velvoite hakeutua itse hoitoon. Koko väestön kattavan lähestymistavan hän toivoo kenties helpottavan sukupuolitautilidiagnoosiin liittyntä leimautumisen pelkoa.²³³ Touaillonin universalismi haastaa ajatuksen sukupuolitaudeista lähinnä prostituoituihin ja alamaailmaan liittyvinä sairauksina ja prostituoiduista niiden pääasiallisina levittäjinä. Hän toteaaakin, etteivät prostituutioon liitetyt ongelmat olleet väistämättömiä, vaikka prostituutio itsessään oli ilmiönä välttämätön.²³⁴ Prostituution ja syfiliksen välinen linkki oli siis rikottavissa. Mielikuvien sairas ja vaarallinen irrottaminen prostituoidun hahmosta tuki myös Touaillonin tekstissään tavoittelemaa prostituoitujen sosiaalisen syrjäytymisen torjumista.

Lääkäreiden ja lääketieteen voimistunut kytkös kansallisvaltion 1800-luvun loppupuolella sekä sen herättämä keskustelu lääkäreiden asemasta ja ammatillisista periaatteista näkyivät myös wieniläisen prostituutiodebatin pohdinnoissa. Julkisen terveyden järjestelyt lisäsivät toisaalta lääkäreiden yhteiskunnallista valtaa ja statusta, toisaalta velvollisuuksia. Osa koki etuoikeutensa uhatuiksi uusien, vapaata hinnoittelua rajoittaneiden maksujärjestelyjen takia.²³⁵ Esimerkiksi Finger ja Baumgarten kiinnittävät huomiota poliisin palveluksessa olleiden lääkäreiden palkkioihin, joiden tulisi heidän mukaansa olla riittävän suuria korvaamaan prostituoitujen tutkimiseen

²³² Touaillon 1907, 11–12. *Nämä ehdotukset ulottuvat tietysti paljon pelkkää prostituoitujen saamien tartuntojen patoamista pidemmälle. Mitään erityistä keinoa pelkästään näille tapauksille ei ole olemassa ja sukupuolisten tartuntatautiin kukistamista esitetään ylipäättään eikä pelkästään prostituoituihin kohdistuen.*

²³³ Touaillon 1907, 5–11, 26–27, 52–54. Yleisesti ottaen kysymys vapaaehtoisesta hoitoon hakeutumisesta jakoi wieniläisiä kirjoittajia. Grün sekä Finger ja Baumgarten perustelevat säätelyn tarpeellisuutta sillä, ettei yhteiskunta sukupuolitautilien kohdalla ole tähän vielä kypsä; Gruber 1905, 36; Grün 1907, 17; Finger&Baumgarten 1909, 86, 106.

²³⁴ Touaillon 1907, 4.

²³⁵ BYNUM 2006, 215–217, 229–230; STAUTER-HALSTED 2011, 271–272, 274.

käytetyt työtunnit, tartuntariski sekä mahdollinen muiden asiakkaiden menetyt.²³⁶ Tulotason ohella lääkäreiden riippumattomuuden ja luottamuksellisen potilassuhteen katsottiin olevan vaarassa viranomais- ja vakuutustoimintaan sekaantumisen johdosta. Niinpä myös Touaillon pohtii ehdottamansa ilmoitusvelvollisuuden suhdetta vaitiolovelvollisuuden periaatteisiin.²³⁷ Hänen suunnitelmansa sivusi herkkää aihepiiriä, sillä juuri vuosisadan vaihteen sukupuolitautiluoli (erityisesti viattomien syfilis) oli tärkeä tekijä vaa'an kallistumisessa luottamuksellisuuden asteittaiseen höllentämiseen.²³⁸ Näin sukupuolitaudit muuttivat käsityksiä lääkäri-potilas-suhteista myös prostituution säätelyn ulkopuolella.

Prostituutiokeskustelu liittyi 1900-luvun alussa myös ajatukseen uudenlaisesta seksuaalikasvatuksesta ja -valistuksesta. Touaillonille sukupuolitautiluononteesta, oireista, vaaroista ja ehkäisystä kertominen sekä julkisella neuvonnalla että kouluopetuksessa on osa hänen uutta toimintamalliaan.²³⁹ Myös Gruber huomauttaa prostituutioon ja sukupuolitautiluonongelmaan voitavan vaikuttaa epäsuorasti molempiin sukupuoliin kuuluviin nuoriin kohdistetulla seksuaalivalistuksella:

Indirekt kann sehrviel geschehen durch rechtzeitige Aufklärung der geschlechtsreif werdenden Jugend beiderlei Geschlechtes über Physiologie, Hygiene und Moral des Geschlechtlebens, [---]²⁴⁰

Näitä pohdintoja voidaan pitää jossakin määrin vallankumouksellisina, sillä ne tuovat tabuna pidetyn seksuaalisuuden julkisen keskustelun ja opetuksen kohteeksi. Erityisesti tyttöjen mahdollinen ottaminen tämän valistuksen piiriin on saattanut vaikuttaa radikaalilta. Vielä 1800-luvun lopulla seksuaalisuudesta kirjoittivat tyypillisesti lähinnä lääkärit ja muut asiantuntijat monimuotoisten kiertoilmausten kautta. Toisaalta uusi seksuaalikasvatus lisäsi potentiaalisesti asiantuntijoiden valtaa ihmisten yksityiselämässä oikean ja väärän seksuaalisuuden erottelujen opettamisen kautta. Näin seksuaalivalitus voidaan liittää 1800-luvun lopulla Wienissäkin voimakkaasta

²³⁶ Finger&Baumgarten 1909, 116.

²³⁷ Touaillon 1907, 7-11.

²³⁸ BALDWIN 1999, 442-446. Grün perustelee vaitiolovelvollisuudesta joustamista kertomalla varoittavat tarinat sekä sairastuneesta prostituoidusta, joka hoitojen lomassa jatkoi elinkeinonsa harjoittamista että katutyön tartuttaneesta miehestä. Grün 1907, 25-26.

²³⁹ Touaillon 1907, 9.

²⁴⁰ Gruber 1905, 35. *Epäsuorasti voidaan saada paljon aikaan käyttämällä oikea-aikaista, molempiin sukupuoliin kuuluville, sukukypsiksi tuleville nuorille suunnattua, sukupuolielämän fysiologiaa, hygieniää ja moraalialia käsittelevää valistusta.* Ks. myös Finger&Baumgarten 1909, 76.

kehittyneeseen seksuaalisuuden tutkimukseen, jonka yhtenä tarkoituksena oli poikkeavuuksien määrittely.²⁴¹ On myös hyvä muistaa, etteivät ehdotukset seksuaalikasvatuksesta välttämättä liittyneet seksuaaliseen tai yhteiskunnalliseen liberalismiin. Esimerkiksi Gruberin tapauksessa valistuksen oli tarkoitus tukea hänen kampanjaansa ei-aviollisesta seksistä kieltäytymiseksi ja seksuaalisuuden asettamiseksi ennen kaikkea suvunjatkamisen palvelukseen.²⁴²

Huolimatta lääketieteessä tapahtuneista muutoksista ja uudenlaisista ehdotuksista sukupuolitautilien torjumiseksi säilyi prostituoidun vartalo 1900-luvun alun itävaltalaisessa keskustelussa sairauden paikkana ja tartuntojen solmukohtana.²⁴³ Ajattelumallia kuvastaa hyvin tapa, jolla kirjoittajat kertovat sairaiden prostituoitujen piilottelevan tautinsa ulkoisia merkkejä ja pakoilevan tarkastuksia. Ensioletuksena näyttäisikin yhä olleen prostituoidun kehon sairaus - mikäli ulkoisia jälkiä taudista ei näkynyt, oli ne kosmeettisesti häivytetty tai tauti (syfilis) jo siirtynyt oireettomaan vaiheeseen.²⁴⁴ Prostituutiokysymyksen ajankohtaisuutta korosti pelko syfiliksen perinnöllisyydestä sekä se, ettei tautiin ennen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppua ollut luotettavaa parannuskeinoa. Prostituution säätelyn jatkaminen saattoi samanaikaisesti tuntua välttämättömältä, mutta toimenpiteenä silti riittämättömältä. Bakteriologian korostama taudinaiheuttajien torjunta lähensi regulationisteja ja abolitionisteja toisiinsa ja ohjasi kirjoittajia sosiaalihygienian hengessä etsimään ongelmaan uudenlaisia, laaja-alaisia ratkaisuja.²⁴⁵ Pohdittavaksi tulivat ehdotukset uuden, sukupuolitauteja koskevan lainsäädännön luomisesta, lääkärintarkastusten ulottamisesta asiakkaisiin, lääkärin ilmoitusvelvollisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta. Omanlaistaan jatkuvuutta prostituutio-ongelman analysoinnissa taasen edustivat moraliargumentit. Moraalinen puhtaus olikin erottamaton osa aikakauden hygieenistä ajattelua. Niinpä esimerkiksi perinnöllisen syfiliksen pelossa ei ollut kysymys pelkästään fyysisestä terveyden uhasta vaan kunniallista elämää ohjaavien periaatteiden ja moraalin rappiosta, joka uhkasi siirtyä seuraaviin sukupolviin. Perinnöllisyys muuttui 1800-luvun lopulla koko prostituution ilmiötä selittäväksi tekijäksi.

²⁴¹ PORTER & TEICH 1994, 12-13, 15; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 115-117.

²⁴² Gruber 1905, 33-34, 37-38, 41-44.

²⁴³ SPONGBERG 1997, 101; BALDWIN 1999, 422.

²⁴⁴ Gruber 1905, 25; Grün 1907, 16; Touaillon 1907, 13. Touaillon tosin tulkitsee halun piilottaa sairaus kumpuavan säätelyn periaatteista - prostituoidut haluavat välttää pakkohoidon sairaalassa ja pelkäävät elinkeinonsa menetystä.

²⁴⁵ BALDWIN 1999, 419-428.

5. Prostituutio yksilön ominaisuutena

5.1. Syntymästään piloilla

Prostituutiota pidettiin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa tärkeimpänä perinnöllisen syfiliksen levittäjänä, mutta kasvavissa määrin myös seurauksena perityistä ominaisuuksista. Sosiaalisille ongelmille ja yksilöiden käytökselle etsittiin aikakaudella yleisesti selitystä perimästä sekä muista yksilön valintojen ulottumattomissa olevista biologisista ja psykologisista tekijöistä, joiden saatettiin ajatella määräävän sekä ihmisen luonteen, henkiset kyvyt että moraalin. Samalla luonnontieteiden odotettiin vastaavan yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Poikkeavuuksien määrittelyyn ja luokitteluun pysyvien ominaisuuksien avulla pyrkivät useat rinnakkaiset tutkimusalat, kuten antropologiasta ja biologiasta ammentaneet rotuopit, seksologia, eugeniikka, psykologia sekä kriminaaliantropologia.²⁴⁶ Prostituutiodebattiin otettiin niistä aineksia osanottajien asiantuntemuksen mukaan. Keskeiseksi muodostuivat teoria synnynnäisestä prostituoidusta sekä yleisemmän tason ajatus prostituutiosta degeneraation seurauksena. Tämän rappion aiheuttajasta, ei tosin ollut yksimielistä näkemystä. Yksi aikakauden keskeisistä kysymyksistä olikin, kumpi lopulta määräsi yksilön ominaisuudet, perimä vai ympäristö.²⁴⁷

Ajatus degeneraation, fyysisen ja psyykkisen rappeutumisen, tuottamasta prostituutiosta kiteytyi lääketieteellisen ja kriminaaliantropologian piirissä 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä teoriaksi synnynnäisestä prostituoidusta. Jo prostituutiotutkimuksen klassikko Parent-Duchâtelet oli pyrkinyt yleistävään kuvaukseen prostituoitujen fyysisistä ja psyykkisistä ominaisuuksista. Vuosisadan lopulla tällaiset luokittelut tähtäsivät prostituoitujen pitävään tunnistamiseen muiden naisten joukosta. Samalla ne siirsivät huomion käytöksestä yksilöön tehden prostituutiosta perinnöllisen sairauden, sisäisen patologian, johon ei ollut parannusta. Ensimmäinen laajan tutkimuksen prostituoitujen ominaisuuksista kokosi Pauline Tarnowsky, joka hankki aineistonsa 1880-luvun venäläisistä vankiloista. Häntä lainasivat omassa teoksessaan prostituoituja ja rikollisia naisia rinnakkain tarkastelleet italialaiset kriminaaliantropologit Cesare Lombroso (1835–1909) ja Giulielmo Ferrero (1871–1943). Heidän mukaansa

²⁴⁶ Ks. esim. FRÄNGSMYR 1980, 165–166, 170; HEKMA 1989, 173, 177, 179–180; WEINDLING 1989, 81–84, 90; PORTER & TEICH 1994, 13, 15; PAUL 1995, 1, 22; LIEDMAN 1997, 181–182; PORTER 1999, 165; ALTHAMMER 2006, 290.

²⁴⁷ LIEDMAN 1997, 185. Seksologia esimerkkinä kilpailevista selityksistä ks. HEKMA 1989, 180.

prostituoiduissa oli yleensä havaittavissa kallonmittauksissa paljastuvia degeneraation merkkejä. Lisäksi prostituoiduille ominaista oli esimerkiksi maskuliinisuus sekä normaaliksi katsotusta poikkeava seksuaalinen halukkuus. Osakseen tulleesta kritiikistä huolimatta Lombrosin ja Ferreron teoria oli laajalti tunnettu, eikä sitä täten voi ohittaa tarkasteltaessa 1900-luvun alun asiantuntijoiden tapaa kuvata prostituoituja.²⁴⁸ Mielenkiintoni suuntautuu seuraavaksi siihen, kuinka hyvin wieniläisen prostituutiokeskustelun osanottajat olivat perillä synnynnäisen prostituoidun teoriasta ja miten he siihen suhtautuivat. Entä mikä oli yleisemmin heidän kantansa prostituutioon yksilön ominaisuutena? Seurasiko tämä degeneraatio synnynnäisistä tekijöistä, ympäristön vaikutuksista vai yksilön omista valinnoista? Jos prostituutio oli ihmisen ominaisuus, pystyikö siihen vaikuttamaan elämäntavan muutoksella? Jos ei, mitä muita ratkaisuja ongelmaan tarjottiin?

Tutkimistani wieniläisistä kirjoittajista myönteisimmin ajatukseen synnynnäisestä prostituoidusta suhtautuu hygieenikko Max von Gruber, joka luennossaan toteaa ison osan prostituoiduista olevan syntymästään alempiarvoista ihmismateriaalia:

*Es ist ja wahr, ein sehr grosser Theil der Prostituierten ist von Geburt aus minderwertig, sinnlich und faul, zu Arbeit, redlichem Erwerb und Mutterschaft kaum geeignet; [---]*²⁴⁹

Havainnollistaakseen prostituoitujen turmellusta Gruber käyttää sukupuolikunnian, *Geschlechtsehren*, käsitettä. Kunniallisen naisen *Geschlechtsehrellä* tarkoitettiin seksuaalista pidättäytyväisyyttä ennen avioliittoa sekä yleistä tietämättömyyttä sukupuolielämän kysymyksistä. Prostituoidun sukupuolikunnia oli Gruberin mukaan pysyvästi menetetty, mikäli sitä oli koskaan ollutkaan.²⁵⁰ Ajatuksen taustalta on tunnistettavissa sama, terveen naisen seksuaalista haluttomuutta koskenut käsitys, joka sai eräät argumentoimaan prostituution sosiaalisen välttämättömyyden puolesta. Seksuaalisuuden ilmentämisestä tulikin ajan keskusteluissa todiste prostituoidun poikkeavuudesta. Perinnöllisyyteen yhdistyessään luonnoton seksuaalisuus teki

²⁴⁸ CORBIN 1990, 298; 300–303, 306; HAKOSALO 1991, 196–201; SPONGBERG 1997, 166–169; BALDWIN 1999, 426. Lombroso opiskeli jonkin aikaa Wienissä lääketiedettä; Encyclopedia of European Social History, vol 6, 198.

²⁴⁹ Gruber 1905, 31. *On totta, että erittäin iso osa prostituoiduista on synnynnäisesti heikkolaatuisia/vajavaisia, aistillisia ja saamattomia, tuskin työhön, rehelliseen ammattiin ja äitiyteen soveliaita[---].*

²⁵⁰ Gruber 1905, 31–32. *Geschlechtsehren* käsitteestä; JUŠEK 1989, 125–126.

prostituutiosta synnynnäisen sairauden ja prostituoidusta ”langenneen” sijaan epänormaalin naisen.²⁵¹ Gruberin luennossa poikkeavan ja vajavaisen stigmaa korostaa tapa, jolla hän pitää aistillisiksi kuvaamiaan prostituoituja äitiyteen soveltumattomina sekä sukupuolitaruntojen takia usein myös todellisuudessa lapsettomina.²⁵² Kunniallisen naisen kehoa määritti ajan näkemyksissä usein äitiys, jota myös Gruber piti naisen luonnollisena roolina.²⁵³

Gruberin näkemysten prostituution synnynnäisyydestä voi tulkita heijastavan sosiaalihygieenisen ajattelun yleistä kehitystä saksankielisessä Euroopassa. Perinnöllisyyteen pohjanneet lähestymistavat kilpailivat sosiaalihygienian piirissä sekä bakteriologian että siihen yhdistyneiden ympäristö- ja elämäntapaselitysten kanssa. Toisaalta näiden selitysmallien keskinäinen suhde saattoi olla epäselvä. Gruber itse pyrki ajattelussaan yhdistämään toisiinsa bakteriologian, sosiaalipolitiikan ja rotuhygienian.²⁵⁴ Erilaisten näkökulmien samanaikaisuus on nähtävissä myös Gruberin luennossa. Esimerkiksi sukupuolikunnian pysyvä menetys on hänen mukaansa mahdollista sekä synnynnäisyyden että elämäntavan seurauksena. Sosioekonomiset selitykset Gruber kuitenkin torjuu toteamalla kapitalismin epäoikeudenmukaisuuden takia prostituutioon ajautuneiden määrän olevan olematon.²⁵⁵

Huolimatta tarjoamistaan vaihtoehtoisista selityksistä, voidaan Max von Gruberin todeta asettuvan tukemaan synnynnäisen prostituution teoriaa. Muiden tutkijain kirjoittajien kohdalla tilanne on monimutkaisempi. Tarkasteltaessa eri asiantuntijoiden suhtautumista perimän sekä toisaalta ympäristön ja elämäntapojen vaikutuksiin on syytä ottaa huomioon painotusten alakohtaisuus sekä erilaiset ideologiset ja poliittiset vaikuttimet. Esimerkiksi yhteiskuntatieteilijät olivat 1800- ja 1900-lukujen taitteessa luonnontieteilijöitä ja muita biologian vaikutuksen piirissä olleita hanakampia argumentoimaan ympäristösyiden puolesta. Toisaalta alakohtaiset jakolinjat eivät olleet itsestään selviä.²⁵⁶ Perimän tai ympäristön painottamisen välillä oli joka tapauksessa muutoksen mahdollisuutta koskeva filosofinen ero. Niinpä esimerkiksi prostituoitujen

²⁵¹ CORBIN 1990, 298; HELÉN 1995, 319, 321–322, 324; SPONGBERG 1997, 45.

²⁵² Gruber 1905, 13, 31.

²⁵³ WEINDLING 1989, 211. Myös Lombrosin ja Ferreron mukaan kaikissa naisissa piileviä rikollisia piirteitä hillitsivät juuri äidinvaistot ja seksuaalinen kylmyys; HAKOSALO 1991, 199.

²⁵⁴ WEINDLING 1989, 220–221, 187; LEHTONEN 1995a, 93; PAUL 1995, 40–42; LIEDMAN 1997, 185. Ks. myös esim. PORTER 1999, 165. Myöhemmällä urallaan entistä enemmän rotuhygienian suuntaan taipunut Gruber piti hygienian ensisijaisena tavoitteena perimäaineksen puhtautta; WEINDLING 1989, 226.

²⁵⁵ Gruber 1905, 30–31.

²⁵⁶ LIEDMAN 1997, 186.

sosiaalisesta syrjäytymisestä huolestunut Heinrich Touaillon asettuu lähtökohtaisesti vastustamaan Lombroson ajattelua torjuen tämän tavan rinnastaa prostituutio ja rikollisuus:

*Um im innersten Wesen - das muß nachdrücklich insbesondere gegen die überspannten Anschauungen Lombrosos hervorgehoben werden - besteht ein Zusammenhang zwischen Prostitution und Verbrechen nicht.*²⁵⁷

Touaillonin mukaan rikollisuutta prostituoitujen piirissä ei aiheuta synnynnäinen taipumus, vaan toimeentuloa vaikeuttava, säätelyjärjestelmän luoma marginalisaatio. Tekstissään hän ei määrittele tarkasti prostituution alkusyytä vaan keskittyy sitä ylläpitäviin, ongelmia aiheuttaneisiin rakenteisiin ja käytäntöihin, joiden uhriksi prostituoitu joutui. Toisaalta Touaillon ei täysin kiellä perintötekijöiden mahdollisia vaikutuksia. Monisyisyys suhteessa degeneraatioon paljastuu alaviitteestä, jossa Touaillon toteaa degeneraation voivan yksittäistapauksissa aiheuttaa taipumuksen prostituutioon ja rikollisuuteen, jotka hän aikaisemman väitteensä vastaisesti nyt rinnastaa:

*Deswegen soll natürlich nicht geläugnet werden, daß in einzelnen Fällen eine Degenerierte infolge ihrer Degeneration zugleich zur Prostitution und zum Verbrechen neigen kann.*²⁵⁸

Itävaltalaiset kirjoittajat, Touaillon mukaan lukien, olivat kriittisestä suhtautumisestaan huolimatta kiinni aikansa käsityksissä ja diskursseissa. Teoriat degeneraatiosta, perinnöllisyydestä ja sisäisistä patologioista esiintyivät yleisesti sekä tieteellisissä että populaareissa julkaisuissa. Lisäksi Lombroso ja Ferrero olivat osakseen tulleesta

²⁵⁷ Touaillon 1907, 27–28. Ihmisen sisäisen olemuksen tasolla, tätä on korostettava ponnekkaasti varsinkin Lombroson liian pitkälle vietyjä [ylitse pingotettuja] näkemyksiä vastaan, ei prostituution ja rikollisuuden välillä vallitse yhteyttä.

²⁵⁸ Touaillon 1907, 27–28. Sen takia ei tietenkään pidä kiistää, että degeneroitunut voi yksittäisissä tapauksissa olla degeneraationsa seurauksena yhtäaikaaisesti taipuvainen sekä prostituutioon että rikollisuuteen. Touaillon yhdistää prostituution myös seksuaalisiin perversioihin. Hän myös saattaa viitata aikakauden yleiseen ajatuksen prostituoitujen homoseksuaalisuudesta todetessaan yhdessä asuvien prostituoitujen saavan sukupuolitaruntoja toisiltaan; Touaillon 1907, 4, 47. Esimerkiksi Wienissä vaikuttanut seksologian pioneeri Richard von Krafft-Ebing (1840–1902) piti homoseksuaalisuutta ja seksuaalisia poikkeavuuksia degeneraation tuotoksina; WEINDLING 1989, 84; ROWE 2003, 88–89. Prostituoituihin yleisesti liitetystä luonneominaisuuksista ks. CORBIN 1994, 85–87.

rankastakin kritiikistä huolimatta arvostettuja tiedemiehiä, joiden kirjoitukset vaikuttivat Euroopan rikosoikeudellisiin keskusteluihin, tuomioihin sekä lakien modernisointiin.²⁵⁹

Degeneraatioteorialle tekemästään myönnytyksestä huolimatta Touaillon ei iske prostituoituihin väistämätöntä rappion leimaa. Hän huomauttaakin, ettei prostituutio itsessään tee vielä kenestäkään henkisesti jälkeenjäänyttä.²⁶⁰ Prostituoitujen syrjäytymistä ja syrjintää vastustanut Touaillon halusi ehkä pitää prostituoitujen eron muihin naisiin vain asteellisena. Oletuksen naisen sukupuolikunniasta hän haastaa jakamalla seksuaalisen viattomuuden toisistaan riippumattomiin, henkisen ja fyysisen koskemattomuuden kategorioihin, joille kummallekaan ei ole osoitettavissa selviä tuntomerkkejä. Fyysisestä viattomuudesta puhuessaan hän ottaa huomioon seksiaktien monimuotoisuuden, joka tekee koskemattomuuden todentamisesta mahdottoman tehtävän.²⁶¹ Edellisellä vuosisadalla vallinneet käsitykset naisen seksuaalisuudesta kyseenalaistettiin vuosisadan vaihteen lääketieteessä ja psykologiassa. Oletus terveen naisen haluttomuudesta sai samalla antaa tietä uusille vietti- ja seksuaaliteorioille. Wienin sijainti näissä muutoksissa oli keskeinen kaupungin ollessa sekä seksologian keskuspaikkoja että psykoanalyysin syntysija. Ihmisen seksuaalisuus kiinnosti myös taiteilijapiirejä ja kirjailijoita sekä skandaalinkäryisillä oikeusjutuilla revitellyttä bulevardilehdistöä.²⁶²

Touaillonin tapaan Heinrich Grünin kanta prostituution, synnynnäisyyden ja degeneraation välisiin suhteisiin oli ristiriitainen. Aivan tekstinsä alkupuolella hän toteaa prostituoitujen harjoittavan elinkeinoaan ennen kaikkea taloudellisista syistä.²⁶³ Kriminaaliantropologien ajatuksia hän kritisoi pelkiksi hypoteeseiksi. Tapansa mukaisesti Grün pyrki perustamaan argumentaationsa sekä käytäntöön että teoriaan, sillä teorian arvo mitattiin hänestä vasta kokemuksen kautta. Näin hän myös erotti itsensä kritisoimansa Gruberin kaltaisista kirjoittajista, joiden kanssa hän ei voinut kilpailla akateemisin meriitein. Tietämyksensä alan tunnetuimmista tutkimuksista Grün

²⁵⁹ CORBIN 1990, 306; HAKOSALO 1991, 201.

²⁶⁰ Touaillon 1907, 27.

²⁶¹ Tämän perusteella Touaillon myös vaatii viattomuusehdon poistamisesta paritusta koskevasta lainsäädännöstä. Touaillon 1907, 41.

²⁶² HEKMA 1989, 181; JUŠEK 1989, 123, 129–130; WEINDLING 1989, 102, 105–106; HELÉN 1995, 327–334; PORTER & TEICH 1994, 13–16; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 215–217; 221. Uudenlaiset sukupuolisuhteiden muodot nousivat esille myös prostituutiodebatissa. Esimerkiksi Gruber vastustaa tiukkasanaisesti kaikkia ei-aviollisia suhteita ja taiteilijapiirin vapaamielisiä asenteita; Gruber 1905, 37–40.

²⁶³ Grün 1907, 4.

tuo esille mainitsemalla sekä Lombroson ja Ferreron että Tarnowskyn. Näin sekä Grün että Touaillon linkittävät itsensä perusteeksiin viittaamalla osaksi laajempaa eurooppalaista keskustelua.²⁶⁴

Tarkastellessaan käytännön tietämyksensä Lombroson ja Ferreron teoriasta osoittamia puutteita Grün huomauttaa, etteivät kaikki prostituoidut ja rikolliset kannan degeneraation tuntomerkkejä. Toisaalta on olemassa ihmisiä, jotka eivät degeneroituneista piirteistään huolimatta kuulu kumpaakaan ongelmaryhmään.²⁶⁵ Grünin prostituoiduille antamat positiiviset attribuutit ovat varsin kaukana Lombroson perimältään rappioituneesta rikollisesta. Hänen mukaansa monilla heistä on erinomainen ruumiinrakenne, esteettinen tapa liikkua ja hyvät henkiset ominaisuudet. Lisäksi he ovat myös huomiota herättävän kauniita:

*Ja, diese Theorie hat ein gewaltiges Loch, sie vereinigt sich Absolut nicht mit den Erfahrungen in der Praxis. Es gibt zahlreiche Prostituierte, welche hervorragenden Körperbau, Ästhetik der Bewegung, auffallende Schönheit mit guten geistigen Eigenschaften vereinigen und Lombrosos Degenerationsanzeichen vermissen lassen, [---]*²⁶⁶

Touaillonin tapaan Grün ei kuitenkaan torju aikansa lääketieteen ja biologian valtavirtaan kuulunutta degeneraatioteoriaa. Perinnöllisyyden huomioimisen voi ajatella olleen osa lääketieteen ammattilaiselle asetettuja asiantuntemuksen vaatimuksia. Heti kriminaalianthropologeja kritisoineiden argumenttinsa perään hän toteaa prostituoitujen suurimmassa osassa tapauksista edustavan vähempiarvoista ihmismateriaalia, vaikkei tästä voidakaan johtaa suoranaista sääntöä:

*Dass es sich natürlich in der Mehrzahl der Fälle um ein minderwertiges Menschenmaterial in der Prostitution handelt, kann ich ja Lombroso konzedieren, [---]*²⁶⁷

²⁶⁴ Grün 1907, 10–11.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Ibid. *Kyllä, tässä teoriassa on yksi valtava aukko: se ei yhdy millään tavalla käytännön kokemukseen. On olemassa lukemattomia prostituoituja, joiden olemuksessa yhdistyvät hienostunut vartalonrakenne, kaunis liikkumisen tapa, huomiota herättävä kauneus sekä hyvät henkiset ominaisuudet, ja jotka ovat vailla Lombroson nimeämiä degeneraation merkkejä[---].*

²⁶⁷ Ibid. *Voin tehdä Lombrosolle sen myönnytyksen, että suurimmassa osassa tapauksia prostituutiossa on kysymys heikkolaatuisesta ihmismateriaalista.*

Kuten Touaillonilla ja Gruberilla, yhteiskunnallisten tekijöiden, elämänvalintojen sekä synnynnäisten taipumusten diskurssit kulkevat Grünin tekstissä rinnakkain. Hänen argumentaationsa synnynnäisten prostituoitujen ryhmä toimii säätelyjärjestelmän tarpeellisuuden ja uudistamistarpeen viimeisenä perusteluna.²⁶⁸ Prostituutiota välttämättömän pitäneelle Grünille tämä synnynnäisyys myös selitti sen, miksei prostituutioon ryhtyviä naisia tarvinnut muiden tavoin suojella miesten himoilta. Näin hän oikeutti degeneraatiolla säätelyn valikoituihin yksilöihin kohdistamat kontrollitoimet. Toisaalta Grün ei missään vaiheessa tee selkeää laadullista eroa prostituoitujen ja muiden naisten välille. Sosiaaliekonomisista puutteista aiheutuvan prostituution painottamisen ohella hän tulee kyseenalaistaneeksi myös aatelis- ja porvarisnaisten siveyden.²⁶⁹ Käytösnormien muuttuminen ja naisten osallistuminen julkiseen elämään saattoivatkin herättää huolta perinteisten moraalikäsitusten murtumisesta. Teoriaa synnynnäisestä prostituoidusta voidaan pitää yhtenä reaktiona näihin muutoksiin.²⁷⁰ Lyödessään perinteisistä keskiluokkaisista normeista poikenneen naisen ylle ei pelkästään prostituoidun vaan myös epänormaalin ja degeneroituneen yksilön leiman se toimi seksuaalisen kontrollin välineenä.

Grünin ja Touaillonin kirjoitusten pohjalta voidaan todeta, ettei ajatus synnynnäisestä prostituoidusta saanut itävaltalaisten asiantuntijoiden kyseenalaistamatonta kannatusta. Samalla prostituoidun ja kunniallisen naisen välinen ero pysyi häilyvänä. Shannon BELLIN mukaan 1800-luvun prostituutiokirjallisuus ei yrityksistä huolimatta pystynyt häivyttämään monimerkityksisyyttä prostituoidun ja muiden naisten välisestä suhteesta, vaan tekstit liikkuvat samuuden ja eron kategorioiden välillä.²⁷¹ Itävaltalaisissa 1900-luvun alun teksteissä tähän erotukseen ei aina edes pyritty. Toisaalta synnynnäisen prostituution teorian kritiikki ei vielä yksin tarkoittanut sitä, etteivätkö kirjoittajat olisi pitäneet prostituutiota yksilön sisäisenä, mahdollisesti pysyvänä ominaisuutena. Mikä tämän ominaisuuden aiheutti, oli toinen kysymys. Degeneraation ja yksilön ominaisuuksien alkusyytä etsittiin perinnöllisyyden ohella ympäristötekijöistä.

²⁶⁸ Grün 1907, 28, 47. Myös esim. CORBIN 1990, 308.

²⁶⁹ Grün 1907, 33.

²⁷⁰ CORBIN 1990, 308; WILSON 1991, 6-9; SPONGBERG 1997, 174; NEAD 2000, 66, 70-73; ROWE 2003, 87. Wienissä naisten löystynyt katuetiketti oli valitusten kohteena jo 1890-luvulla. Käytösnormien muuttuminen 1800-luvun loppua kohti näkyi esimerkiksi tupakoinnin yleistymisenä wieniläisnaisten keskuudessa; JOHNSTON 1972, 117; ZIMMERMANN 1999, 186.

²⁷¹ BELL 1994, 42.

5.2. Ympäristönsä turmelemat

Miten prostituoidut voivat elinkeinostaan huolimatta olla muilla elämäntiloilla moraalisesti arvostettavia? Tähän kysymykseen Finger ja Baumgarten etsivät selontekonsa johdanto-osuudessa vastausta kuvaamalla prostituoitujen kasvuolosuhteita. Heidän mukaansa prostituutio johtuu ensisijaisesti lapsuudessa nähdystä siveettömyydestä, ei perinnöllisyyden aiheuttamasta taipumuksesta. Moraalisen korruption seurauksena prostituoidut eivät kirjoittajien mukaan tiedosta elämäntapansa turmeltuneisuutta, saati näe siinä mitään väärää. Muutoin prostituoidut saattavat olla varsin kunnollisia ihmisiä, jotka huolehtivat omaisistaan ja syyllistyvät harvoin omaisuusrikoksiin.²⁷² Kasvuympäristöksi, jossa tulevat prostituoidut siveettömyyttä kohtaavat, Finger ja Baumgarten kuvaavat ahtaat, oletettavasti työväenluokkaiset asunnot:

*Sie haben, da sie infolge der beschränkten Wohnverhältnisse oft Zeugen der Unmoral ihrer Eltern waren, den sittlichen Wert der Keuschheit sowie den Begriff der Geschlechtere nicht kennen gelernt; infolge der in ihrem sozialen Milieu herrschenden Ungezwungenheit der gegenseitigen Beziehungen der Geschlechter, betrachten sie es als ihr natürliches Recht, über ihren Körper frei zu verfügen.*²⁷³

Finger ja Baumgarten eivät olleet ainoita, jotka liittivät lasten ja asuinkumppaneiden edessä suoritettua seksiaktit alempien yhteiskuntaluokkien elämään. Terveys, parempi asuinympäristö ja moraalikasvatus yhdistyivät yleisesti eurooppalaisissa työläisasumista koskeneissa teksteissä. Siinä, missä korkeakulttuurinen kirjallisuus pitkälti ohitti esikaupunkien ongelmat, dokumentoivat lehtimiehet, viranomaiset ja poliisit elämää Wienin työläiskaupunginosien vuokratkasarmeissa. Esimerkiksi toimittaja Max Winter kuvasi niiden asunnot kapeiksi, pimeiksi tyrmiksi, joissa lapset ja vuodekumppanit joutuvat todistamaan avointa seksuaalista kanssakäymistä. Monissa

²⁷² Finger&Baumgarten 1909, 58-60.

²⁷³ Finger&Baumgarten 1909, 58. He eivät ole oppineet siveyden moraalista arvoa tai sukupuolikunnan käsitettä, sillä he ovat ahtaiden asuinolojen seurauksena joutuneet vanhempiensa epäsiivellisuuden todistajiksi. Sosiaalisessa ympäristössään vallinneiden, vapaiden sukupuolten välisten suhteiden takia he pitävät kehonsa vapaata hallinnointia luonnollisena oikeutetaan.

yksioissä asuikin perheen lisäksi alivuokralaisia ja sängynvuokraajia.²⁷⁴ Näin ahdas asuminen synnytti keskiluokkaisessa mielikuvituksessa moraalista vastarintaa aiheuttaneita skenaarioita, jotka saivat kirjallisen muodon esimerkiksi vuonna 1906 ilmestyneessä wieniläisen prostituoidun jo lapsuudessa alkanutta uraa kuvaavassa eroottisessa romaanissa *Josefine Mutzenbacher. Die Geschichte einer Wienerischen Dirne von ihr selbst erzählt*.²⁷⁵

Fingerin ja Baumgartenin näkemyksen mukaan prostituoidut olivat moraalisesti, mutta eivät fyysisesti tai älyllisesti degeneroituneita. Degeneraatio ei myöskään ollut synnynnäistä. Ajan myötä prostituoiduille kuitenkin kehittyy vain heille ominainen habitus:

*Tatsächlich bemerken wir bei Frauenpersonen, welche längere Zeit der Prostitution ausüben, einen gewissen Habitus, welcher dem Kenner die Beschäftigung des betreffenden Individuums sofort verrät. Ist einmal dieser Habitus fixiert, dann ist auch eine Besserung vollkommen Aussichtslos.*²⁷⁶

Ympäristötekijät muuttuivat näin hiljalleen yksilön ominaisuuksiksi, sosiaaliset ongelmat olemisen tavaksi. Fingerin ja Baumgartenin näkemykset yhdistävät kiinnostavalla tavalla pohdinnat ympäristön vaikutuksista yksilön kehitykseen, teorian prostituutiosta sisäisenä ominaisuutena sekä keskiluokkaisten asiantuntijoiden kuvitelmat alempien yhteiskuntaluokkien seksuaalielämästä. Koska ainakin jo elinkeinoaan harjoittavat prostituoidut ovat pysyvästi turmeltuneita, ei säätelyä Fingerin ja Baumgartenin mukaan voida purkaa, ainakaan lähitulevaisuudessa.²⁷⁷ Kasvu ympäristön aiheuttama rappio johtaakin samaan loppupäätelmään kuin synnynnäinen Grünin tekstissä.

Lyhyen aikavälin vastaukseksi prostituutiokysymykseen Finger ja Baumgarten tarjoavat reformoitua säätelyä. Pitkän aikavälin ratkaisuja he etsivät asenteiden muutoksista,

²⁷⁴ SPONGBERG 1997, 115; BALDWIN 1999, 543; MADERTHANER & MUSNER 2008, 44, 46, 101; BARNES 2006, 96–104. Wienin asuinoloista 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ks. BRUCKMÜLLER 1985, 436–439; OLSEN 1986, 125, 241–242.

²⁷⁵ Josefine Mutzenbacher. Wieniläisen ilotytön tarina (hänen itsensä kertomana). Mutzenbacher 2007.

²⁷⁶ Finger&Baumgarten 1909, 62. *Voimme tosiaan havaita naisilla, jotka harjoittavat prostituutiota kauemman aikaa, tietyn habituksen, joka paljastaa kyseisen henkilön heti tämän toiminnan [prostituution] tuntijalle. Kun tämä habitus kerran vakiintuu, ovat parannusyritykset täysin toivottomia.*

²⁷⁷ Finger&Baumgarten 1909, 72, 76.

lastensuojelusta ja sosiaalipoliittisista toimista, mutta eivät anna selkeää vastausta siihen, onko ongelma koskaan täysin ratkaistavissa. Köyhyys luokin heidän mukaansa vain olosuhteet olematta prostituution varsinainen syy.²⁷⁸ Tämän toteamuksen voi ajatella heijastavan sekä ympäristövaikutusten, perimän ja elämäntapojen monimutkaisia keskinäisiä suhteita että ajatusta yhteiskuntaluokkien välisistä, perustavanlaatuisista eroista. Vanhaa käsitystä fyysistä ja henkisistä luokkaeroista tuettiin 1800-luvun loppupuolella rotuoppien tapaan luonnontieteellisin argumentein.²⁷⁹ Yhteiskuntaluokkien välisen suhteen kautta tarkasteltuna Fingerin ja Baumgartenin kuvaus asettuu osaksi jo edellä käsiteltyä keskiluokkaista huolta Wieniin suuntautuneen muuttoliikkeen ja kaupungin kasvun seurauksista. Alempiin luokkiin kohdistettujen poliittisten, sosiaalisten ja kulttuuristen pelkojen seksuaalinen komponentti tiivistyi prostituoidun hahmossa. Itävallassa työläisnaisten saatettiin sanoa olevan vailla sukupuolikunniakaan tai menettävän sen jo kouluiässä. Tällaiset ajatukset olivat keskiluokkaisten ennakkoluulojen ja fantasioiden tuotosta, mutta niissä oli myös elementtejä, jotka kenties kertovat jotakin elämän realiteeteista köyhyyden sekä alhaisten hygieniatason ja eliniänodotteen painamissa oloissa. Alemmissä yhteiskuntakerroksissa sukupuolten välistä seurustelua eivät rajoittaneet porvarilliset käytössäännöt, omaisuuden vuoksi solmitut avioliitot tai odotukset perinnöstä. Toisaalta olemassaolollaan prostituution säätelyjärjestelmä vaati myös näitä yhteiskuntapiirejä mukautumaan keskiluokan seksuaalisiin normeihin.²⁸⁰

Finger ja Baumgarten eivät ole ainoat ympäristön yksilön elinaikana aiheuttamasta, pysyvistä rappiosta puhuvat itävaltalaiset kirjoittajat. Tämä tulee esille esimerkiksi kirjoittajien kommentoimissa bordellielämää. Sekä Touaillon että Finger ja Baumgarten katsovatkin prostituoitujen kovettuvan henkisesti ja heidän luonteensa katoavan bordelleissa.²⁸¹ On hyvä muistaa degeneraatioteorioiden juurten olleen biologian ohella evoluutiopsykologiassa, jonka piirissä spekulointiin kehittyneimpien ajatustoimintojen taantumisella stressaavissa olosuhteissa.²⁸² Wieniläisten kirjoittajien ajatukset ympäristön degeneroivasta vaikutuksesta tuovat mieleen myös Jean Baptiste de

²⁷⁸ Finger&Baumgarten 1909, 60, 76.

²⁷⁹ LIEDMAN 1997, 175–179.

²⁸⁰ JUŠEK 1989, 125–126; CORBIN 1990, 15; ZIMMERMANN 1999, 177–178, 191; ROWE 2003, 82; MADERTHANER & MUSNER 2008, 58–64; STAUTER-HALSTED & WINGFIELD 2011, 220–221.

²⁸¹ Touaillon 1907, 45,54; Finger&Baumgarten 1909, 102. Myös Grün toteaa prostituoitujen ajan myötä katkeroituvan ja murtuvan henkisesti. Grün 1907, 46. Vrt. Gruber 1905, 31.

²⁸² BURROW 2000, 97.

Lamarckin (1744–1829) hahmotteleman evoluutiomallin, jossa ympäristöön sopeutumalla hankitut ominaisuudet muuttuvat pysyviksi ja siirtyvät seuraaville sukupolville. Lamarckilaisen evoluution avulla saatettiin selittää esimerkiksi edellä mainittuja yhteiskuntaluokkien erilaisia ominaisuusteita. Toisaalta se teki perintötekijöihin vaikuttamisen ainakin teoriassa mahdolliseksi. Käsitys hankittujen ominaisuuksien periytymisestä sisältyi myös Charles Darwinin (1809–1882) ajatteluun ja tuli lopullisesti syrjäytetyksi vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa August Weismannin ja Gregor Mendelin ympäristövaikutusten merkityksen kumonneiden löydösten myötä.²⁸³

5.3. Eugeniikkaa ja uudelleen koulutusta

Prostituution määrittäminen peruuttamattomaksi ominaisuudeksi vaikutti potentiaalisesti myös siihen, pidettiinkö prostituoidun paluuta kunnialliseen elämäntapaan mahdollisena, ja nähtiinkö tällaisten yritysten tukeminen kannattavaksi. Niukinten asiaa kommentoivat Gruber sekä Finger ja Baumgarten, jotka kaikki pitivät prostituutiota ainakin jossakin määrin pysyvänä piirteenä. Gruber mainitsee elämäntavan vaihdossa auttavien instituutioiden ylläpidon lyhyesti. Hän tosin argumentoi säätelyä vastaan käyttäen tyypillistä abolitionistista väitettä, jonka mukaan säätely esti paluun siveelliseen ammattiin.²⁸⁴ Yksilön vapautta suhteessa säätelyyn pohtivat Finger ja Baumgarten taasen toteavat, että mahdollisuus järjestelmästä poistumiseen on aina oltava olemassa, ja että tätä tulisi myös edistää. Koska prostituoidun habitus kuitenkin on pysyvästi muuttunut, pitävät he mahdollisuuksia elinkeinon muuttamiseen lopulta niukkoina.²⁸⁵ Instituutioiden ylläpito prostituoitujen elämäntyylin muuttamiseksi saattoikin tuntua turhanaikaiselta. Erityisesti perimän merkityksen korostaminen siirsi helposti huomion pois ongelmien yhteiskunnallisista ja

²⁸³ PAUL 1995, 40–42, 46; LIEDMAN 1997, 178–179, 185. August Weismann (1834–1914) erotti toisistaan sukusolut ja somaattiset solut todeten, etteivät edelliset reagoi muutoksiin ympäristössä, vaan siirtävät ominaisuutensa sukupolvelta toiselle. Gregor Mendel (1822–1884), jonka löydökset tulivat julkisuuteen vuonna 1900, oli vuonna 1865 tekemissään kokeissa osoittanut perintötekijöiden siirtyvän koskemattomina jälkeläisille. Hän myös erotti toisistaan dominantit ja resessiiviset ominaisuudet; Weindling 1989, 91–92; PAUL 1995, 41, 46–48.

²⁸⁴ Gruber 1905, 24.

²⁸⁵ Finger&Baumgarten 1909, 60, 116. Lapsiprostituoitujen kohdalla Finger ja Baumgarten kannattavat parannusyritysten yksilökohtaista harkintaa. Alaikäinen prostituoitu voidaan heidän mukaansa asettaa säätelyn alaisuuteen, mikäli tämän siveellinen turmeltuneisuus on todistettavasti edennyt kyllin pitkälle. Finger&Baumgarten 1909, 114.

sosiaalisista syistä tehden reformivaatimukset tyhjiksi. Tällöin ratkaisumalliksi jäivät lähinnä poikkeavien yksilöiden sekä ongelmia aiheuttavan perimän kontrollointi.²⁸⁶ Prostituutiokeskustelun ohella tämä näkyi esimerkiksi mielisairaanhoidossa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa tapahtuneissa muutoksissa. Kun mielisairautta ja sosiaalista poikkeavuutta alettiin pitää biologisten tekijöiden ja degeneraation seurauksina, terapian tarjoaminen kyseenalaistettiin ja tavoitteeksi saatettiin ottaa vain poikkeuksien eristäminen.²⁸⁷

Gruberista sekä Fingeristä ja Baumgartenista poiketen Grün ja Touaillon suhtautuvat erittäin myönteisesti yrityksiin avustaa prostituoituja elämänmuutoksessa. Tämä kenties heijastaa molempien ristiriitaisuutta suhteessa ajatukseen prostituutiosta degeneraation aiheuttamana ominaisuutena. Muista lääketieteilijöistä poiketen Grün pitää kasvatustaitosten ja turvapaikkojen perustamista ei-synnynnäisille prostituoiduille tärkeänä sosiaalipoliittisena toimenpiteenä. Yksinään prostituoitujen on hänen mukaansa vaikea muuttaa elämänsä suuntaa heihin kohdistuvien ennakkoluulojen takia.²⁸⁸ Touaillon taasen kiinnittää huomionsa säätelyn haittavaikutuksiin asettaen etusijalle psykologiset tekijät, kuten sosiaalisen syrjäytymisen sisäistämisen ja prostituoitujen keskinäisen yhteishengen syntymisen.²⁸⁹ Muutoksen esteeksi rakentuu prostituoidun oma, rakenteellisten tekijöiden synnyttämä ja ylläpitämä identiteetti:

*Die Prostituierte muß sich täglich und stündlich, wo sie geht und steht, als eine von der Gesellschaft Ausgestoßene empfinden. Zugleich aber erzeugen sie, da schließlich der Wille zum Leben und zur Selbstberechtigung sich nach irgend einer Richtung äußern muß, ein Gefühl der Berechtigung ihrer Lebensweise und damit eine Art von Korpsgeist unter einander[---]*²⁹⁰

²⁸⁶ WEINDLING 1989, 4, 81–82; CORBIN 1990, 308; HAKOSALO 1991, 201; PAUL 1995, 22; LIEDMAN 1997, 186; Ks. myös FRÄNGSMYR 1980, 170

²⁸⁷ WEINDLING 1989, 81–82, 239; ALTHAMMER 2006, 290–291, 293.

²⁸⁸ Grün 1907, 46–47. Mikäli elämäntyylin muutos ei onnistu, näkee Grün prostituoitujen tulevaisuuden varsin synkkänä: he murtuvat henkisesti ja päätyvät köyhyyden takia yhteiskunnan rajamaille rikollisiksi, parittajiksi, abortintekijöiksi ja kerjäläisiksi. Grün 1907, 34, 46.

²⁸⁹ Touaillon 1907, 26–27, 52–54.

²⁹⁰ Touaillon 1907, 53–54. *Prostituoitu joutuu kokemaan itsensä joka päivä ja joka tunti, missä ikinä hän kulkee tai seisoo, yhteiskunnalliseksi hylkiöksi. Samanaikaisesti he kuitenkin synnyttävät oikeutuksen tunteen elämäntavalleen ja sen mukana eräänlaisen keskinäisen yhteishengen, sillä loppujen lopuksi elämänhalun ja oman olemassaolon oikeutuksen on ilmennyttävä jollakin tavalla.*

Keinoja prostituoitujen auttamiseen Touaillon hakee kiinnostavalla tavalla heidän itsetuntonsa kohottamisesta. Hän korostaa, ettei prostituoituja tule pitää lopullisesti yhteiskunnan ulkopuolelle ajautuneina tai langenneina. Liberaalin ja humanin uudistuksen ajajana itseään pitävä Touaillon myös irtisanoutuu selväsanaisesti kaikenlaisesta pakosta ja alistamisesta. Esimerkikseen hän nostaa Pelastusarmeijan, jonka menestys prostituoitujen auttajana perustuu hänen mukaansa juuri vapaaehtoisuuteen.²⁹¹

Mikäli prostituutiota pidettiin yksilön pysyvänä ominaisuutena, saattoi säätelyjärjestelmän ylläpito vaikuttaa erilaisiin avustustoimiin verrattuna tehokkaammalta valinnalta. Esimerkiksi Grün perustelee bordellien tarpeen pienen synnynnäisten prostituoitujen ryhmän olemassaololla. Vielä häntä selvemmin synnynnäisyyden taakse asettunut Gruber kuitenkin torjuu säätelyn tiukin sanoin.²⁹² Sen sijasta hän tarjoaa prostituutio-ongelmaan uudenlaista ratkaisua nostamalla luentonsa lopussa eugeniikan keinoksi rakentaa tulevaisuuden parempaa yhteiskuntaa. Sanaa eugeniikka valikoivan suvunjatkamisen ohjelmastaan käytti ensimmäisenä tilastotieteen kehittäjänä tunnettu Sir Francis Galton (1822–1911). Yleisesti sillä tarkoitetaan pyrkimystä tulevien sukupolvien fyysisten ja psyykkisten ominaisuuksien jalostamiseen väestön lisääntymistä kontrolloimalla. Eugeniikka tutkimusalana muotoutui 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vastauksena degeneraation pelkoon. Erityisesti modernin kaupunkiympäristön nähtiin sen piirissä suosivan epäkelvon ihmismateriaalin nopeaa lisääntymistä alempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa.²⁹³ Prostitutioon eugeniikka linkittyi synnynnäisen prostituoidun ohella myös keskeisinä degeneraation aiheuttajina pidettyjen sukupuolitautilien kautta.²⁹⁴ Suurempaan suosioon hyvin erilaisiin poliittisiin tahoihin vedonnut eugeeninen liike nousi 1900-luvun alussa, jolloin alan seuroja perustettiin sekä Britanniassa, Yhdysvalloissa että Saksassa, jossa eugeniikka tunnettiin rotuhygieniana (*Rassenhygiene*). Toimintakenttensä kielialueen mukaan määritellyt Saksalainen rotuhygieeninen seura (*Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene*) koostui enimmäkseen lääketieteen, antropologian ja biologian asiantuntijoista. Se pyrki

²⁹¹ Touaillon 1907, 52–53, 63. Touaillon poistaisi laista sanat *Schanddirnen* ja *Schandgewerbe* (häpeähuorat ja häpeäämmatti/elinkeino). Hänen mukaansa lain tarkoitus on määritellä rangaistukset, ei jakaa moraalisia tuomioita.

²⁹² Ks. esim. Grün 1907, 47; Gruber 1905, 24.

²⁹³ PAUL 1995, 1-6; 30–32; LIEDMAN 1997, 179; PORTER 1999, 165–169; BURROW 2000, 100.

²⁹⁴ CORBIN 1990, 262–263; QUETEL 1990, 166–170; CORBIN 1995, 112; SPONGBERG 199, 148–149, 166–167, 174.

levittämään toimintaansa myös nykyisen Itävallan alueelle, josta vuonna 1913 mukana oli kuitenkin vain viisi jäsentä.²⁹⁵

Luennoissaan Gruber käsittelee eugeniikkaa varsin lyhyesti. Tästä huolimatta maininta on huomionarvoinen, sillä hänellä itsellään oli oleva 1900-luvun alkupuolella keskeinen rooli saksankielisessä eugeniikkaliikkeessä Rotuhygieenisen seuran menestyksekkään Münchenin alayhdistyksen puheenjohtajana. Gruberin oma suhtautuminen rotuhygieniaan oli nationalistinen ja sosiaalihygieeninen.²⁹⁶ Tulevaisuuden utopia, jonka Gruberin prostituutioluennossaan maalaa, ei perustu pelkästään valtion tukemiin varhaisiin avioliittoihin, pidättäytyväisyyteen ja sukupuolimoraalin kohottamiseen vaan myös kansan ja rodun biologiseen parannukseen. Tarkoituksena on ilmeisesti ohjata lisääntymistä niin, että degeneraatio pysähtyy ja tätä kautta myös uusien prostituoitujen synty estyy:

*Der mit Vernunft begabte Mensch braucht nicht den Kampf um's Dasein, [---] Aber dies kann nur dann gelingen, [---] , und wenn wir andererseits durch Regelung, das heisst Beschränkung der Volksvermehrung, durch bewusste Zuchtwahl, durch Ausschluss der Untauglichen und Minderwertigen von der Fortpflanzung jene Auslese vernunftgemäss herbeizuführen streben, die die Natur mit einer so ungeheuren Verschwendung von Keimen mechanisch besorgt.*²⁹⁷

²⁹⁵ WEINDLING 1989, 135, 141–142, 150; PAUL 1995, 6, 19–21. Rotuhygienia ei nimestään huolimatta suoraan liittynyt biologisiin rotuteorioihin, vaan kantoi huolta väestön henkisestä ja fyysisestä suorituskyvystä. Monet rotuhygienian parissa toimineista olivat kuitenkin kiinnostuneita rotuopeista ja rodullisesta imperialismista. Erotusta rotuideologian ja rotuhygienian tieteenalan välillä olikin joskus vaikea pitää yllä; WEINDLING 1989, 135–138. Myös Gruber oli erityisesti myöhemmällä urallaan kiinnostunut rotuopeista ja erilaisten perimäainesten eriarvoisuudesta. Prostituutioluennossaan hän mainitsee rodun ja sen parantamisen useaan otteeseen, mutta ei määrittele rotua sen tarkemmin; Ks. esim. KUDLIEN 1982.

²⁹⁶ WEINDLING 1989, 142, 220. Gruber oli Paul WEINDLINGIN mukaan myös yksi ensimmäisistä rotuhygieenisen argumentaation keskeiseen sanastoon kuuluneen *minderwertig* (vähempiarvoinen) -käsitteen käyttäjistä. Hän viittaa Gruberin vuonna 1903 pitämään luento, jossa tämä kritisoi ajatusta vapaasta luonnonvalinnasta rodun perinnöllistä laatua parantavana voimana; WEINDLING 1989, 187. *Minderwertig*-sana esiintyy kuitenkin kahdesti jo tarkastelemassani prostituutioluennossa. Sama käsite vilahuttaa myös Grünin 1907 tekstissä; Gruber 1905, 31, 44; Grün 1907, 11.

²⁹⁷ Gruber 1905, 44. *Älyllä siunattu ihminen ei tarvitse olemassaolotaistelua. [---] Mutta tämä voi onnistua vain silloin, [---], ja kun me toisaalta säätelyn avulla, rajoittamalla väestönkasvua tietoisien jalostamisen ja valinnan kautta sekä epämällä lisääntymisen sopimattomilta ja heikkolaatuisilta, pyrimme tuottamaan järkevissä määrin sen valikoinnin, josta luonto muuten huolehtii mekaanisesti, suunnattomasti siemeniä tuhlaamalla.*

Bakteriologian, sosiaalipolitiikan ja rotuhygieenisten näkökulmien yhdistämiseen pyrkineelle Gruberille eugeniikka oli prostituutioluennon perusteella myös sosiaalipoliittiseksi luokiteltavissa oleva toimi, jonka yhtenä tavoitteena oli vähentää olemassaolotaistelun kärsimyksiä. Sivistyneessä tulevaisuuden yhteiskunnassa tämä kamppailu olisi tarpeeton ihmisten noustessa luonnon herroiksi viettejään ja lisääntymistään kontrolloimalla.²⁹⁸ Eugeniikan ja sosiaalipolitiikan liitto ei ollut harvinaisuus. Esimerkiksi erilaisia vanhemmuutta tukevia toimia voidaan pitää positiivisena eugeniikkana, joka pyrki edistämään perheen perustamista hyvälaatuisina pidettyjen ihmisten keskuudessa. Lamarckilaisista näkemyksistä liikkeelle lähtenyt eugeniikka taasen saattoi kiinnittää huomiota elinympäristöjen ja sosiaalisten olojen parantamiseen.²⁹⁹ Kehitysoptimismista huolimatta eugeniikka oli yksi ilmaisu 1800-luvun tietoisuskosta ja halusta etsiä luonnontieteistä vastauksia sosiaalisiin ongelmiin. Pyrkinessään kohti tieteellisesti säädelyä ja kehittyvää yhteiskuntaa se toisti ajan yleisempiä, prostituution säätelyjärjestelmiin heijastuneita yhteiskuntasuunnittelun tavoitteita ja tulevaisuuden visioita.³⁰⁰

Degeneraatio- ja perinnöllisyysteorioiden sekä eri aloilla yksilön biologisille ja psykologisille piirteille annetun huomion vaikuttamana syntynyt ajatus prostituutiosta yksilön pysyvänä ominaisuutena oli vahvasti läsnä 1900-luvun alun wieniläisten asiantuntijoiden prostituutiokeskustelussa. Kaikki tutkimani kirjoittajat katsoivat degeneraation tai luonteen muuttumisen uhkaavan prostituoituja jossakin muodossa. Tätä yleisluontoista ajattelutapaa tarkkarajaisempi synnynnäisen prostituoidun teoria sen sijaan jakoi mielipiteet. Siinä missä perinnöllisyydestä kiinnostunut hygieenikko Gruber antaa teorialle kannatuksensa, kritisoivat rakenteellisiin ja sosiaalisiin näkökohtiin enemmän huomiota kiinnittävät Touaillon ja Grün ajatusta avoimesti. Vaikka prostituutiolle ilmiönä etsittiin yleisesti selityksiä yksilötason ominaisuuksista, eivät näkemykset näiden piirteiden alkusyistä olleet yhdenmukaisia. Yleistä eri aloilla käytyä kädenvääntöä heijastaen wieniläiset tekstit antavat painoarvoa sekä ympäristösyille, yksilön elämäntavoille että perimän vaikutuksille. Esille piirtyivät kilpailevat kuvat prostituoidusta syntymästään sairaana tai ympäristön degeneroimana. Samatkin tekstit saattoivat sisältää useampia rinnakkaisia diskursseja. Kirjoittajien

²⁹⁸ Gruber 1905, 43–44.

²⁹⁹ Ks. esim. BURROW 2000, 100–102.

³⁰⁰ FRÄNGSMYR 1980, 165–166, 169, 236; WEINDLING 1989, 4; NISBET 1994, 171–172; PORTER 1999, 65–66, 73–74, 165.

ristiriitaisuuden voi ajatella kertovan ajan tutkimuksen ja keskustelun laajasta tuntemuksesta sekä halusta luoda synteesejä. Toisaalta sillä, vedottiinko tekstissä synnynnäisyyteen vai ympäristön turmelemaan vaikutukseen, ei välttämättä ollut suurtakaan merkitystä loppupäätelmien kannalta. Niinpä sekä pientä osaa prostituoiduista synnynnäisinä pitävä Grün että kasvuolojen merkitystä korostavat Finger ja Baumgarten päätyvät pitämään säätelyn jatkamista välttämättömänä.

6. Lopuksi

Prostituutiota käsitteleviä asiantuntijakirjoituksia ohjasi 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa pyrkimys prostituoidun määrittelyyn, tuntomerkkien keräämiseen sekä erottamiseen kunniallisista naisista. Tiedonkeruun yhtenä tarkoituksena oli mahdollistaa prostituution kontrolloiminen sukupuolitautiltartuntojen ehkäisemiseksi sekä moraalien suojelemiseksi. Toiset kirjoittajista, regulationistit, kannattivat Ranskassa 1830-luvulla kehittyneen mallin mukaista prostituution viranomaissäätelyä, toiset, usein abolitionisteiksi kutsutut, säätelyn purkamista, prostituution kieltämistä, kattavia julkisterveydellisiä toimia sekä erilaisia moraalireformeja. Teksteissä rakentuneet prostituoidun kuvat tai ideat ohjasivat ja perustelivat vaihtoehtoisia toimintastrategioita. Tässä tutkimuksessa prostituoidun hahmoa tai pikemminkin hahmoja on eritelty wieniläisten, 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä julkaistujen lääke- ja oikeustieteellisten asiantuntijatekstien pohjalta. Viitattaessa muihin tutkijoihin, tilastoihin, ajattelijoihin ja julkaisuihin niiden kirjoittajat sekä toistavat varhaisempia ja muista keskusteluista lainattuja prostituoidun määritelmiä että muuntavat niitä yhteensopiviksi uuden ajan, paikan ja tiedon kanssa. Teksteissä toistuvia prostituoidun kuvia ovat järjestyshäiriön ja moraalisen pahennuksen aiheuttaja, vaarallisen sukupuolen ja luokan edustaja, välttämätön paha, rakenteiden uhri, sukupuolitautilien ruumiillistuma sekä niitä sairastava ja tartuttava, ympäristön pysyvästi turmelema sekä synnynnäinen prostituoitu. Lisäksi kirjoittajat pohtivat esimerkiksi prostituution suhdetta rikollisuuteen. Suhteessa porvarilliseen yhteiskuntaan prostituoitu oli heidän silmissään sekä vaaratekijä että sopeutumaton ja syrjäytynyt yksilö.

Tarkastelemani wieniläiset tekstit on mahdollista jakaa eurooppalaisen keskustelun yleisten linjojen mukaisesti säätelyn jatkamista kannattaviin sekä sen lopettamista ajaviin kirjoituksiin. Niiden sisältämien prostituoidun hahmojen jaottelemisen samalla periaatteella joko regulationisteille tai abolitionisteille tyypillisiin kuvauksiin sen sijaan on hyvin vaikeaa. Jopa regulationistisen diskurssin perusväittäjä prostituution välttämättömyydestä on löydettävissä wieniläisen säätelyn vastustajan, oikeustieteen tohtori Heinrich Touaillonin kirjoituksesta. Prostituutiokeskustelun koulukuntien väliset raja-aidat murtuivatkin vuosisadanvaihteessa uusien huolenaiheiden ja ratkaisumallien voimasta. Abolitionismin ja regulationismin rinnalla on täten syytä huomioida esimerkiksi kirjoittajien ideologiset motiivit sekä heidän yhteiskunnallisten taustojensa

samankaltaisuus. Voisi hyvin väittää akateemisesti koulutettuun ylempään keskiluokkaan kuuluneilla mieskirjoittajilla olleen keskenään enemmän yhteistä kuin heidän eroavat mielipiteensä päällisin puolin antavat ymmärtää.

Moniulotteisuus prostituoidun määritelmässä heijastui 1900-luvun alun asiantuntijakeskustelussa myös yksittäisten tekstien sisälle. Jotkut niissä esiintyvistä prostituoidun hahmoista kyseenalaistivat toinen toisensa. Niinpä synnynnäisistä taipumuksista seuraava sekä taloudellisesta niukkuudesta juontuva prostituutio kulkevat rintarinnan lääkäri Grünin pohdinnoissa. Myös Touaillonin suhde ajatukseen prostituoiduista degeneroiuneina yksilöinä on ristiriitaisuuksien leimaama. Vanhat kuvat kokivat muutenkin murtumia. Esimerkiksi pohdinnat universalistisesta sukupuolitaupolitiikasta haastoivat aiemman perusoletuksen prostituoidun kehosta tärkeimpänä tartunnan paikkana. Kyseenalaistetuksi joutui myös säätelyn ja prostituutiotutkimuksen usein tavoittelema selkeä eronteko kunniallisen naisen ja prostituoidun välillä. Jos taloudellinen niukkuus saattoi ajaa naisen prostituutioon ja toisaalta säätelyn rakenteet estää häntä palaamasta yhteisön hyväksymään ammattiin, oliko prostituoidun ja muiden naisten välillä muuta kuin asteellinen ero? Kuva prostituoidusta vaarallisen naisellisen seksuaalisuuden ruumiillistumana sotki luokittelua entisestään. Vuosisadan vaihteessa seksologia, psykoanalyysi ja uudet viettiteoriat söivätkin pohjaa terveiden ja siveellisten naisten seksuaalista haluttomuutta korostaneilta ajatuksilta.

Asiantuntijakirjoittajat vaativat itselleen prostituutiokysymyksen nojalla auktoriteettiasemaa uuden terveystalouden ja lainsäädännön suunnittelijoina. Toisaalta, kuten Fingerin ja Baumgartenin Lääkintäneuvoston tilauksesta kirjoitettu selonteko osoittaa, ehdotuksia tulevaisuuden kehityssuunnista myös odotettiin heiltä. Prostituutiodebatin kannanotot saavat pohtimaan politiikkasuositukseen liittyvää valtaa ja vastuuta. Ne paljastavat osaltaan, kuinka keskeisesti tieteen tekijät ja muut asiantuntijat vaikuttivat marginaaliryhmien sekä niihin liitettyjen sosiaalisten ja julkisterveydellisten ongelmien määrittelyyn ja tunnistamiseen. Määritelmät taas välittyivät säätelyn kaltaisiin käytännön toimiin. Prostituution tapauksessa asiantuntijavaltaa sekä siihen liittyntä vastuuta alleviivava viranomaissäätelyn tunkeutuminen syväälle ihmisten yksityiselämään. Järjestelmän varjolla saatettiin tehdä sekä mielivaltaisia pidätyksiä ja rekisteröintejä että tahdonvastaisia lääkärintarkastuksia. Lisäksi se antoi poliisille valtuudet kontrolloida naisten liikkumista kaupungilla.

Näkemykset prostituution säätelyn tulevaisuudesta muokkasivat potentiaalisesti tuhansien ihmisten arjen valintoja. Samalla säätely ja siitä käyty keskustelu heijastivat yhteiskunnallisia valtasuhteita. Prostituoitujen ottamista kontrollitoimien, keskusteluiden ja tutkimusten kohteeksi helpotti prostituoidun määrittäminen työväenluokkaisiksi naisiksi. Suhteessa akateemisen keskiluokan mieskirjoittajiin he edustivat toiseutta kahdella eri ulottuvuudella.

Prostituution säätelystä esittämässään kannanotoissa asiantuntijat joutuivat tavoitteestaan riippuen huomioimaan erilaisia ongelmia ja tulevaisuuden haasteita, joihin tarjottuja ratkaisuja erityyppiset prostituoidun kuvaukset tukivat. Abolitionisteja vastassa oli kysymys siitä, mitä prostituutiolle tulisi tehdä säätelyn poistamisen jälkeen. Sosiaalipoliittisilla toimilla voitaisiin toki helpottaa yhteiskunnallisesti hyväksytyin elinkeinon hankkimista sekä ennalta ehkäistä prostituutioon ajautumista. Prostituution moraaliset ja terveydelliset uhat silti säilyisivät. Näihin ongelmiin tutkimani säätelyn vastustajat tarjoavat kahta erilaista ratkaisumallia: pyrkimystä yleiseen moraalinkohotukseen sekä toisaalta laaja-alaisen, sukupuolitauteihin kohdistuvan terveyspolitiikan kehittämiseen. Ehdotukset ovat löydettävissä molemmista teksteistä, vaikkakin hygieenikko Max von Gruber korostaa enemmän moraalista reformia, Touaillon lainsäädännön ja toimintapolitiikan luomista. Kummatkin vaihtoehdot nojaavat aikansa sosiaalihygieenisen ajattelun hengessä koko yhteiskunnan kattaviin toimiin. Tekstien väliset painotuserot taasen heijastavat kirjoittajien koulutus- ja ideologisia taustoja sekä heidän suhtautumistaan itse prostituoituihin. Nationalistinen ja konservatiivinen Gruber piti heitä lähinnä tulevat sukupolvet vaarantavana kansanterveydellisenä ongelmana, jonka taustalla ovat synnynnäiset taipumukset. Liberaaleiksi ja humaaneiksi uudistuksiaan kuvaileva Touaillon sen sijaan oli huolissaan prostituoitujen heikosta oikeudellisesta asemasta sekä sosiaalisesta syrjäytymisestä.

Abolitionisteista poiketen säätelyn kehittämisen kannattajat joutuivat puolustamaan järjestelmän periaatteita siihen kohdistunutta kritiikkiä vastaan. Heidän haasteensa liittyivät säätelyn oikeutukseen: Miten perustella väite prostituution välttämättömyydestä ja pysyvyydestä? Entä rajatun ihmisryhmän alistaminen viranomaisvalvonnalle ilman oikeuden tuomiota tai aktiivisia toimia yksilöiden aseman parantamiseksi? Todisteiksi säätelyn tarpeellisuudesta sen wieniläiset puolustajat tarjosivat regulationismin klassisia argumentteja prostituoiduista sukupuolitautein

levittäjinä sekä moraalisen pahennuksen ja turmeluksen aiheuttajina. Heidän silmissään prostituoitu oli tartuntojen lähde, jolla kuitenkin esimerkiksi Grünin mukaan oli tärkeä sosiaalinen funktio kunniallisten naisten siveyden suojelijana sekä miesten seksuaalivietin purkuväylänä. Viimekäden perustelu prostituution kitkemättömyydelle ja säätelyn välttämättömyydelle löytyi prostituution määrittelemisestä yksilön pysyväksi, joko ympäristön tai perimän aiheuttamaksi ominaisuudeksi. Samalla tämä patologisointi toimi naisiin kohdistuneena seksuaalisen kontrollin välineenä. Toisaalta ajatus synnynnäisestä prostituoidusta ei wieniläisessä keskustelussa liittynyt vain säätelyn kannatukseen. Vahvan tukensa teorialle antaakin järjestelmän purkamista toivova Gruber.

Toinen haaste, johon regulationistit joutuivat vastaamaan, oli kokemus järjestelmän tehostumuksesta sekä sukupuolitautilien leviämisen ehkäisijänä että moraalisen suojelijana. Systeemiä kritisoitiin lääkärintarkastuksiin liittyneistä ongelmista, liian lyhyistä sairaalajaksoista, kaksinaismoralismista suhteessa yhteiskuntaluokkaan ja sukupuoleen sekä sosiaalisen syrjäytymisen pahentamisesta. Säätelyn epäonnistumisiin luettiin myös viranomaisten kyvyttömyys kitkeä rekisterin ulkopuolista prostituutiota. Toisaalta sekä Finger ja Baumgarten että Grün toteavat salaprostituoitujen olevan tautien lähteinä vielä rekisteröityjä naisiakin vaarallisempia. Niinpä edes jotenkuten toimiva säätely oli aina tyhjää parempi. Muuten heidän suunnitelmansa järjestelmän tehostamiseksi poikkeavat toisistaan. Finger ja Baumgarten tahtoisivat viedä systeemiä puhtaan terveystarkastuksen suuntaan. Grün taas ratkaisisi ongelmat perustamalla säätelyn tarkkojen hygieenisten periaatteiden mukaisesti organisoitujen bordellien varaan. Niihin hän asuttaisi avustustoimien ulottumattomissa olevan synnynnäisten prostituoitujen joukon. Edellisen vuoden Riehl-skandaali mielessään Grün vaatii lisäksi valvontaa bordellien sisäisiin suhteisiin sekä viranomaistoimintaan. Ajatus prostituoidusta sekä sosioekonomisten, oikeudellisten että säätelyn omien rakenteiden uhrina onkin Gruberin luento lukuun ottamatta tunnistettavissa kaikista wieniläisistä kirjoituksista. Samoin kaikki kirjoittajat vaativat köyhiin naisiin ja lapsiin kohdistettuja sosiaalipoliittisia toimia. Julkinen köyhäinapu ja sosiaalipoliittikka kuitenkin pitkälti ohittivat prostituutiokysymyksen nopeasti kasvavassa, syvien sosiaalisten jakojen repimässä kaupungissa.

Prostituution säätelystä keskusteltiin Wienissä toistuvasti aina 1850-luvulta alkaen. Nämä debatit ja yksittäiset pohdinnat ovat jättäneet jälkeensä aineiston, josta tutkimuksessani on tarkasteltu vain rajattua joukkoa. Eri vuosikymmeniltä olisi

saatavilla tutkimiani tekstejä vastaavia asiantuntijapohdintoja, sanomalehtikirjoituksia sekä feministisiä kirjoja ja pamfletteja. Erytysmaininnan ansaitsee poliisilääkäri Josef Schrankin kaksiosaisen prostituutiohistoriikki (1886), jota vuosikymmen myöhemmin seurasi laaja kokoelma prostituution liittyviä virallisia säädöksiä (1899). Esimerkiksi Karin JUŠEKIN tiedot varhaisista prostituutiokeskusteluista perustuvat pitkälti Schrankin kirjoituksiin. Wieniläisen asiantuntijakirjoituksia lukiessa silmään pistää prostituutiokysymyksen kansainvälisyys. Tutkimani kirjoittajat viittaavat yleisesti ulkomaalaisiin tutkimuksiin, tilastoihin, lakeihin ja muihin julkaisuihin. Ylirajaisuus tarjoaisikin keskusteluihin kiinnostavan näkökulman. Sen tiimoilta oman mielenkiintoisen tutkimuskohteensa muodostaisi prostituution säätelyä koskeneelle keskustelulle rinnakkainen huoli nuorilla naisilla käydystä, ulkomaille suuntautuneesta ihmiskaupasta, *Mädchenhandelista*. Tutkittavana olisivat muiden julkaisujen ohella esimerkiksi *Österreichische Liga zur Bekämpfung des Mädchenhandels* -seuran³⁰¹ vuosikertomukset ja yleiskokousten pöytäkirjat.

Kuten katsaus erilaisiin lähteisiin osoittaa, prostituutiokysymystä käsiteltiin lääketieteellisten ja lainsäädännöllisten kontekstien ohella myös osana keskustelua naisten oikeuksista. Mielenkiintoisena aineistona voidaan mainita esimerkiksi pamflettina julkaistu pöytäkirja Wienin vanhalla raatihuoneella 20. helmikuuta 1897 järjestetystä, bordellien sallimista vastustaneesta naisjärjestöjen kokouksesta. Liitteiksi tähän pöytäkirjaan on koottu viisi lääketieteellistä asiantuntijalausuntoa, joista yksi on lähtöisin silloin vasta alustavia epäilyjä säätelyn hyödyistä esittäneen Max von Gruberin kynästä.³⁰² Naisliikkeen piirissä julkaistujen kirjoitusten tutkiminen tarjoaisi Gruberin myöhemmästä luennosta selvästi poikkeavan näkökulman wieniläiseen abolitionismiin. Toisaalta on huomioitava feminismin sisäinen moninaisuus - porvarillinen naisliike ja sosiaalidemokraattiset naiset tarkastelivat prostituutiota erilaisista lähtökohdista.

Prostituutiota koskeva lainsäädäntö on aihe, joka on tasaisin väliajoin julkisen keskustelun kohteena myös nykypäivän Suomessa. Ajatusleikkinä voidaan pohtia wieniläisissä 1900-luvun alun kirjoituksissa rakentuneita prostituoidun hahmoja suhteessa oman aikamme keskusteluihin, mielikuviin ja populaarikulttuuriin. Ajatus prostituution synnynnäisyydestä ei luultavasti enää saa kannatusta, vaikka mielikuvatasolla prostituutioon voikin liittyä esimerkiksi etnisiä ulottuvuuksia. Sen

³⁰¹ Itävaltalainen liitto Mädchenhandelin torjumiseksi.

³⁰² Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser 1897.

sijaan määritelmät prostituoidusta taloudellisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden uhrina, yhteiskunnan alaluokan edustajana sekä sukupuolitautilien levittäjänä ovat yhä tunnistettavia. Wieniläisen siveyspoliisin hengessä moni voisi huomauttaa prostituoitujen aiheuttavan järjestyshäiriöitä ja moraalista pahennusta, ja saattaisipa joku myös väittää heidän olevan välttämätön paha.

Lähdeluettelo

1. Alkuperäisaineistot

Gruber, Max von: *Die Prostitution vom Standpunkte der Sozialhygiene aus betrachtet. Vortrag gehalten im sozialwissenschaftlichen Bildungsvereine an der Wiener Universität am 9. Mai 1900. Zweite verbesserte, mit Anmerkungen versehene Ausgabe.* Sarjassa Vorträge und Abhandlungen herausgegeben vom Sozialwissenschaftlichen Bildungsverein in Wien. Comissions-Verlag von Franz Deuticke. Wien 1905.

Grün, Heinrich: *Prostitution in Theorie und Wirklichkeit.* J. Deublers Verlag. Wien ja Leipzig 1907.

Finger, Ernst & Baumgarten, A: *Referat über die Regelung der Prostitution in Österreich.* Wien 1909.

Touaillon, Heinrich: *Das Recht der Prostitution.* Sonder-Abdruck aus der „Österreichische Richter-Zeitung“. Buchdruckerei „Gutenberg“. Czernowitz 1907.

2. Aikalaiskirjallisuus

Internationale Konferenz zur Bekämpfung des Mädchenhandels. 5. - 7. Oktober 1909 zu Wien. Entwurf einer Tagesordnung. Wien 1909.

Krassel, Franz Wenzel: *Privatrecht und Prostitution. Eine social-juristische Studie.* M. Breitenstein's Verlags-Buchhandlung. Leipzig und Wien 1894.

Sammlung der für die Bekämpfung des Mädchenhandels in Betracht kommenden österreichischen Gesetze, Verordnungen und Erlässe. Wien 1909.

Schrank, Josef: *Die amtlichen Vorschriften betreffend die Prostitution in Wien in ihrer administrativen, sanitären und strafgerichtlichen Anwendung.* Verlag von Josef Šafář. Wien 1899.

Schrank, Josef: Die Prostitution in Wien in historischer, administrativer und hygienischer Beziehung. I. Band: Die Geschichte der Prostitution in Wien. Omakustanne. Wien 1886. (1886a)

Schrank, Josef: *Die Prostitution in Wien in historischer, administrativer und hygienischer Beziehung. II. Band: Die Administration und Hygiene der Prostitution in Wien.* Omakustanne. Wien 1886. (1886b)

Zur Geschichte einer Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser in Wien. Protokoll der Frauenversammlung vom 20. Februar 1897 im alten Wiener Rathhause. Verlag des Allg. österr. Frauenvereins. Wien 1897. (Petition gegen Errichtung öffentlicher Häuser 1897)

3. Tutkimuskirjallisuus

ALTHAMMER, Beate: Functions and developments of the *Arbeitshaus* in Germany: Brauweiler workhouse in the nineteenth and early twentieth centuries. Teoksessa *Being Poor in Modern Europe - Historical Perspectives 1800–1940*. Toim. Andreas Gestrich, Steven King, Lutz Raphael. Peter Lang. Bern 2006, 273–297.

BALDWIN, Peter: *Contagion and the State in Europe, 1830–1930*. Cambridge University Press. Cambridge 1999.

BARNES, David S.: *The Great Stink of Paris and the Nineteenth-Century Struggle against Filth and Germs*. John Hopkins University Press. Baltimore 2006.

BELL, Shannon: *Reading, Writing and Rewriting the Prostitute Body*. Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis 1994.

BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Alkuteos: *The Social Construction of Reality* (1966). Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Gaudeamus. Helsinki 1995.

BRUCKMÜLLER, Ernst: *Sozialgeschichte Österreichs*. Herold. Wien 1985.

BUKLIJAS, Tatjana: Cultures of Death and Politics of Corpse Supply: Anatomy in Vienna, 1848-1914. *Bulletin of the History of Medicine*. 3/ 82. vuosikerta (2008), 560-607.

BURROW, J. W.: *The Crisis of Reason - European Thought 1848-1914*. Sarjassa Yale Intellectual History of the West. Yale University Press. New Haven 2000.

BYNUM, W. F.: The Rise of Science in Medicine, 1850-1913. Teoksessa *The Western Medical Tradition 1800 to 2000*. Toim. W. F. Bynum, Anne Hardy, Stephen Jacyna, Christopher Lawrence, E. M. (Tilli) Tansey. Cambridge University Press. New York 2006, 111–247.

CORBIN, Alain: *Time, Desire and Horror - Towards a History of the Senses*. Alkuteos: *Le Temps, le Désir et l'Horreur* (1991). Kääntänyt Jean Birrell. Polity Press. Bodmin 1995.

CORBIN, Alain: *Women for Hire - Prostitution and Sexuality in France after 1850*. Alkuteos: *Les filles de noce: Misère sexuelle et prostitution aux 19e et 20e siècles* (1978). Kääntänyt Alan Sheridan. Harvard University Press. Cambridge 1990.

FOUCAULT, Michel: Seksuaalisuuden historia. Alkuteos: *Histoire de la sexualité* vol. 1-3 (1976, 1984, 1984). Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus. Tampere 1998.

FRÄNGSMYR, Tore: *Framsteg eller förfall. Framtidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition*. LiberFörlag. Tukholma 1980.

GANDY, Matthew: The Paris sewers and the rationalization of urban space. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 1/ 24. vuosikerta (1999), 23-44.

GESTRICH, Andreas; KING, Steven; RAPHAEL, Lutz: The experience of being poor in nineteenth- and early-twentieth-century Europe. Teoksessa *Being Poor in Modern Europe - Historical Perspectives 1800-1940*. Toim. Andreas Gestrich, Steven King, Lutz Raphael. Peter Lang. Bern 2006, 17–40.

GROSSI, Paolo: *A History of European Law*. Kääntänyt Laurence Hooper. Wiley-Blackwell. Chichester, West Sussex 2010.

HACKING, Ian: Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Alkuteos: *The Social Construction of What?* (1999) Suom. Inkeri Keskinen. Vastapaino. Tallinna 2009.

HAKOSALO, Heini: *Bio-Power and Pathology - Science and power in the Foucauldian histories of medicine, psychiatry and sexuality*. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja. Oulu 1991.

HANÁK, Péter: *The Garden and the Workshop. Essays on the Cultural History of Vienna and Budapest*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1998.

HARSIN, Jill : *Policing Prostitution in nineteenth-century Paris*. Princeton University Press. Princeton 1985.

HEKMA, Gert: A History of sexology. Social and historical aspects of sexuality. Teoksessa *From Sappho to de Sade - Moments in the History of Sexuality*. Toim. Jan Bremmer. Routledge. Lontoo 1989, 173–189.

HÉLEN, Ilpo: Kainous ja kylmyys. Naisellisen nautinnon ongelma. Teoksessa *Terveyden lähteillä - länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Historiallinen arkisto 106. Toim. Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 315–372.

HÉLEN, Ilpo: Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskala. Gaudeamus. Tampere 1994, 270–315.

INNES, Martin: *Understanding social control: deviance, crime and social order*. Open University Press. Buckingham 2003.

JOHNSTON, William M.: *The Austrian Mind - An Intellectual and Social History 1848-1938*. University of California Press. Berkeley and Los Angeles 1972.

JOKINEN, Arja; JUHILA, Kirsi; SUONINEN, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Ensimmäinen painos 1993. Vastapaino. Jyväskylä 2000.

JUŠEK, Karin: *Auf der Suche nach der Verlorenen. Die Prostitutionsdebatten im Wien der Jahrhundertwende*. Löcker Verlag. Wien 1994.

JUŠEK, Karin: Sexual morality and the meaning of prostitution in fin-de-siècle Vienna. Teoksessa *From Sappho to de Sade - Moments in the History of Sexuality*. Toim. Jan Bremmer. Routledge. Lontoo 1989, 123–142.

KOIVISTO, Hanne: Yksilö ja valta - oikeustapahtumaa kuvaavien lähteiden ristiinlukeminen. Teoksessa *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. K&h, Kulttuurihistoria, Turun yliopisto. Turku 2012, 136–169.

KUDLIEN, Fridolf: Max von Gruber und die frühe Hitlerbewegung. *Medizinhistorisches Journal*. 4/ 17. vuosikerta (1982), 373–389.

LEES, Andrew: *Cities Percieved - Urban Society in European and American Thought 1820-1940*. Manchester University Press. Manchester 1985.

LEHTONEN, Turo-Kimmo: Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveystaloudessa 1890-luvulla. Teoksessa *Terveysten lähteillä - länsimaisten terveystaloudusten kulttuurihistoriaa*. Historiallinen arkisto 106. Toim. Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 205–252. (1995a)

LEHTONEN, Turo-Kimmo: *Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki 1995. (1995b)

LIEDMAN, Sven-Eric: *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Bonnier Alba. 1997.

MIKKELI, Heikki: Terveys ihanteena - terveys elämäntapana. Teoksessa *Terveysten lähteillä - länsimaisten terveystaloudusten kulttuurihistoriaa*. Historiallinen arkisto 106. Toim. Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 9–27.

MADERTHANER, Wolfgang; MUSNER, Lutz: *Unruly Masses - The Other Side of Fin-de-Siècle Vienna*. Alkuteos: Anarchie der Vorstadt (1999). Kääntänyt David Fernbach ja Michael Huffmaster. Berghahn Books. New York & Oxford 2008.

NEAD, Lynda: *Victorian Babylon - People, Streets and Images in Nineteenth-Century London*. Yale University Press. New Haven & Lontoo 2000.

NISBET, Robert: *History of the Idea of Progress*. Ensimmäinen painos Basic Books, Inc 1980. Transaction Publishers. New Brunswick & Lontoo 1994.

OLSEN, Donald J.: *The City as a Work of Art. London. Paris. Vienna.* Yale University Press. New Haven & Lontoo 1986.

PAUL, Diana B.: *Controlling Human Heredity: 1865 to the Present.* Humanities Press. 1995.

PFOHL, Stephen: *Images of Deviance and Social Control. A Sociological History.* Ensimmäinen painos 1985. McGraw-Hill, Inc. New York 1994.

PORTER, Dorothy: *Health, civilization and the state - A history of public health from ancient to modern times.* Routledge. Lontoo 1999.

PORTER, Roy ; TEICH, Mikuláš : Introduction. Teoksessa *Sexual Knowledge, Sexual Science. The History of Attitudes to Sexuality.* Toim. Roy Porter ja Mikuláš Teich. Cambridge University Press. Cambridge 1994, 1–26.

QUETEL, Claude: *History of Syphilis.* Alkuteos: Le Mal de Naples: Histoire de la syphilis 1986. Kääntänyt Judith Braddeck & Brian Pike. Polity Press. Cambridge 1992.

ROWE, Dorothy : *Representing Berlin - Sexuality and the City in Imperial and Weimar Germany.* Ashgate. Aldershot 2003.

SALMI, Hannu: *Nineteenth-century Europe: a Cultural History.* Polity Press. Cambridge 2008.

SCHLÖR, Joachim: *Nights in the Big City- Paris, Berlin, London 1840-1930.* Alkuteos: Nachts in der großen Stadt (1991). Kääntänyt: Pierre Gottfried Imhoff, Dafydd Rees Roberts. Reaktion Books. Lontoo 1998.

SPONGBERG, Mary: *Feminizing Venereal Disease - The Body of the Prostitute in Nineteenth-Century Medical Discourse.* New York University Press. New York 1997.

STAUTER-HALSTED, Keely; WINGFIELD, Nancy M.: The Construction of Sexual Deviance in Late Imperial Eastern Europe. *Journal of the History of Sexuality.* 2/ 2011, 215-224.

STAUTER-HALSTED, Keely: The Physician and the Fallen Woman: Medicalizing Prostitution in the Polish Lands. *Journal of the History of Sexuality,* 2/2011, 270-290.

SYRJÄMAA, Taina: *Edistyksen luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2007.

TURNER, Bryan S.: From governmentality to risk. Some reflection on Foucault's contribution to medical sociology. Teoksessa *Foucault, Health and Medicine*. Toim. Robin Bunton & Alan R. Petersen. Routledge. Florence 1997, ix–xxi.

WEINDLING, Paul: *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*. Sarjassa Cambridge History of Medicine. Cambridge University Press. Cambridge 1989.

WALKOWITZ, Judith, R: *Prostitution and Victorian Society - Women, Class, and the State*. Cambridge University Press. 1980.

WILSON, Elizabeth: *The Sphinx in the City - Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. University of California Press. 1992.

WINGFIELD, Nancy, M.: Destination Alexandria, Buenos Aires, Constantinople: "White Slavers" in Late Imperial Austria. *Journal of the History of Sexuality*, 2/2011, 291-311.

ZIMMERMANN, Susan: Making a Living from Disgrace: The Politics of Prostitution, Female Poverty and Urban Gender Codes in Budapest and Vienna, 1860s-1930s. Teoksessa *The City in Central Europe: Culture and Society from 1800 to the Present*. Toim. Malcolm Gee, Tim Kirk, Jill Steward. Ashgate. Aldershot 1999, 175–193.

4. Muu kirjallisuus

Bérenger, Jean: *A History of the Habsburg Empire 1700-1918*. Alkuteos: Histoire de l'empire des Habsbourg 1273-1918 (1990). Kääntänyt: C. A. Simpson. Longman. Lontoo 1997.

Encyclopedia of European Social History. Vol. 6: Biographies/ Contributors. Toim. Peter N. Stearns. Gale. Detroit 2001.

Moderni lääketieteen sanasto. Recallmed Oy. 1988.

Mutzenbacher, Josefine: *Wieniläisen ilotytön tarina*. Alkuperäisteos: Josefine Mutzenbacher oder Die Geschichte einer Wienerischen Dirne von ihr selbst erzählt

(1906). Suom. Risto Lehmusoksa (suomennos englanninkielisestä laitoksesta Oh! Oh! Josephine). Gummerus. Jyväskylä 2007.

Neue Deutsche Biographie. Nide 7. Grassauer - Hartmann. Berliini 1966.

Vocelka, Karl: *Geschichte Österreichs: Kultur - Gesellschaft - Politik*. Heyne Verlag. München 2002.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Online-Edition. www-sivu.

Muokattu viimeksi: lokakuu 2011. Viitattu 8.2.2013.

<http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>

5. Muut lähteet

Anno - Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften. www-sivu.

Muokattu viimeksi: 7.2.2013. Viitattu: 8.2.2013.

<http://www.anno.onb.ac.at/index.htm>

Touaillon, Christine (geb. Auspitz). Frauen in Bewegung. Diskurse und Dokumente der österreichischen Frauenbewegung 1848-1918. ARIADNE-projekti., www-sivu.

Muokattu viimeksi: 9.1.2009. Viitattu: 8.2.2013.

http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_touaillon.htm

Oberster Sanitätsrat (OSR), Bundesministerium für Gesundheit, www-sivu.

Viitattu: 28.2.2013.

http://bmg.gv.at/home/Ministerium_Minister/Oberster_Sanitaetsrat_OSR_